

AZ

1848—49-IKI SZABADSÁGHARCZ

ALATTI ESEMÉNYEK VIZAKNÁN.

ÖSSZESZERKESZTETTE

SZENTKATOLNAI BAKK ENDRE,

róm. kath. lelkész.

BUDAPEST, 1880.

A „HUNYADI MÁTYÁS” INTÉZET NYOMÁSA.

A kik a tollal bánni tudnak, írják le harcainkat s nemzetök
súlyos megpróbáltatását utódaik számára, a későkor tanúsága végett.

Bem. 1849. aug. 18-án

Lezsneken.

Kegyes Olvasó!

Valamint országok, népek és nemzetek életében: úgy egyes város és lakosai életében is vannak események, melyek reájok nézve emlékeztetések.

Ilyeneknek mondhatjuk az 1848—49-ki szabadságharcz alatti eseményeket, melyek Vizakna városa történetében is sok tekintetben nagy nyomot hagytak; — melyeknek e szerény emlék-könyvbei összeírására legszentebb cél — és több fontos ok indított.

Indított 1-ször) az, hogy ezen szerény emlék-könyv által az utókornak azon események megőrizve legyenek: „*De facili memoria labitur hominum, quod non servat lucida series literarum!*” . . .

De 2-ször) indított, ösztönzött az is, hogy a késő nemzedéknek hasonló esetekben — mitől nemzetünk sz. Istene őrizzen meg, hogy még előforduljanak! — tanuságteljes emlékeket adhassak át, intve Publius Syrussal: „*A mult a jövőre nézve legyen okulds; — mivel az együtt élő nemzetek sorsa olyan mint a sok gyermekü szülőké: összekocczzanásuknak kibékülés, vagy közös romlás a vége!*” . . .

3-ször) Indított az is, hogy azon időből városunk némely derék egyénei hálátlan feledésbe ne engedtesenek. — Azon viszontagságteljes években voltak városunknak olyan egyénei, kik valóban megérdemlik a nyilvános elismerést, mert ők sok nehézségekkel küzdve oly példás kitartást s önfeláldozást tanusítottak Vizakna

megmentésében, ami más helyeken azon időben alig, vagy csak ritkán fordult elő! . . .

Legkivált pedig, kedves Olvasóm! az indított az 1848—49-ik évben Vizaknán történt eseményeknek összeírására, hogy ezeknek kinyomtatási költségei fedezése után fennmaradó összegből, az 1849. febr. 4-ki vizaknai nevezetes csatában, az iganiczi és osztrolenkai hős lengyel bajnok, a magyar szabadságharcz legnépszerűbb és legtiszteltebb tábornoka: *Bem József* táborából elvérzett honvédek közös sirjához felállított emlék fenntartási alapját létrehozassam!!!

Bár ezen szerény füzetkében a címnek megfelelőleg csak a Vizaknát érdeklő eseményekre kellett volna kiterjeszkednem, de soknak könnyebb megérthetése és felvilágosítása szempontjából, némely általános — vagy egyes helységeket illető eseményeket érintetlen nem hagyhattam.

Van egyes kép szerény művemben, mely igen szomorú visszapillantásnak mondható a multakba; a mely némelyeket tán kellemetlenül érintend: de azt senki tőlem rossz néven ne vegye, hogy felhoztam, mivel egy történetírónak részrehajlatlannak kell lenni! . . . aztán ne jegyezze-e fel azért Klio azt, mert valami szomorú — vagy valakit fájdalmasan érintő!? . . .

Soraimban részrehajlás, párttöredékesség vagy szenvedély nem vezetett, hanem a tiszta valónak leírása.

Némely eseteket, a miket tán el kellett volna hallgatnom: azért nem hallgattam el, mert épen ezek világosítják fel sok dolog rugóját; épen ezek adják a tisztelt olvasó kezébe több esemény megértési kulcsát!

Sok nehézség- és áldozatba került szerény művem összeállítása, részint az adatok elszórtsága, és bajosan hozzáférhetősége; részint elmémet és időmet sokfelé szétforgácsoló elfoglaltatásom; részint pedig oly aka-

dályok miatt is, a mire oroszthoni Sz.-Péterváron igen, de hogy Magyarország királyhágón inneni részében levő Vizaknán találjak, nem számítottam! . . .

Miért a római híres szónok, jeles államférfi M. T. Ciceróval elmondhatom: „*Edidi, quae potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiae coegerunt!*” . . .

E mű ha nem egész olyan is, milyent a mai történet és más tudományi irodalom megkíván; ha a benne felhozottak nagyobbbrészt töredékek is: de mégis hézagot és hiányt pótol, mert Vizaknáról más ilyent sem irt; ösztönül és alapul szolgál a tovább kutatásokra, a város ezen nevezetes évekbeli története tökéletesebb összeírására.

Ha valahol egyes eset van, a mit az adatok hiánya miatt tán egész tiszta színben fel nem tüntethettem volna előtted, kedves olvasóm! ezt ne az én hibámul ródd fet, hanem azénak, aki a honi lapjainkbani oly sokszori kéréseim daczára is szives nem volt a kezénél levő adatokat — tekintve a szent czélt — igénytelen-séggel közölni.

Azonban e szerény füzetkémben leírtakat a helyi lakosok kikérdezése, az események folyamában közvetlenül résztvettek, de most más helyt tartózkodók — hitelt érdemlő előadása, és írott kutfők után a lehetőleg a legnagyobb történeti hűséggel irtam össze, lelki szemeim előtt lebegvén azon magasztos cél is: hogy a városunkban 1848—49-ik évben történtek tekintetében ezen szerény füzetkét az utókornak, mint hiteles okmányt hagyhassam hátra.

Írott kutfőim voltak következők:

I. *Vizakna városa levéltárában levő okmányok 1848—1849-ik évekből.*

II. *Vizakna városa jegyzőkönyvei.*

III. *Erdély története* 1848—49-ben. Irta: Kőváry László. Pest, 1861.

IV. Kőváry és gr. Eszterházy K. *okmányok* az 1848—49-ki erdélyi eseményekhez.

V. *Magyarország Krónikája* az 1848—49. évi forradalom idejéről. Irta: Szeremley Samu. Pest, 1867.

VI. *Aradi fogságom alatt írt adatok az 1848—49 évi szabadságharcz, különösen az erdélyi havasai ellen vezetett hadjáratról.* Irta: Kászonimpérfalvi Csutak Kálmán, honvédezeredes. Pest, 1868.

VII. *Bem erdélyi hadjárata 1848—49-ben.* Irta: Czetz János tábornok. az erdélyi hadsereg volt tábor-kari főnöke. Pest, 1868.

VIII. *Bauer őrnagy Bem tábornok, főhadsegédének hagyományai* 1848 és 1849-ből. Pest, 1870.

IX. *Szabadságharczunk történetéhez visszaemlékezések* 1848—1849-re. Irta: Jakab Elek. Pest, 1880.

X. *A vizaknai csata 1849 évi febr. 4-én.* Irta: Csutak Kálmán 1880. (kézirat Konstantinápolyból.)

XI. Huszár Ferencz „*Honvéd-Naplója.*“

XII. *Erdélyi, Kolozsvári Hiradó* 1848—1849.

XIII. *Der Siebenbürger Bote*, 1848.

XIV. *Simonyi Géza* aranyos-maróthi kir. ügyész, székesfehérvári *Herendy Vilmos* s több mások levélbeni tudósításai; nem különben

XV. *Descriu Faptilor din anu 1848—1849 care sau intimplatu in orasiu Ocna.* Prin Ioanu Moldovanu, odate capitanu gardi nat. romane, funosu orasului, si acum hutmanu in pensione, si oconom orasului (kézirat.)

Vizaknán, aug. 1-én 1880.

A szerző.

1848.

I.

Alkotmányos szabadság- és nemzetiségi mozgalom.

Három évtizeden keresztül Európa csendét semmi sem zavarta meg. — Békében és nyugodtan volt minden nép és nemzet. — „*Már-már megerősödni látszék a rendszer, melylyel a fejedelmek a forradalmi orkánokat aeolusi kezekkel féken akarták tartani*“...

Oh de az 1848-ik évi világhírű időszak elején csakhamar tünedezni kezdettek fel egyes figyelmet megragadó jelek, hogy az egész Európa egy kitörő vulkánon fekszik !...

Február. 23-án Párizs a forradalom terére lépett ; 24-én Franciaország köztársasággá lett. . .

„Francia-, Olasz és Németországban mint vérerek a testet, úgy hatották át a szabadelvű titkos társulatok az értelmiséget“. . . melyek oda működtek : hogy csakhamar kitört a vihar. . . forrongó mozgalomba jöttek az említett országok.

Mintha a légben valami felvillanyzó erő működött volna, *európaszerte felébredt az alkotmányos szabadság és nemzetiségi mozgalom* ; a társadalmi félszeregségek, az államok hibái és bűnei, a haladás régi akadályai kezdtek lelepleztetni, s kitűzetett az emberiség fejlődésének új iránya : *szabadság az elmének, egyenlő jog az egyénnek és nemzetiségnek, önkormányzat az államnak.*

A szabadság szellemének egy erős forrongása lett 1848, mely a népek és nemzetek lelkében rejtett individualis aspiratiokat fölkelte; . . . mindenik megkísértette azok valóztatását.

Magyarország és a magyar sz. koronához tartozó országok is érintetlen nem maradtak; ide is megérkezett az események nagy árja, s magával sodort mindenkit.

Magyarország — mint szilárd alapra — különösen az 1790 : 10-re tekintett, a mely világosan magában foglalja az önkormányzat eszméjét, kimondván azt, hogy „*Magyarország a kapcsolt részekkel együtt szabad ország, kormányformájára nézve független, azaz : más ország vagy résznek alávetve nincs, hanem önállással és saját alkotmánynyal bír, — s azt a maga törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok mintájára kell igazgatni és kormányozni*“.

Átlátta a nemzet hosszú tapasztalás után, hogy az ország törvényeiben kimondott szabadságot, függetlenséget és önállást az eddigi közjogi intézmények sem kifejtteni, sem biztosítani nem képesek.

A szabad önkormányzatra nézve független, felelős kormányt kívánt; az ország felvirágoztatására országos reformokat; az ország lakosainak pedig boldogítására a polgári jogoknak az eddiginél méltányosabb kiosztását.

Oszttrákhon közügyeinek vezetője a lángeszű Metternich Kelemen miniszter minden eszközt felhasznált a régi állapot feltartására s a monarchiai korlátlan hatalom erősítésére; azonban az idő szelleme vasszigorát megsemmisítette és elsodorta! . . .

Minél inkább haladt az idő, annál fokozottab lett a nemzet szívében, lelkében a jelzett reformok keresztülvitelének hő ohaja úgy annyira : hogy márcz. 3-án a pozsonyi országgyűlésen Kossuth a t. Rendeket fel-

szólította, felhívta : „*Emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára, merítsünk erőt a dynastia iránti hűség érzetéből; merítsünk erőt a rajtunk jekvő felelősség s polgári kötelesség érzetéből nagy körülményekhez illő nagyszerű határozottságra*” — — mihezképest egy formulázott felirati indítványt tett, melynek főpontja : hogy a király Magyarországnak — minden reformok alapfeltétele- és biztosítékául független felelős miniszteriumot adjon.

Az indítvány általános lelkesedéssel elfogadtatott; minden változtatás nélkül keresztül ment. Kossuthnak felirati javaslata az országgyűlési teendők iránt, mit néhány nappal később a főrendek is elfogadtak.

Ezen esemény Magyarországon is a dolgoknak új fordulatot adott; erre következett az örökre emlékezetes átalakulás műve az országban! . . .

Márcz. 13 án Bécsben a forradalom kiűtött, mi azt eszközölte, hogy nemsokára az örökös tartományok alkotmányt kaptak.

Márcz. 15-én Budapesten is forrongás lett; d. e 10 órakor Petőfi és Jókai vezetése mellett, nemzeti zászlók alatt, tüntetési menetet rendezett az ifjuság, melyhez nagy néptömeg csatlakozott.

A hatvani utczában Landerer és Heckenast nyomdájában egy sajtót lefoglalt, ott kinyomtatták az Irinyi József által szerkesztett nevezetes tizenkét pontot¹⁾ ily cím alatt: „*Mit kíván a magyar nemzet?*“ Ugy szintén Petőfi „*Nemzeti dalát*“ is.

¹⁾ I. Szabadsajtó. II. Felelős miniszterium Pesten. III. Évenként országgyűlés ugyanott. IV. Egyenlőség a törvény előtt V. Nemzetőrség. VI. Közteherviselés. VII. Urbéri terhek megszüntetése. VIII. Esküdtszék, képviselet egyenlőség alapján. IX. Nemzeti bank. X. A magyar katonák felesketése az alkotmányra, s külföldről hazahozatala XI. Politikai foglyok szabadon bocsátása. XII. Unió Erdélylyel. Szabadság, egyenlőség, testvériség.

Mely események után Magyarország alkotmányos szabadsága és reformjainak ügye óriási léptekkel haladt elő.

Az országgyűlési feliratra a király megadta a független felelős miniszteriumot; ¹⁾ ezután intézkedés tétetett, hogy néhány hónap alatt képviseleti alapon szerkesztett országgyűlés jöjjön össze Pesten; törvény hozatván a felelős miniszterium, a képviseleten alapuló országgyűlés, a közteherviselés, az urbériség eltörlése, a nemzetörtség és sajtóviszonyok, Erdélynek Magyarhonnali egyesítése s több más sürgetőbb ügyek tekintében a pozsonyi országgyűlésen, — melyet április 11-én maga a király személyesen és magyarul rekesztett be; a nemes szívű király által egy új alkotmány erősített meg 31-cikkben, mely Magyarországot egészen új és népszerűbb alapra fektetvé.

II.

Erdélynek Magyarhonnali egyesítése utáni törekvés.

A két ország egyesülési ügye az egymástóli elszakadás gyászos emlékü pillanatától fogva mindig komolyan foglalkoztatta az ország jeleseinek elméjét.

Ezt hozták magukkal a magyar királyság megoszthatatlansága hagyományos hitén kívül a politikai események, de legkivált a két országnak jól felfogott érdeke.

Maga a halhatatlan emlékü *Rákóczy Ferencz* is egykor azt mondá: „*Sokkal jobb volna a magyar nemzetnek, ha Magyarország és Erdély egy magyar fejedelem birodalma alatt lenne!*“ . . .

---

¹⁾ István nádorhoz intézett kéziratban márcz. 17-én korunk új alkotója Ferdinánd meghagyta a miniszterségre alkalmas egyének kijelölését, apr. 7-én az első magyar miniszteriumot megerősítette, mely 16-án Pestre lejjöven, a kormányt át is vette.

Maga Erdély is belátta, hogy önmagában nem leend többé képes országos létét megóvni; s jólléte és felvirágzása az erők egyesítésében és a Magyarhonnali összeolvadásban keresendő; azért Magyarhonnra függesztette szemeit.

Erdélynek minden helységeit a Magyarországoni márcziusi nevezetes események felvillanyózták.

A márcz. 15-én történt események emlékére Pesten — a szabadság terén — a nemzet által emelendő *emlék* elkészítésére nem csak Magyarország, hanem Erdély lakói is adakozni kezdettek; még maga Vizakna városa sem maradt el; itt is e célra gyűjtés rendeztetett.¹⁾

A magyarországi márcziusi eseményekre Kolozsvár városa volt Erdélyben az első, a melynek közönsége ugyanazon hó 21-kén a főkormányshékhöz intézett feliratában kifejezte: „*hogy a trón, alkotmány és nemzeti-ség rendíthetetlen állását egyedül csak Erdélynek Magyarhonnali egyesülése biztosíthatja*“ . . . kérte az erdélyi országgyűlés összehívását, hogy ott a közteherviselés, törvény előtti egyenlőség és sajtószabadság mellett a Magyarhonnali egyesülés elhatározassék.²⁾

A kolozsvári márc. 21-ki nevezetes események után Erdélyben napról-napra fokozódtabb lett az *unió* — és ennek kimondása céljából az országgyűlésnek *mentől előbbi összehívása iránti közohajt.*

A hatóságok is kezdték tolmácsolni ezen közohajt. Megyeegyhelyileg legelől *Alsó-Fejérmegye* — melyben Vizakna városa is fekszik — hallatta szavát márc. 30-kán,³⁾ hol Vizakna városa jeles szülötte és több éveken keresztül követe *Szász Károly* a főszerepet vitte.

---

¹⁾ 1848 Polg. Jegyzőkönyv. 84. l. 197. sz. ²⁾ Szilágyi Forr. tört. 29. l. Kőváry okm. 5. l. Kőv. E. T. 7. l. ³⁾ Kőv. E. T. 11. l.

De maga Vizakna városa is márcz. 31-én feliratot készített a főkormányshékhöz az országgyűlés egybehívása és az unio tekintetében. ¹⁾

A míg Erdélyben így folytak a dolgok, addig Magyarország gyűlésén kimondatott az unio; a Magyarország és Erdély egyesítéséről hozott VII. törvénycikk 4. §-ban kötelességévé tétetett a miniszteriumnak, hogy minden kitelhető törvényes eszközöket felhasználva, magát úgy az a végett a mult erdélyi országgyűlésen ki-nevezett bizottmánynyal, mint szintén az Erdélyben hova hamarabb összegyűlendő országgyűléssel értekezésbe tegye; mindenesetre pedig, úgy az egyesülés teljes végrehajtására szükséges lépéseket megtegye, mint szintén e tárgyban kimerítő törvényjavaslatokat terjeszsen a legközelebbi hongyűlés elibe.“

A két ország egyesülése ohajtásának külsőlegi kifejezésadásául egyik fővegén, a másik mellén háromszinű nemzeti cocardát kezdett Erdélyben viselni; nemzeti lobogók tűzettek ki magyar helységekhben, a két-fejű sas pedig kezdett a középületekről eltávolittatni.

III.

A nemzetőrseregek felállítása és megalakulása.

— Márczius 21-kén Kolozsvár város közönsége közgyűlésén határozatba ment: hogy „a jelen körülmények között, midőn az ingerültségnek némi jelei már is mutatkoznak, és történhető kitörés bennünk méltó aggodalmat gerjeszt, az uralkodás, közcsend, élet- és vagyonbátorság fentartása, részint azok megzavarhatása megelőzése tekintetéből, nemzeti polgári őrsereg felállításáról gondoskodni kénytelen kötelességünknek ismerjük, mely a közbátorság épségben fentartásáról erélyesen gondoskodjék.“ ²⁾

¹⁾ 1848 Polg. Jegyz. 70—71. l. 161. sz. ²⁾ Kőv. E. T. 7—8 l.

Mely határozatnak felsőbb helyeni jóváhagyása után Kolozsvárt azonnal meg is alakult a polgári őrsereg; mely példát rövid idő alatt Erdély többi városai is követték.

Vizakna közelében N.-Szeben városa volt az első, mely nemzetőrséget állított fel.

Itt april. 3-kán a szász universitás által a nemzetőrség felállítása tekintetében készített terv a városi communitás gyűlésén kevés változtatással elfogadtatván, a nemzetőrségre alkalmas egyének összeírására intézkedés tétetett.¹⁾

Apr. 12—15-kén a szebeni nemzetőrség meglévén alakulva, 2 bataillonra osztatott fel,²⁾ tisztségét 16—19-kén választotta meg.³⁾

A hadügyre nézve Erdély is a nádor alá rendeltvén, apr. 16-káról keltezett rendeletet kapott b. Puchner erdélyi főhadparancsnok, melyben a magyar miniszterium által a többek között arra is felszólítatott: „hogya a nemzetőröket Fejérvárról lássa el fegyverrel.“⁴⁾ Napról-napra mindinkább hallatszván: hogy a szászság és románság a magyar ellen szövetezik s fegyverkezik; a vizaknai magyarság is, mely távol magyar rokonaitól — merőben idegen ajku, s fájdalom, érdekü — elemek által van elszigetelve, önmaga védelmére, a városban a béke, rend és csend biztosítására, a városnak épségben fentartására jónak látta a nemzetőrség felál-

---

¹⁾ Sieb. Bot. 1848. apr. 5. 29 sz. Mely számban még következő érdekes feljegyzés is van: „Durch eine an der löbl. Magistrat abgesendete Deputation wurde derselbe zugleich ersucht, wegen gehöriger Herstellung der Stadtthore und Mauern und wegen Sicherung der Stadt gegen Ruhestörung von aussen und innen die nöthigen wirksamen Verfügungen zu treffen.“²⁾ Sieb. B. 1848 apr. 14. sz. 33. ³⁾ U. o. apr. 19. sz. 35. ⁴⁾ Kőv. E. T. 17. sz.

litását egy történhető népzavar esetére, annyival is inkább, mivel csak saját erejére számithatott! . . .

Május 5-ke volt az a nevezetes nap, midőn a Gerébháznál tartott gyűlésen Timár Károly indítványozta Vizaknán is a nemzetőrség felállítását, ¹⁾ a mi azonban csak 20-kán ment határozatba, midőn a város főbirája Székely Ferencznek ez ügybeni indítványa elfogadtatván, megállapított: hogy ref. lelkesz tiszt. Herepey Károly 21-kén vasárnap istenitisztelet után a népet *védelmi állapot tekintetéből a nemzetőrségnek önkéntesen felvállalásra szólítsa fel.*

Mely alkalommal a nemzetőrségnek összeírására biztosokul: Székely Ferencz, Kovács Sándor majorsági pénztárnok és Lakatos Sándor aljegyző nevezettek ki.

A románságnak is a nemzetőrség elvállalásairai felszólítására tanácsnokok: Timár József, Szász János, Székely József, és Deési Elek küldettek ki.

Továbbá meghatároztatott az is, hogy a nemzetőrség részére 200 fegyver kéressék. ²⁾

Május 21-kén a tanács és esküdt polgárság gyűlésén a nemzetőrség összeírására kiküldött bizottmány elnöke jelentést tett arról, hogy d. e. a ref. templomban az összeírást elkezdvén, d. u. azt folytatván a tanácsháznál, 122 önkéntesen vállalkozott; jelentést tett arról is, hogy a románok követei előtte kijelentették: *hogy ők is készek a nemzetőrséget felvállalni, csak hogy az, az általuk választandó tisztek által román nyelven vezényeltessék*, úgy nyilatkozván, hogy azt azért kívánják tenni, mivel félnek, nehogy a fegyver rajtok maradjon.

A gyűlés a jelentést tudomásul vette, s elhatározta: „hogy a románoknak adassék tudokra, misze-

¹⁾ 1848 Polg. Jegyzőkönyv. 93—95. l. 216. sz. ²⁾ U. o. 106. l. 246 sz.

rint ha kedvök leszen atyafiságosan a magyarok közé jönni, jó; ellenkezőleg kívánságokba belé nem egyezhetik, míg felsőbb helyről arról rendelményt nem tisztel.“¹⁾ Ez ügyben a tanács 22-kén fel irt a főkormány-székhez,²⁾ valamint a tekintetében, hogy a közcsend, sóaknák, s pénztárak biztosítására egy század székelvagy más katonaság küldessék.³⁾

Ugyanezen gyűlés alkalmával intézkedés tétetett arról is, hogy addig is, a míg fegyver adatnék a nemzetöröknek, 200 szurony hozattassék Fejérvárról (és egy fél mázsa puskapor is), hogy a szuronyt fára téve azzal a nemzetörséget a fegyverforgatásban gyakorolni lehessen; mi tekintetébeni intézkedés végett egy egyént kebeléből a gyűlés megbizott.⁴⁾

Máj. 31-kén tartott tanács- és esküdt polgársági gyűlésen főbíró jelentést tevén arról: *hogy mindenfelőlről aggasztó és kedvetlen hírek hallattszanak, javaslatba hozta hogy mintán a 200 szurony megérkezett, védelmi állapot tekintetéből minden oly városi polgár, ki csak a fegyverforgatásra alkalmas, irassék össze és fegyverforgatásban gyakoroltassék.*

Mely indítvány és javaslat elfogadtatott, az összeírásra Kis József főjegyző és Lakatos Sándor aljegyző küldetett ki; ugyan ekkor egy *rendőri-bizottmány* is neveztetett ki Deési Elek, Kovács Sándor, Lakatos Sán-

---

¹⁾ U. o. 107—108. l. 249. sz. ²⁾ A fels. főkormány-szék pedig 6863 számú rendeletében május 27-kén tudatta a tanácssal: „hogy a polgársereg felállításában a városnak és lakóinak személyére és vagyonára nézve kellett belső és közbátorság fenntartása lévén a cél, erre pedig minden polgár, nemzetre való tekintet nélkül köteles lévén, e részben nemzeti különbségnek helye nincsen“ (tehát a külön nemzetörség alakítását meg nem engedte. Polg. Jegyzőkönyv. 116 l. 270. sz. ³⁾ Nem lévén elegendő katona az országban, nem adatott; hanem utasított: hogy szükség esetében a főhadparancsnoksághoz folyamodjon a sóhivatallal együtt ⁴⁾ 1848 Polg. Jegyz. 108. l. 250. sz.

dor, Herepey Károly, Gábor János pléb. és Lengyel György személyökben, — mely bizottmány felügyelete alá rendeltetett a nemzetőrség, s kötelességévé tétetett különösen ügyelni arra, hogy a nemzetőrség által az éjjeli őrzés is pontosan teljesíttessék.¹⁾

A szuronyok a város költségén fákba alkalmaztattak és kiosztattak a 200-egyént számláló magyar nemzetőröknek.

A mi a kért fegyverek ügyét illeti, a fels. kir. fő-kormányzók május 27-kén 6863 szám alatti leiratában a tanács május 22-kén tett kérelmére azt az utasítást adta, hogy fegyverek nyerhetése iránt a főkormányzó gr. Teleky József találtassék meg,²⁾ kihez junius 15-én tartott gyűlés határozata folytán ugyanazon hó 22-kén készített kérelem be is nyújtott; mire a főkormányzó azt válaszolta jun. 7-kén 1469 sz. alatti leiratában, hogy rendelkezése alatt jelenleg ugyan nincsenek fegyverek, de többszöri felszólítására ohajtott eredményt remélt, mikor Vizaknára illő figyelemmel leszen.³⁾ — Ugyancsak jul. 5-kén felsőbb helyről engedély jövé a fennirt kérésre julius 9-kén 1821. sz. alatti iratával a főkormányzó tudatta: hogy csak is 100 darab fegyvert juttathat, a mely ki is adatott julius vége táján a k. fejevári fegyvertárból a város képviselői által aláírt felhatalmazással ellátott egyénnek, a város által adott nyugtatóvány és azon térítvény beadása után, hogy az átvett fegyverek azon állapotban fognak annak idejében visszaadni, a milyenben átvétettek.⁴⁾ A puska-por töltések golyóbisokkal hasonlóan a kormányi el

¹⁾ U. o. 111—112. l. 258. sz. ²⁾ U. o. 116. l. 270 sz. ³⁾ U. o. 117. t. 275. hasonlóan 118. l. 277. sz. ⁴⁾ U. o. 138—139. l. 306. sz. A nyugtatóvány, térítvény és felhatalmazási oklevélnek fegyvereknek a fejevári fegyvertárból átvételére végett a kormányzótól előlegesen meg kellett erősítve lennie; a meg is történt jul. 15-kén 1926. sz. alatt.

nökhöz tett jelentés mellett készpénzért adattak ki Fejérvárról.

A fegyverek és 1000 golyóvali töltésnek rakládák (Ferschlag)-bani elhozatalára 4 nemzetőr kíséretében Timár Károly bizatott volt meg jul. 23-án tartott tanács és esküdt polgársági gyűlésen a végre kirendelt szekéren. ¹⁾

A kapott 100-drb fegyver aug. 13-kán a nemzetőr-sereg fiatalabbjai között kiosztatott; ²⁾ azonban elegendő nem lévén, még aug. 12-én tartott gyűlésen elhatároztatott a nemzetőrségi bizottmány és százados kérésére; hogy b. Vay K. biztos felkérérik, miszerint tegyen intézkedést, hogy még 120 drb szuronyos fegyver s legalább is 1000 drb golyótöltés a fejérvári várparancsnokság által adassék. ³⁾ — A benyújtott kérelemre a 120 drb és az 1000 drb töltés meg is adatott, a mit bizonyít aug. 18-án a fegyverek elhozataláról költségí számla beadása. ⁴⁾

Ugyan aug. 12-ki gyűlésben, a nemzetőri-bizottmány által a nemzetőrök számára készített ideiglenes *rendszabályok* felolvastatván, kevés javítással helyben hagyattak. ⁵⁾

Sept. 4-kén tartott tanács és esküdt polgársági gyűlésen Kovács Sándor megbizatott még 3000 töltésnek a fejérvári várparancsnokságtól hozatalra, ⁶⁾ a mit hogy el is hozott, sept. 9-én tartott gyűlésben arról jelentést tett. ⁷⁾

A nemzetőrség tisztjeit választotta, kik következők voltak: a) Szentpály Zsigmond százados, ki átmenvén az önkéntes csapathoz, helyette aug. elején százados lett Timár Károly.

¹⁾ 1848 Polg. Jegyzőkönyv. 138—139. l. 306. sz. ²⁾ U. o. 150. l. 326. sz. ³⁾ U. o. 162—163. l. 360. sz. ⁴⁾ U. o. 167. l. 371. sz. ⁵⁾ U. o. 163. l. 361. sz. ⁶⁾ U. o. 178. l. 393. sz. ⁷⁾ U. o. 186. l. 411. sz.

- b) Vesmás József, főhadnagy.
- c) Szöcs Sándor, főhadnagy.
- d) Deézsy Boldizsár, hadnagy.
- e) Turóczy József, hadnagy.
- f) Székely Lajos, őrmester.
- g) Harró Imre, őrmester.
- h) Lakatos Sándor, őrmester.

Éltető György, Márk Pál, Dálnoky Ferencz, Czíkó Péter, Császár János, Harró Mih. Éltető Károly, Kovács János, Fekete Imre, Daróczy Istv. Hoprik István tizedesek.

Voltak *lovas nemzetőrök* is, kik közlekedés és czirkálás végett néha körüljártak, u. m. Papolczy Imre, Ambrus József, Éltető György, Sándor és Károly. — A magyar nemzetőrök száma idővel mintegy 450-re felfszaporodott.

Fegyverzetük volt, a mint előbb is láttuk :

220 drb katona kovás fegyver szurónynyal ellátva.

50 drb vadász fegyver, kinek-kinek a sajátja. ¹⁾

200 drb szurony, mik a város költségen vásároltattak.

Volt egy *zászlójok*, 2 *dobjok*. Dobosok voltak: Helder Gusztáv és Császár János.

Várdaházuk volt a régi boltoknál, azon helyen, ahol most a tanácsháza áll.

A várdán minden éjjel 24 nemzetőr volt, kik közül 12 folytonosan czirkált. — Az éjjeli őrködések pontosan teljesítették.

A város végére is őrk voltak felállítva, hogy vigyázzanak éjjel nappal a jövő menő gyanus személyek kikérdezése, s ha szükség, letartóztatására.

Ezek ügyeltek a várost kívülről fenyegető moz-

---

¹⁾ Vizakna városa levéltárában 329. sz.

galmakra is ; a városban czirkálók pedig a netalán benn keletkező ellenséges mozgalmakra és tüztámadásra.

Előőrsök (Vorposten) voltak papkapusánál Kis-Csűr és Mág felé, kerékveremnél Alamor felé, és Kis-Enyed felé felállítva. *Lármafa* is volt felállítva Kis János kapujában.

Fegyvergyakorlatok tartattak kezdetben a ref. templom czintermében, — később, midőn már be voltak gyakorolva, hogy tömegekké tudtak alakulni, a piacon, azután pedig a táborhelyen kün szabadban.

Céllövések tartattak az újföldeken a szőlők háta megett. *Halotti-diszlövés* egyedül Serfőző János felett történt, ki elhalván, bajtársai közül végtiszteletére egy szakasz Timár K. vezetése alatt kirukkolt s a sírjánál felettte hármat lőttek.

A legbonyodalmasabb időben is a vizaknai kis nemzetőrsereg bátorsággal és tekintélyének súlyát szerezni tudva képviselte a magyar nemzetet és az állam-érdeket a más nemzetiség oczeánjában.

Örzsze volt a környékbeli magyarságnak. Erős nemzeti szellem hatotta át kicsinjét-nagyját.

A szép, és örvendetes, mit a magyar lapok vagy utazók a hír szárnyán Budapestről és Kolozsvárról a magyar politikai élet ezen központjairól ide hoztak, villanyos delejként végig rezgett az egész magyarság kebelén, mintha csak egy lélek lettek volna, egyszerre éreztek bút és örömet, reményt és csüggedést : ha szükség volt, együtt keltek egymásnak és a meg-támadott magyar érdekeknek védelmére ! . . .

IV.

A reactio kezdete, a május 3-ki szebeni nevezetes tüntetés.

Alig lépett a honatyák által kidolgozott, s a király által szentesített 1848-ki alkotmány életbe: a reactió vagy más szóval a márcziusban uralmától leszorított, de kicsidenként magát ujjal a király környezetébe fészkelte absolutismus fellépett, mindent meg kezdett mozditani, hogy a magyar nemz. alkotmányát megnyirbálja s hogy uralmát Magyarországra ismét kiterjessze.

A bécsi camarilla rejtékciből, mint középpontból, a reactio polypkarjai szétdőztek. Részint fizetett emberei voltak ezek az absolutismusnak, részint olyanok, kiknek a dolgok új rendje nem tetszett vagy azért, mert várakozásuk megghiúsult; vagy azért, mert gazdagságuk az urbéresek felszabadítása által csökkent; vagy azért, mert az egyenlőséget nem szerették, vagy még azért is, mert a zavarban érdekek számára halászni akartak.

A reactionariusok önérdékeket nézván, nem tekintették a nemzetek fejlődési történetét; nem aggódtak a haza romlásán; tervök kivitelénél nem borzadtak vissza még polgártársaik vére kiontása bekövetkezésétől sem! — — Sőt e volt az út — romok és vérpatak — melyen boldogságuk hajlékát emelhetni hitték.

Jól tudván azt, hogy a nép legtöbbször nem érti önérdékeit, nem bírja felfogni a viszonyok alakulását: *a nép tudatlanságára támaszkodtak; oly eszközöket választottak, melyek a nép érzékeinek hízelegtek.*

Igy választották: a nemzetiség ügyét, municipalis szabadságokat, a dák-római birodalom, szerb vajdaság s többféle felállítását, a földek felosztását, a gyűlölségek legundokabbikát, a népfaj-gyűlölség felébresztését.

Körüljártak izgató szavaikkal a magyar nép, a szabadság és a haza alkotmánya ellen lázítva, mire a kezeikbe letett hivatalt is felhasználták, a hol téhették.

Felzigattak egyeseket és népfajokat oly hazában, melynek minden polgára az 1848-ki alkotmány által egyenlő jogban és kötelességben; mely ember és ember között törvényszerű különbséget nem ismer; mely minden hű fiát édes fiaként öleli keblére! . . .

Legelőbb azt terjeszték el, mintha a magyar nép Ausztriától elválni, a császárnak hűtlen lenni; más nemzeteket magába beolvasztani akarná; ¹⁾ csak ezután hirdettek egyebet, miután az ut meg volt törve.

A camarilla talált arra is módot, hogy a királyi parancsok hatása is már előre ellensúlyozva legyen, amennyiben meghittei által arra inté magyarországi közegeit, *hogy czentul is csak a bécsi miniszterium utasításaihoz szabják magukat; s ha a király neve alatt ezekkel ellenkező szellemű rendeleteket kapnának, ne engedjék megzavartatni magukat.* ²⁾

A reactio eszközlé azt, hogy a szerbek Ujvidéken gyűlésileg kimondták apr. 20-kán különszakadásukat Magyarországtól, és csatlakozásukat Horvát-Szlavonországhoz Ausztria kormánya alatt; ³⁾ a reactio eszközlé a horvátoknak a magyar nemzet elleni fellépését; a reactio eszközlötte Erdélyben is azt, hogy a román nép, mely előre élteté az uniót, az alkotmányt, ⁴⁾ később ezek ellen nyilatkozott, — sőt aprilis vége táján már egyes izgatók bujtogatásaira kezdett ellenszenvvel lenni, kék és fehér színű szalagjelt — cocárdát — viselni; de a reactio eszközlötte N.-Szebenben május har-

¹⁾ Erd. Híradó 1848. máj. 18. 367. sz. ²⁾ Szeremlei Magy. Kron. az 1848—49. évi forr. idejéről. I. k. 85. l. ³⁾ P. H. 43. sz. ⁴⁾ Bauer őrnagy hagyományai. 5. 6. l.

madikán történt nevezetes tüntetést is, mely nemcsak Szebenre, hanem az egész környékre, sőt egész Erdélyre nézve is nagy befolyással birt; mely nevezetes eseménynek a Sieb. Botébani hü leiratát, engedd kedves olvasóm! ide beiktatnom ¹⁾)

„*Hermannstadt*, 4. Mai. Gestern (3) war bei uns der entscheidende Tag für die Unionsfrage. Es gab bisher bei uns noch immer eine Partei, welche glaubte, es würde möglich sein mit Aufrechthaltung der angeerbten Treue für unser erhabenes Kaiserhaus, mit Aufrechthaltung der eigenthümlichen Verfassung und Verwaltung unseres Vaterlandes und der sächsischen Nation eine engere Verbindung mit Ungarn einzugehen, aber der gestrige Tag hat uns enttäuscht und die Erläuterung der Unionsfrage aus dem Munde unseres ersten Landeswürdenträgers hat uns klar erwiesen, dass mit der Union nichts Anderes gemeint sei, als ein gänzliches Untergehen unseres Vaterlandes und unserer Nation im Ultra-Magyarismus, im krassesten ungar. Separatismus.“ ..

„Diese erregte denn in den Brust jedes redlichen Siebenbürger Sachsen den glühenden Wunsch nach Union unseres gesegneten Vaterlandes, aber nicht nach einer separatistischen, nur Unheil drohenden Union mit Ungarn, sondern nach einer herzlichen brüderlichen Union mit allen Provinzen des mächtigen Kaiserstaates, der sicher auch aus den dermaligen Wirren mit neuem Glanze, mit neuer Kraft hervorgehen wird, unter dem Schirme jener freisinnigen, völkerbeglückenden Constitution, deren Verkündigung den 25. April 1848 zu einer ewig denkwürdigen Epoche in den Annalen des Kaiserstaates machen wird.“

---

¹⁾ Sieb. Bot. 1848. Máj. 5. sz. 41.

„Als daher Abends eine zahlreiche Volksmenge im hiesigen Theater sich versammelt hatte,¹⁾ wurde zufrüherst laut die Absingung der Volkshymne verlangt, die denn auch von dem gesammten Publikum erfolgte. Als sich der Vorhang hob, zeigte sich auf der Bühne eine Abtheilung unserer Bürgerwehr mit der kaiserlich-österreichischen schwarz und gelben Fahne, die mit allgemeinem stürmischem Jubelrufe abgesungen und die Rufe: „*Keine Union mit Ungarn!*“ — „*Union mit Oesterreich!*“ fand allgemeinen Wiederhall, ja die Volksstimme nannte Jeden, der für eine andern, als die enge Union mit Oesterreich stimme, unter lautem Lebehochrufe für unsern geliebten Kaiser einen Verräther. Das schwarzgelbe Band glänzte an der Brust der Männer und Jünglinge²⁾ und froh und einig ging Alles auseinander, ohne dass die geringste Unordnung, die mindeste Gewaltthat verübt worden wäre. So äussert sich der Wille eines seine Kraft und Würde erkennenden, im Genusse persönlicher Freiheit herangereiften Volkes.“

¹⁾ „Épen Moor Károlyt adták, a harmadik felvonás elején egyszerre, adott jelre, a függöny felvonult s a színpad előterén többször megújuló általános „hoch“ kiáltás között, nagy fekete-sárga lobogót tartva kezében megjelent *Rannicher Jakab* nem rég végzett jogász; erős kifejezésekkel, röviden tartott, lelkesedett lelkesítő beszédének alap gondolata ez volt: „*Unio! igen, szoros Unio, de Ausztriával, nem Magyarországgal!*“ A szász nemzet a fekete-sárga zászló jelképe által kifejezett osztrák császársághoz kíván tartozni, a császári háznak rendületlen hive, egyedül a közös birodalomban és közös intézmények által véli a népek egyenjogú szabadságát és közjólétét elérhetőnek; ahhoz csatlakozik egész rokonszenvével; s felszólította a közönséget, hogy ily érzületét e lobogó előtt meghajolással s „hoch“-kal fejezze ki. — A színházi közönség nagyobb része — polgári és katonai rendűek egyaránt — *V. Ferdinand* osztrák császárt éltette, három ízben harsány „hoch“-ot kiáltott. (Jakab Elek. Szabadságharcunk tört. visszaeml. I. f. 28—34. l. ²⁾ Bécsből e tájt hazajött gr. *Waldstein*, könnyű lovas alezredes fekete-sárga cocardákat még az nap délutánján kezdette a piacon kiosztani. Kőváry Erd. T. 21. l.

„Az 1848-ik év történetében ez estve igen nevezetes mozzanatot képez. Jelen volt a szász értelmiség, tisztviselőség, a főhadvezérségi tiszti személyzet tagjai, minden activ- és nyugalmazott állapotban levő katonatiszt.“

„E tény a szászság és katonaság politikai nyilatkozata volt. Másnap azaz: máj. 4-kén Szeben népe folytatá az utczákon demonstratióját; a fekete-sárga lobogó több helyen kitűzetett.¹⁾ A szászok és katonaság több tagja fekete-sárga cocárdát viselt, a birodalom egységét fogadta el jelszóval, — a hasonlíthatatlanul kisebbség pedig a márcziusi alkotmány mellett foglalt védelmi állást.“

„Május harmadika estvéjén történtek szászság és magyar nemzet között oly tág, mély és vészteljes ürt nyitottak meg, melyből Erdélyország népeire tömérdek kár és szenvedés, kimondhatatlan viszály és nyomor következett.

¹⁾ A szászok unio elleni iratokat és dalokat szórtak szét; a Szebenbe menő románoknak czondrájokra fekete-sárga kokárdát tűztek (Köv. Erd. T. 23. 1.)

„Am 4-Mai, Mittags — írja a Sieb. Bote 1848 sz. 42 — wurde die Kaiserliche Fahne auch an dem Nationalhause aufgepflanzt und die 12. aus Studirenden bestehende Compagnie der Bürgergarde gab dazu die Ehrenwachen. Mit der Volkshymne wurde dieselbe von der ganzen, aus Anlass des Jahrmarktes auf dem Hauptplatze vereinigten Volksmenge, sowohl Einheimischen, als Fremden begrüsst. Zu gleicher Zeit wurde selbe auch in den Lokalitäten des Bürgervereins ausgesteckt. Abends war die ganze Stadt beleuchtet.“

„Unsere Mitbrüder aus den übrigen sächsischen Kreisen, welche während der Jahrmarktstage sich hier befanden und Zeugen der allgemeinen Manifestation der Treue gegen unsern Landsherrn und des ungeheuchelten Abscheus gegen allen ultramagyarischen Separatismus waren, kehren mit den kaiserlichen Farben geschmückt in ihre Heimath zurück. Sie werden laut das Gesehene verkünden, das Erfahrene ihren Mitbürgern mittheilen und wir zweifeln nicht, dass alle etwaiigen Unionsgelüste von der Wahrheit schwinden werden.“

Ez idő óta itt a magyar kormány rendeletei csak látszó engedelmességre találtak, rokonszenvre nem; a törvény tisztelete meglazult . . . a rend és politikai fegyelem a környéken kezdett bomlásnak indulni.

„A márcziusi magyar alkotmányt az uralkodóval visszavonadni és így megbuktatni kívánó bécsi reactio is ez időtől fogva N.-Szebenben bizton támaszkodhatott a katonaságra, a szászság- és románságra ¹⁾ s mindent megmozdított, hogy ezek szövetségét fölbonthatlanná tegye. ²⁾

Ezután a láthatár Erdély felett borulni kezdett; bekövetkezett a nap, melyen maguk a románok is kezdék elvetni az álcát, a kiket már április elején kezdettek lázitani. Az apr. 30-kán Balázsfalván a nemzet értelmiségéből tartott gyűlés után, a románok csoportosulásai, gyűlésezei és mozgalmi is megkezdődtek.

Apr. 30-kán tartott gyűlésből a vizaknai románok is felhívást kaptak: hogy jelenjenek meg a máj. 15-én megkezdendő „román nemzeti gyűlésre balázsfalvára.“ ³⁾

A hova Vizaknáról megjelent: Moldován János, Kertész László, és több más román is, mert az volt hiresztelve: „*hogy ott fogják kiküzdeni a szabadságot.*“

Mintegy 15-ezer román sereglett össze, magát nemzeti gyűlésnek nyilvánította, I. *Ferdinand* osztrák császárnak (de nem V-ik *Ferdinánd* magyar királynak) hűséget esküdt, osztrák és orosz zászlók alatt több napon át tanácskozott, minek eredménye lőn, hogy a nemzet 16 pontból álló kívánalmainak Bécsbe és Kolozsvárra vitele végett küldöttségek neveztetek ki.

E gyűlésen *a román nemzet önálló nemzetnek nyilvánítottván*, megpendítettett a kül- és belbéke fentartá-

¹⁾ Jakab E. szabadságharcunk történetéhez visszaeml. I. füz. 28 — 34. l. — ²⁾ Bauer őrnagy hagyományai 8. l. — ³⁾ Descrisu Fapt. dinan. 1848—49. p. 3.

hogy az unio a szászokra nézve nem üdvös, Ausztriára nézve pedig veszedelmes, s e nyilatkozattal a Fölséghez kérelmező küldöttséget indított, a többi székeket pedig felhívta, hogy a kolozsvári gyűlésre követeket ne küldjenek. A mit azonban a többi székeken nem fogadtak el, mert azok követeiket megválasztották, sőt legutoljára maga Szeben is választott.

A szász földön ekkor mindenütt erősen folyt a nép felfegyverkezése. ¹⁾

V.

Az utolsó erdélyi országgyűlés és az unio.

— Május 5-kén *Ferdinánd* az erdélyi országgyűlést ugyanazon hó 29-re Kolozsvárra összehívta s igen fontos tanácskozási tárgyakat tűzött ki. ²⁾

Teljhatalmu kir. biztosul b. *Puchner Antal* cs. kir. altábornagyot nevezte ki, a mi nagy visszatetszést okozott sokak előtt.

Vizakna városa követeiül ezen gyűlésre egyakarat- és közfelkiáltással *Szász Károlyt* és *Szász Jánost* választotta meg. ³⁾

Puchner, mielőtt Kolozsvárra utazott volna az országgyűlés megnyitására, több szász várost látogatott meg; ezekben a politikai és katonai tisztai karral értekezletet tartott. ⁴⁾

Máj. 29-kén megnyilván az annyira óhajtott országgyűlés, *a Rendek tanácskozási tárgyául első helyére kitűznetni a Magyarhonnali egyesülést kívánták.* ⁵⁾

Miután a tanácskozási tárgyak három első pontja

¹⁾ U. o. Máj. 24. 49. sz. ²⁾ P. H. 60. sz. Köv. okm. u. l. ³⁾ 1848 Polg. Jegyzőkönyv 79—80—81—82. l. 189 sz. követi irnokokká megválasztattak: Timár Károly és Szöcs Sándor. ⁴⁾ Bauer őrnagy hagyományai II. l. ⁵⁾ P. H. 74. 75. sz. köv. E. T. 42. l.

oly szoros összefüggésben állott egymással, hogy a harmadik pont (az unio) czélszerű megoldása által, a két első feleslegessé válik, az elnök a kir. előadás három első pontját tűzte ki napirendre.

Még az nap, sok vitatkozások után, épen Vizakna városa derék szülötte és követe *Szász Károlynak* remek szónoklatára a szász követek is meghajolván, beleegyeztek az unioba azon kikötéssel: *hogy kívánataik a jelen gyűlés részéről kinevezendő küldöttség által a legközelebbi pesti országgyűlésre törvényjavaslatok alakjában terjesztessenek fel.*

Melyek után, az unio a legihletettebb egyetértéssel határtalan öröm között még az nap elhatároztatott.¹⁾ Másnap máj. 30-kán bekövetkezett a nagyszerű percz, az elnöki kijelentés: Erdélynek mint országnak megsemmisülése.

A főkormányzó e napi ülésben egyszerűen enun-ciálta, *mikép az unio összes akaráttal el van fogadva.*

Az országgyűlés az uniot egyhangulag elfogadván,²⁾ s ehhez képest a magyarországi 1848: 7-et a pragmatica sanctioban szentesített birodalmi kapcsolatnak ép-ségben tartása mellett és terjes kiterjedésében magáévá tévén: ennek következtében valamint a testvér Magyarhonban minden lakos jogegyenlősége kimondva és életbe léptetve van, ugyanaz, ugyanazon módon Erdélyben is minden lakosra nézve nemzet-, nyelv- és vallás különbség nélkül örök és változhatlan elvül elismertetett, s az ezzel ellenkező törvények azonnal eltöröltettek.³⁾

A nádori és miniszteriumi hatóság Erdélyre azonnal kiterjesztetett még máj. 29-kén kelt királyi rende-

---

¹⁾ Kőv. E. T. 45. 1. ²⁾ Közl. 2. sz. P. H. 75. 78. sz. ³⁾ Kőv. Okm. 15. 1.

lettel, melyben erd. főhadparancsnok b. Puchner Antalnak meghagyatott, hogy a miniszterielnököt támogassa, és engedelmeskedjék *István főherczeg* nádornak Erdélyben állomásozó katonaság rendkívüli esetekbeni használata iránt kiadandó utasításainak. ¹⁾

Az unio kimondásával leomlottak a közfalak, melyek országot, néposztályt, népfajt tettek külön érdeküvé és sokszor egymás ellenségévé; romján az egy haza özszeölelkező polgárainak örömriadása harsogott.

Az unio kimondásával beteljesedett, mi után a nemzet századokon keresztül epedett, egygyé olvadt kettészakadt hazánk, terület, országgyűlés, törvényhozás, kormány. lélek és szivben. irány és akarathban, érdekenben, jog és szabadságban, s új aera nyílt fel Erdély lakói- és nemzeteire. Erdély története új kiindulási pontra helyeztetett; az erők egyesültek, mint egykoron közös erővel, közös kitűréssel és buzgósággal azon törekedhetnek, hogy Magyarország nagy és boldog legyen, népe hatalmas és dicsővé váljék! . . .

Az unio kimondására Kolozsvár örömnepet tartott, estére kivilágíttatott. — De ennek hirt más városokat és helységeket is örömmel töltött el; mindenütt nemzeti lobogók tűzettek ki s örömnepélyek tartattak!

Junius 1-én este az unio elhatározásának hirt Budapestre megérkezvén, ezen örömdetes hirt villámgyorsasággal futotta be a fővárost. Mire az utcákön lelkesült vidám csoportozatok hangoztatták: „*Éljen az unio, éljenek az erdélyiek!*“!

Azután az Erdélyből hozott s a Magyarhonnal egyesülés kimondásáról szölő kiáltvány felolvastatott a nemzeti színházban, s ott az unio zászlója az elragadt közönség örömkáltásai között bontatott ki. ²⁾

¹⁾ Sieb. Bote. 1848. Jun. 16. sz. 58. ²⁾ P. H. 72. 73. sz.

Kir. biztos b. Puchner Kolozsvárról még az nap elküldte az unio felett hozott törvényt, Haitman cs. kir. hadnagy által király ő felségéhez Insbruckba, ¹⁾ a honnan, kir. szentesítése után, ugyanazon hadnagy által junius 11-kén visszahozatott Kolozsvárra, és miután ott törvényesen kihirdettetett, a kir. biztos b. Puchner az országgyűlést berekeszté, nyíltan kijelentvén: *hogy ez az utolsó erdélyi országgyűlés.*

Ferdinánd az unio törvénycikket, melyet már jun. 10-én megerősített, szentesítette jul. 11-én, az országos törvények közé iktatja, s róla ünnepélyes oklevelet adott ki. ²⁾

VI.

A reactionnak nyílt fellépése mindenütt. Különféle bajjóslatu események és intézkedések.

Az unio létrejötté a mily általános örömet és rokonszenvet költött fel Magyar- és Erdélyországon, Bécsben a legmagasabb körökben ép oly határozott ellenszenvre talált; mivel Bécs Erdélyből akarta Magyarországot korszerű haladása- és fejlődésében föltartóztatni.

A bécsi camarilla látván, hogy az egyesülés rövid idő alatt is csodadolgokat mivelt; hogy a magyar nemzet nagy lelkesedést, tevékenységet s ritka honszerelmet fejt ki egy idő óta műveiben; de látván, hogy ereje, önbecsézete már is megkétszerezve, fellépése Európa figyelmét magára vonta, nagyságának, dicsőségének egyes alapjai a jog és szabadság sz. földébe fektetve, jólétnek és polgári boldogságnak templomául szolgáland nemsokára Hunnia minden hű fiára nézve: nem-

---

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai, 11—12 l. ²⁾ Szilágyi F. Erd. un. 43, l. P. Napló 1861. 215. 370. sa.

zetünk e fényes diadala botránykő lett az ő s mindazok szemében, kik a hatalom és felsőbb helyeni befolyás birtokosai voltak a régi bureaucraticus rendszer alatt.

Ezek az unio kimondása után kezdettek nyíltabban és nagyobb erélyvel fellépni; elhitették a román néppel, hogy a szabadságot, uri szolgálat alóli fölmentést a császár, nem pedig a magyar országgyűlés határozta el, ¹⁾ hogy a románok Erdély jogos birtokosai, ők hivatvák az országot kormányozni; hogy parancsokat Balázsfalváról és Szebenből fogadjanak el, a megyei tisztségnek engedelmességni nem tartoznak, ²⁾ a szászok pedig elhitették magukkal, hogy a magyar kormány alatt a német nemzetiség és a szász municípálítás sirba dőlnek, azért mindent megmozdítottak a magyar ügy ellen. N. Szeben Erdélyben, mint a szászok fővárosa, a reactio gyűpontjává vált; a szászság itt irányadó tényező lett.

Egy éjjel a szász ispánnál a szászok főbbjei a román comité tagjaival összejöttek s elhatározták, hogy miután a szász követek bejegyeztek a kongresszus határozatába, mondjanak és munkálkodjanak annak ellene a román nemzet nevében, mint a mely a gyűlésen képviselve nem volt. ³⁾

E gyűlés alapította meg új politikájok programját is, s azonnal emissariusok s proclamatiók küldettek szét, hogy a szászság és románság között ezen szellemben intéződjének a dolgok. S különös figyelmet fordítanak a két román határőrezredre.

A junius 6-án tartott gyűlésen Szebenszék követit visszahívta, hogy az unio mellett nyilatkoztak, s ő

---

¹⁾ Bauer őrnagy hagyománya 6. l. ²⁾ Koslárd és Mihálcfalvi eseményeket kinyomozó polgári és katonai bizottság jelentése. 2. l. ³⁾ Kőv. Erd. Tört. 53. l.

felségéhez követséget küldeni, határozta el, azt kérelmezendő, hogy ő fölsége az unio törvényt meg ne erősítse, ¹⁾ mivel a szászok municipal jogaik fentartása tekintetében a kívánt garantiát meg nem kapták. ²⁾

„Das allgemeine Gefühl der Gefahren, irja a Sieb. Bote tovább e napról ³⁾ welche durch den überstürzten Unionsbeschluss dem Vaterlande und insbesondere der sächsischen Nation drohen, rief wiederholte Volksversammlungen am 6. Abends in dem hiesigen Bräuhaus und am 7. Vormittags auf dem Kirchhofsplatze hervor. Es wurde beschlossen, durch Vermittlung des Hrn. Nationsgrafen die Zusammensetzung eines Volks-Comité bestehend aus Männern des Volksvertrauens aus sämmtlicher Kreisen des Sachsenlandes zu erwirken, welches, als Dolmetscher des Volkswillens auf dem Wege des Rechtes und Gesetzes die Wünsche und Ansichten des gesammten Volkes vertreten und deren Realisirung durch alle zu Gebote stehenden Mittel bewirken solle. Noch am 7. 1. M. hatte die einstweilige Wahl eines solchen Comité aus der Mitte der Hermannstädter Bürgerschaft statt, an welches sich in der Folge die Bevollmächtigten der übrigen sächsischen Kreise anschliessen werden. Dieses Comité hat bereits gestern seine Wirksamkeit begonnen.“

Junius 9-kén Szebenben a szászok és románok közös gyűlést tartottak, melyben a két nemzet egymással alkudozásra lépett; Pfersmann cs. kir. altábornagy volt a közvetítő; mely alkalommal a két nemzet között szövetség kötött; ⁴⁾ itt az unio melletti szavazás miatt Kolozsvárról a többi szász követek visszahívása is elhatározott.

A míg Erdélyben ily szomorú jelenségek s bal-

¹⁾ Sieb. Bote, 1848. jun. 9. 56. sz. ²⁾ U. o. 21. 60. sz. ³⁾ U. o. 9. 56. sz. ⁴⁾ Köv. E. T. 53. l.

A míg Erdélyben ily baljóslatu események történtek, addig Insbruckban nagy dolgok adták elő magukat.

Ugyanis, ő felsége a balázsfalvi gyülestről Saguna püspök vezérlete alatt Insbruckba ment román küldöttséget, valamint a szász küldöttséget is, melyek az unio megsemmisítését kérték, elfogadta ugyan, de jun. 11-kén tagadó választ adott mindkettőnek.

E nap a király e történhetők megelőzésére, Magyarország és Erdély egygyéalakulásáról hozott VII-ik törvényczikket megerősítette, ¹⁾ hogy a már egyesített Erdély a magyarországi országgyűlésre népképviselőt alapján megjelenhessen, ²⁾ mely országgyűlés még máj 20-án kelt irattal július 2-kára István főherczeg nádor által Pestre összehívott.

A király elutasító válasza, melyet a román és szász követekhez tett, megtette az országban egyelőre a maga hatását; a reactio egy kissé visszahúzódott; az unio melletti nyilatkozatok egymást érték; a román nemzet papjai, esperesei is siettek nyilatkozataikat adni, melyekben az egyesülést, mint üdvhozót festették nemzetökre nézve.

A többek közt a vizaknai derék gkath. lelkész és szebenvidéki esperes *Kertész László* is mintegy 27 román pap és daszkel aláírásával igen szép nyilatkozatot tett az unio mellett.

„Miután az unióban rejlik nemzetiségünk, írja ő, s szabadságunk garantiája; miután e törvényczikk a mi legkegyelmesebb Urunk által megerősített: a legvétkesebb merénylet lenne még ezután is az unio ellen agitálni s ki ezt tenné, elárulná bűnös célzatát, mely nem lenne más, mint értetlenség, zavar s nyugtalanság magvait hinteni el oly időben, melynek jelszava „a kibékülés“ ³⁾

¹⁾ Mely megerősítő kir. leirat június 19-kén tartott ülésén Kolozsvárott felolvastatott. ²⁾ A pesti országgyűlésre meghívó kir. leirat is a jun. 19-ki ülésén olvastatott fel. ³⁾ Kőv. okm. 72—73.

Azonbán, egy kevés szünet után, a reactio emberei megkezdett művököt ismét tovább folytatták.

Szebenben a *román-comité* tagjai: Barnucz, Pap Sándor és mások éjenként összegyűltek a mészáros utczában az ugynevezett „*medgyesi háznál*“ s a mit ott koholtak, nappal aztán a vidéken szétterjesztették. ¹⁾

Fanku is Topánfalva környékén gyűléseket kezdett tartani és dobszó mellett a vásárokon hihirdetteté, *hogy a székelység az oláhság ellen felkelt, s aki nem akar meghalni, magának lándzsát kovácsoltasson* ²⁾

Különösen a Koslárd és Mihálczfalvi máj 30—31 esemény, bár a törvényesség minden kellékét magával hordá, ³⁾ adott okot sok félreértésre, a székelység és magyarság elleni annál nagyobb ingerültségre a románok között.

A reactio kezében ezen esemény hatalmas fogantyr volt; az egészen magánjellegű tényből közsérelmet csinált; a száz ⁴⁾ és román lapok lázítólag léptek fel, a székelyek által a románságot megtámadottnak állították.

Az oláh comité is fölhasználta az esetet a reactio érdekében, a meglevő ingerültség és gyűlölség még inkább fokozására; a főhadparancsnoksághoz feladást tett a székely katonaság ellen, a székely nemzet ellen sértő állítások- és föltevésekkel. ⁵⁾

A vád szertefutott a Comité és Sieb. Bote után, az egész hont elönté; az egy idő óta terjesztett azon koholmány: hogy a székelyek a románokra akarnak törni, ezáltal az igazság némi látszatával kezdett birni. ⁶⁾

Hogy a román nép felülről és kívülről tervszerűleg

¹⁾ Kolozsvári Híradó 1848. jun. 13. sz. 8. ²⁾ Kőv. E. T. 55. l.

³⁾ Közlöny. 88. sz. P. H. 80. 82. sz. Kőv. E. T. 56. l. Jakab E. Szabadságharcz. 215—221. l. ⁴⁾ Sieb. Bote 55. sz. ⁵⁾ Jakab E. Szabadságharcz. 4 füz. 218. l. ⁶⁾ Kőv. E. T. 56. l.

volt izgatva és bátorítva, bebizonyította a Balázsfalváról alig másfél órára fekvő Mihálczfalva és szomszédfalvak ügyében kiküldött nyomozó bizottság jelentése ; mutatta a kormány és törvényes hatalmaknak a személy és vagyonbátorság védelmére tett minden intézkedéseinek minden tartozkodás nélkül sok helyeni ellenszegülés¹⁾)

A reactio nyílt fellépése, az izgatás és bujtogatás Vizaknán június 11-kén pünkösdi vasárnapján kezdődött el ; a mely napon Vizaknán a szelindeki román pap keresztül menvén, a helyi románoknak azt mondotta : *„Hogy semmit se csináljanak, ne elegyedjenek össze a magyarokkal ; nem igaz, a mit a helybeli tanácstól kiküldött biztosok a templomban nekik mondtak és kihirdettek ; Moldován és Hentes megérdemelnék a halált, mivel a mire Balázsfalván megesküdték, nem tartották meg“ . . .*

Mire felizgatódva Szávu Kerebulya és Juon Lopusán az utcán kiabáltak, lármáztak *„hogy Moldován eladta a románokat a magyaroknak.“* — Hasonlóan Ursu György, Ursu Lázár és Vinczán Juon is lázongtak, az őket csendesítő Moldovánt megtámadták.

Kik június 15-kén a tanács gyűlése elébe idéztettek, kikérdeztettek és tettökért keményen megfeddettek. ²⁾ A szelindeki pap pedig még ugyanazon nap 264-ik sz. alatti irattal a N. Szebenben működő kormánybizottmány-nak feljelentetett, ³⁾ valamint a kis-csüri lakosok fenyegetődzése is ; a feljelentettek jun. 16-kán Szebenbe beidéztettek, s velök törvény szerint eljárak.

¹⁾ Jakab E. Szabadságharcz. 4 f. 209—226. l. ²⁾ 1848, Polg. Jegy. 114—115. l. 268. sz. ³⁾ 1848. Polg. Jegy. 118. 178. sz.

VII.

Kiváltságok, urbéri tartozások- robot, dézsma és pénzbeli fizetések megszüntetése.

1848 történetében igen nevezetes mozzanat: a kiváltságok, urbéri tartozások — robot, dézsma és pénzbeli fizetések megszüntetése is, — mi által az ország és földbirtokosság — nagy áldozatot tett — milyent a történet keveset mutathat fel; megszüntetett minden előjogokat; birtokot és polgárjogot adott a jobbágyságnak.

Az urbéri tartozások megszűnési idejéül junius 18-ika tüzetett ki.

Vizaknán és ennek határán urbéres hely soha sem létezett, így jobbágy sem volt; hanem voltak csak *kincstári (fiscalis) zsellérek*.

A mi azon helynek, melyen a fiscalis zsellérek laktak, természetét illeti: — megjegyzendő, miszerint e kétféle.

Egyrészt teszi a kamarához tartozott *Szék* nevű helynek impopulált része; a másrészét pedig az 1727-ben a várostól átadott 12 zsellérnek akkori telkeik, melyek idő folytával nagyságban, minőség- és számban változtak.

Ugyanis, 1727 előtt a vizaknai sóaknak körül előforduló kisebb munkákra a város birája szokott volt időről-időre több vagy kevesebb lakost kirendelni; — de ebből sokszor szolgálati késedelem és rendetlenségek származtak, minek eltávolítására a város a sóaknakhoz közel levő tizenkét lakost állandóul és teljességgel átadta a kir. kamarának, hogy az a fennebbi kötelezettséget ezek által vitesse véghez. ¹⁾

---

¹⁾ Vizakna város levélt. sz. 367—1848.

Az urbéri viszonyok megszűntével a város helyén lakó ezen zsellérek tisztán városi polgároknak tekintettek, s megszűntek a kamarának szolgálatot tenni; — a mások pedig, kik a fiscus helyén laktak, telkeik udvari (curialis) s földjeik majorságiak (allodialisok) levén, a fiscustól azokat később megvették.

1848-ban megszűnt a város részéről a fiscusnak adni szokott *camerales taxa* is ¹⁾ — nemkülönben Vizakna városa lakosai felszabadultak a királyi kamara és a papok számára addig adni szokott *dézsmá* fizetése alól is. ²⁾

A dézsmá fizetés a róm. kath. papot és a fiscust illetőleg megszűnt azonnal, de a reformatus és lutheranus hívek jul. 16-án beleegyeztek abba: hogy papjoknak a dézsmát még 1848-ban is adják; ³⁾ azonban a dézsmafizetés 1849 jul. 26-kán a ref. és lutheranus híveknél is beszünttetett azáltal: hogy azok egyházi tanácsa elhatározta: miszerint még e tárgyban a kormány rendelkezend, miután az egész esperességben mindenütt a hívek 13-kalonyát adnak, Vizaknán is annyi adassék.

A *papi tized kárpótlása* tekintetéből a kormány még 1848 ik év közepe tájt tett volt lépéseket, összeiratván a lelkészek jövedelmeit, — de intézkedését végre nem hajthatta.

A kir. kamara részére egy évi tized termények közép ára 1070 rft. 48 kr. volt az akkori számítás szerint. ⁴⁾

¹⁾ Régenté 80 ezer, később 40 ezer Kőszót tartozott a kincstár számára a város kivágatni, de e tartozását 1100 Rforinttal megváltotta, a mi 1759 tájt 300 Rforintra engedtetett le. ²⁾ A kir. kamara számára a róm. kath. hívek és a románság fizettek $\frac{3}{4}$, a katolikus pap részére pedig $\frac{1}{4}$ rész dézsmát; a ref. és luth. hívek a kamara számára fizettek $\frac{1}{4}$, a ref. pap részére pedig $\frac{3}{4}$ rész dézsmát. ³⁾ 1848 Polg. Jegyzőkönyv 131—132. l. 298 sz. nemkülönben 144. l. 315. sz. ⁴⁾ 1848 Polg. Jegy k. 93—94. l. 48. sz.

Fizettetett pedig dézsma: buza, rozs, zab, alakor, árpa, kender, krumplic és török buzából, — 1829-ik év előtt még a szőlőből is.

Az állam az iskolai szükségek fedezését is ez évben átvállalván, a vallás és közoktatási miniszter 1327 sz. a kelt felhívásával intézkedett az iskolák és tanítóknak is mind szellemi, mind anyagi állapota kimutatásáról, — de ezen intézkedés után is kívánt eredmény az ország zavaros és szorongatott állapota miatt el nem éretett egyik felekezet részére is, valamint Vizakna városa jul. 23-kán tett azon kérésére is: hogy Vizaknán egy ipartanodát állítson fel a miniszterium ¹⁾

Jul. 26-kán a város örökös király bírósága eltörlése tárgyában is tett lépéseket országgyűlési követő Szász Károly által, miután minden kiváltságok megszüntetettek, ²⁾ de e tisztii hivatal örökösödési jognál fogva a Haller családot illetvén, valamint a miniszterium, ugy okt. 16-kán 11178 sz. a kelt rendeletével a főkörmányszék is változás alá nem jöhetőnek tekintette. ³⁾

Az urbéri tartozások megszüntetése ugyan junius 18-kára határoztatott *Wesselényi*, a világtalan szabadságbajnok által tett indítványra az erdélyi országgyűlésen „*hogy így ama polgári szentháromság: a szabadság egyenlőség és testvériség malasztja áradjon ama szent napon a jobbágyság és szellérekre*“ ⁴⁾ . . Oh! de ezt az ország jövő háboru s más egyelőre legyőzhetlen akadályok miatt kívánt módon nem teljesithetvén, sok zavarnak lett ez is az országban-szüldánya.

Erdélyben az ifju szabadság ügye egy ideig ugy szólva majdnem egészen magára volt hagyva. A főkor-

¹⁾ U. o. 153 l. 331. sz. ²⁾ U. o. 140—141. l. 308. sz. nemkülönben 190—191. l. 426 sz. ³⁾ Vizakna város levéltára 54. sz. ⁴⁾ Jakab E. Szabadságharcz. III. füz. 186. l.

mányszék nagyobbára elnézte: hogy mint kényszeríti több helyen némely rövid látó és önző földes úr katonai erőszakkal is jobbágyait robotra, kik az új idő szellemét megértve, törvény nélkül is felszabadulva érezték magukat.

A hol pedig Erdély földbirtokosai az idő szellemének hódoltak, ott a reactio emberei léptek elő: „*kényszer adatja meg a nemességgel ezen engedményt — hirdeték különösen a román népnek — de ha lehet, ismét visszaveszik; tegyük őket tehetetlenekké; irtsuk ki, a hol lehet, csak akkor lesz miénk a birtokuk igazán!*“¹⁾

„A politikai jog s a nemzeti követelések erkölcsi becsérzete ekkor kevesek szívében élt; de a könnyű módon való vagyonszerzés, a nagy birtokosok vagyonainak felosztási vágya — az izgatók lázításai következtében — általános volt

VIII.

A vizaknai román nemzetőrség megalakulása.

— Kimondatván a balázsfalvi román nemzeti-gyűtésen a román nemzetőrség felállítási eszméje, a hogy onnan a vizaknai románok hazajöttek, ők is kezdetek gondolkozni ennek felállításáról.

A mint előbb láttuk, a tanács és a főkormányzék belé nem egyezett, hogy a magyaroktól egészen különválva, saját nemzetiségükből választott tisztek alatt állítsanak fel nemzetőrséget; az eltiltó főkormányzéki leirat június 15-kén a tanácsülésbeni felolvasás után a románoknak tudokra is adatott:²⁾ azonban július vége táján még is a román nemzetőrsereg alakulása megkezdődött.

¹⁾ U. o. 187. l. ²⁾ 1848 Polg. Jegy. k. 116. l. 270. sz.

A román nemzetőrsereg inkább csak csoportosulás, mint rendezett nemzetőrség volt. — Szept. 19-ke tájt 4—500 emberből állott, ¹⁾ később 700-ból ²⁾

Kezdetben csak bottal gyakorolták magukat a katonai mozdulatok és fegyverforgatásokban: a magyarokkal egész augusztusig a legbékésebb viszonyban voltak; de augusztusban a hogy az *orláthi gyűlésezések* megkezdődtek: megkezdődött itt is a magyarság iránti ellenszenv. Kezdték mondani: „*Most tudjuk, mit akarnak a magyarok; mi is fegyvert fogunk; majd meglássuk, melyik lesz erősebb; mi többen vagyunk . . . A császár is velünk tart! nem tartunk semmitől!*“ . . .

Lándzsákat csináltak, fejszék- és baltákba hosszú nyelet tettek és azokkal fegyverezték fel magukat; különösen a szept. 16-ki balázsfalvi gyűlésről hazajövetelők után, nagyon kezdettek lázongani a románok, lándzsát csináltatni mennél nagyobb mennyiségben ³⁾

Ők is *patrót* alakítottak, jártak széljel a városban és a határon. *Várdájuk*: a felsőknek volt a g. nem-egyesült templomon alól Szája Oprisornál; az alsóknak ott, a hol Lázár Szingetin háza van, a hidon tul Gyorgye Kománnal szemben.

Fegyvergyakorlatokat tartottak a táborhelyen az uton felül, a magyarok pedig az uton alól. — *Dobosuk* csak egy volt a felsőknél: Kozma Nikoláj; az alsóknak dobosok helyett *kürtösei* voltak; zászlójok nem volt.

Főparancsnokuk — Praefect — Constandie János ⁴⁾ volt, ki Szebenből egy héten kétszer is kijárt hozzájuk. Ő hozta nekik a comitétól a híreket és parancsokat. — Tisztjeiket saját nemzetiségökből választották szabadon.

¹⁾ Kolozsvári Hiradó, 1848. okt. 5. sz. 73. ²⁾ Descriu faptilor din anu 1848—49 care sau intimpl. in Ocna. Prin Joanu Moldován 4. l. ³⁾ 1848 Polg. Jegy. k. 195—196. l. 439. sz. ⁴⁾ Szebeni terézárhavázi rajztanító.

a) *A felsőknél üsztek voltak:*

- 1) Onya Popi Todor, százados.
- 2) Mihaila Mudrán százados.
- 3) Petru Mohán, hadnagy.
- 4) Onya György Vakár, hadnagy.
- 5) Kozma Juon, őrmester.
- 6) Petru Forgács őrmester.

Tizedesek: Nikuláj Dregits,
Juon Kornila, Szávu Kosokár,
Drlecán Szávu, Juon Zacharia.

b) *Az alsóknál:*

- 1) *Moldován János* százados, ki a felsők felett is hatalommal birt, ki helyett később
- 2) Szávu Mafté Muntyán főhadnagy, lett százados.
- 3) Kerebulya Gyorgya, hadnagy.
- 4) Csimpoka Gyorgya, őrmester.

Tizedesek: Juon Rodeán, Ogner Juon,
Laposán Juon (posta). Áttyim Tanaszi
Simion Luka, Juon Boneczán.

Midőn *Inczédyék* N.-Enyedre lementek volt, hogy összeszedjék az ott megmaradt magyarokat, mintegy 200 román nemzetőr Balázsfalvára volt rendelve Onya Popi Todor és Mihaila Mudrán vezetése alatt. — Itt csint követvén el Onya Topi Todor, helyette kaptánynya tétetett Toma Duma Buzdugán.

IX.

A forradalom kiütése és egymás elleni felfegyverkezése.

Ezután Erdély ügyei úgy folytak, hogy minden nap egy reményszál szakadt meg jobbra fordulás te-

kintetében a magyarság keblében; a napról napra borultabb láthatár vész és zivatar közelgését hirdeté. . .

A szászok és románok felfegyverkezése a legnagyobb szorgalommal folytattatott, kik mindenfelé ellenséges mozgalmakat tettek.

A főkormánysház az ellenséges mozgalmak és gyűlésezések ellen egy pár rendeletet adott ki s egyes lázítók elfogására biztosokat küldött; de intézkedéseit kellő eredmény nem követte.

Mit látva Magyarország kormánya, ennek tanácsára *István főherceg* mint nádor és királyi helytartó Szemere ellenjegyzése mellett jun. 19-kén tudatta b. *Vay Miklóssal*: „hogya miután Erdélyben a nyert szabadságot, a korona jogait s a haza épségét veszélyeztető törekvések merültek fel, a szászokat és oláhokat bujtogatják, a rosszul értesült népnél kihágások és rendtelenségek fordulnak elő: ezeknél fogva, de azért is, mert a havasalföldi s oláhországi szomszédság különös tekintetet érdemel, egy helyben központosított hatalomra van szükség, melynek élére királyi biztosi címmel ő állittatván, neki teljhatalom adatik a bujtogatásokat, a csend és rend megtörését fenytetni, e célból rögtönbiróságokat állítani, s az erdélyi polgári és katonai hatóságok felett rendelkezni, melyeknek az irányban köteles engedelmesség már meghagyatott.“¹⁾

Vay jun. 29-kén *Vik Ferdinánd Király* nevében jöven be Erdélybe s attól nyervén hatalmat, Kolozsvárra megérkezett, s a véstől hányatott kis ország sorát kezébe vette.²⁾

Jul. 2-kára hirdetett közös hongyülés Pesten jul. 5-kén megnyitván, erre Erdély képviselői is később jul. 10-kén felérkeztek.

¹⁾ Közl. 17. sz. P, A, 81—92. sz. ²⁾ Kőv. E. T. 68. l.

A pesti hongyülésre követül népképviselőt alapján jun. 26-kán a ref. templomban közakarati és egyhangú felkiáltással Vizaknáról *Szász Károly* áll. titkár választott meg, ¹⁾ követi titkárnak pedig Székely Lajos 1 frt napidíj mellett. ²⁾

Vay az ország nyugalalmát felzavarók megfékezésére rögtön törvényt hirdetett ki, mi jun. 30 kán Vizaknán is felolvastatván a kiváltságolt Gerébháznál, elhatározott a vesztőfának felállítása, ³⁾ mit jul. 3-kán 12 ács meg is készítet. ⁴⁾

Vay ezután körutat téve, a szászok között jul. 12-kén személyesen jelent meg, mindenütt csillapítólag hatott és működött, de már ugyszólva késő volt.

A katonaság és polgári hatalom között a válaszfal mind láthatóbbá lőn; feszült továbbá a bizalom hurja; — Erdély minden nap beljebb sodortatott a forradalom árjába.

Kossuth jul. 11-kén lefesté a vést, melyben a nemzet van, mely a hazát a rácok és horvátok fellépése által fenyegeti; 42 milliónyi pft. hitelt és 200,000 katona megszavazását kérte, melyből 40 ezer azonnal ki lenne állítandó.

Kossuth indítványa elfogadtatott ⁵⁾ ki *István nádor* s kir. helytartó jóváhagyásával 5-millio ezüst pénz alapján, 12 1/2 millio pft erejéig egy és két forintos magyar pénzjegyek kibocsátását munkálatba is vevén, aug. 5-kén értesítette a közönséget hogy a két forintos pénzjegyek forgalomba tétettek. ⁶⁾

¹⁾ 1848. Polg. Jegy. k. 126. l. 292. sz. nemkülönben 133—133. l. — ²⁾ U. o. 133—134. l. 303. sz. — ³⁾ U. o. 124—125. l. 288. sz. — ⁴⁾ U. o. 129. l. 296. sz. — ⁵⁾ Köv. E. I. 74. l. — ⁶⁾ Közl. 58. sz. P. H. 130. sz. ezek az első nemzeti bankjegyek. Az egy forintos bankjegyek okt. 6-kán tétettek forgalomba, mint Kossuth jelentése bizonyítja körl. 120. sz.

Aug. 13-kán a kormány által az önkéntesek felállítására is elrendeltetett toborzás útján mindenütt, kiknek a csatatérre kiállítására könnyebben eszközölthetnék, mint a nemzetőröké. ¹⁾

Augusztusban, midőn *Radeczky* mind több-több előnyöket vivott ki az olasz fegyverek ellenében, a bécsi miniszterium nyíltan elkezdé hagyni eddigi ingadozó politikáját s merészen állott a reactio élére; a reactio nyíltan föllépett és többé nem tiltotta szándékát s terveit.

Erdélyben a *szász-választmány* és a *románok nemzeti bizottsága* Szebenben összhangzásban működött; a népet nyíltan kezdé sugalmazni.

„Mint hogy az elemek a szászföldön aggasztó hullámzásban vannak, tisztátalan céljokat mások veszélyeztetésével kívánják elérni: a vizaknai tanács is felszólított a főkormánynak 9804 sz. sz. a. rendeletével éber figyelemmel lenni. ²⁾

A román comitè mint valamely constituált kormánytestület rendelkezni kezdett, a papok által az egész Erdélyben összeköttetésben állván, bécsi hangokon hurlolta a kedélyeket; a legveszélyesebb kommunisztikus eszméket terjesztette, minek következtében a nép erőszakoskodásokra tört ki sok helyt.

Hónapok óta *Barnutiú* és *Laureani* stbi. folytonosan utban voltak Erdély egyik végétől fogva a másikig.

---

¹⁾ Közl. 66. sz. P. H. 134. sz. köv. okm. 73—76. l. Aug. 14—15 tájt Szebenben már toborzás tartatott, mintegy 30 magyar fiú állott be. Kolozs. Híradó 1848. Aug. 31. sz. 53. Aug. 17-kén a miniszteri tanács egy önhánytes szabad könnyű lovasseregnek Erdélyből s főkép a székelység köréből toborzás útján felállítását is elrendelte. Kol. Híradó 1848. Aug. 27. sz. 51. — ²⁾ 1848. Polg. Jegy. 170. l. 378. sz. mi tekintetében aug. 24-kén tartott tanácsülésben intézkedés tétetett.

Szebenbe utjokból visszatérvén, itt és Orláthon hasonlóan titkos gyűléseket tartottak.

B. Vay végét akarván vetni az ellen izgatásainak, elhatározta a comitét megszüntetni; s mivel parancsára szét nem oszlott, gr. Bély Ferenczet Szebenbe küldötte elfogatásukra, ki aug. 18-kán oda meg is érkezvén a lázítási gyanu alatt levő két román tanárt Laureanit és Balaczeszkut elfogatta a Puchnertől nyert katonai erővel; a többi elmenekült.¹⁾

*Az elfogatás hire nagy ingerültséget keltett a vidéki románságban*²⁾ úgy, hogy az elfogatást követő éjen Szeben minden utczáit elöntötte, hogy az elfogottak elvitelét megakadályozza; másnap még több nép gyűlt össze s népes küldöttség által kérte a főhadikormányzót a foglyok szabadon bocsátása kieszközlésére³⁾ Bély kérdést intézett Vayhoz. — Eközben a románok ezrenként kezdettek Orláthra tódulni oly czélból, hogy a nevezett foglyokat Szeben felgyújtása között erőszakkal is kiszabadítsák.

Rauber ezredes kezességet vállalván értők, aug. 25-én esti 8 órakor szabadon bocsátattak Vaytól kapott válasz után, mi a legnagyobb örömnnyilvánítások és éljen kiáltásokkal fogadtatott;⁴⁾ éljenezések, zene és diadalmenet között vitettek Orláthra a foglyok, hol a határőrök őrizete alá rendeltettek, s ahol a magyarság ellen szóval és szerkesztett kérvényekben is keményen kifakadtak.

Ezen alkalommal Vizaknán is baljóslatu mozgalmak voltak észlelhetők, minek következtében Szebenből a rend fenntartására segítség is kéretett.⁵⁾

¹⁾ Kolozsvári Híradó 1848. aug. 27. sz. 51. — ²⁾ Sieb. Bote. 1848. aug. 23. sz. 87. — ³⁾ U. o. 25. sz. 88. — ⁴⁾ U. o. 28. sz. 89. — ⁵⁾ U. o. 28. sz. 89. Egy divisio küldetett ki 24—25-ke közti éjjel.

Az erdélyi zavar- és forrongásnál a magyarhoni sokkal nagyobb mérvet öltvén, ennek a magyar kormány elejét akarta venni, miért aug. 28-kán *Batthány* és *Deák* miniszterek Bécsbe mentek oly czélból, hogy ott e tekintetben mindent elkövessenek; hogy ott a jul. 11-ki határozatra e végből megerősítést nyerjenek; de hogy a bécsi dolgokkal is minden tekintetben tisztába jöjjenek.

Azonban a király minisztereit maga elé nem bocsátá. — Sőt aug. 31-kén a felség kéziratot bocsátott *István nádor*hoz, mellékelvén az osztrák miniszterium ily című dolgozatát: „*Emlékirat a Magyarország és Ausztria többi országai közt fennálló egységi kapcsolatról,*“ mely emlékiratban foglaltak feletti helyeslését fejezte ki; megrendelte, hogy 8—14 nap alatt a magyar miniszterium néhány tagja menjen fel Bécsbe értekezni az emlékiratilag kifejtett egységes összbirodalmi kormányzatról, és a horvátokkal megújítandó alkudozásról.

A jelzett emlékiratban felemlítették, hogy a magyar független had- és pénzügyi miniszteriumokat a bécsi központi miniszteriumba kell olvasztani; hogy a Magyarország alkotmányába márczius óta behozott változásokat, ezek közt különösen az 1848: III. 2. f. cikket is — melyek az összbirodalom egységének ártnak, meg kell szüntetni; a birodalmi államadósságok egyrészét elvállalni. Megjegyzést tett a 200,000 ujoncz megszavazása veszélyességéről is stb.

Végül kimondatik: „*hogy az ausztriai császárságtól különvált magyar királyságnak fennállása politikai lehetetlenségnek tekintendő.*“¹⁾

Mely fontos államokmány határozottan jelezte a dolgok új fordulatát s kimutatta a politikai irányt, melyet

¹⁾ P. H. 161—164. sz.

a bécsi kormány századok óta titkon követett, ezután pedig nyíltan követni akar.

A képviselőház értesülvén erről, sejtven a készülő vész, — hogy ez a hazát véletlenül meg ne lepje, még egy utolsó kísérletet kívánt tenni a vész elhárítására, és a két fontos törvényczik megerősítése tekintetéből.

Mi végből szept. 4-kén nagyszámu küldöttséget nevezett ki oly utasítással: *hogy Bécsbe felmenvén, ott a törvényczikkek megerősítésére és más fontos ügyek elintézésére ő felségénél mindent elkövessenek.*¹⁾

Ezenkívül bizottságot nevezett ki Európához és a nemzethez intézendő nyilatkozmányok készítésére, melyekben elmondva legyen: *a nemzet joga, mérséklettsége és hűsége*; s az is, *hogy a magyar hazát ármánynyal akarják megdönteni.*

Ezen időpont hazánkra nézve végtelenül nevezetes lett!

A magyar ügy akkor végfordulathelyre állott. . . s a kérlelhetlen sors ekkor veté el a kockát, mely után megkezdődött a forradalmi szomorú dráma, s a vérszteli napok egymás utáni következése! . . .

A küldöttség Bécsbe felment, . . . csak szept. 9-kén déli 12 órakor történt meg az elfogadás Schönbrunnban; . . . a királyi válasz tagadó lett; . . . az ország kívánata nem teljesített; . . . s evvel a forradalom kockája elvettetett!²⁾

„Ekkor megtudta a magyar, hogy hányaddn van. Szept. 9-ke rémitő világosságot derít állásunkra. Már többé nem pusztá septelem, hanem diplomaticai adatokkal bizonyítva áll előttünk, hogy elárulva vagyunk“ — írja a Kossuth Hirlapja.

„Már most tehát tudja, miért van lázadás Magyarországon; miért irtják, pusztítják s ölik a . . . szerbek a

¹⁾ P. H. 153. sz. Közl. 89. sz. — ²⁾ Kőv. E. T. 76. sz.

*magyar népet; tudjuk, miért készül beülni vagy már be is ült Jellasic az országba; . . . tudjuk miért zsibbasztott el a magyar minisztérium keze között minden törvényes eszköz a haza megmentésére!*¹⁾ . . .

Szept. 4-kén, midőn Budapesten a képviselőház komoly fellépést tett a magyar haza érdekében — hű maradva önmagához, becsületéhez és szabadságához, — Bécsben is oly lépéseket tettek, a melyek a legvégsőbb szálat is elszakították a bizodalomnak.

Ferdinánd király ugyanezen napon kelt kéziratával Jellasicot minden eddigi hivatalába és méltóságába a legfelsőbb megelégedés nyilvánítása mellett visszahelyezte; a ki ezután alig egy néhány napra Magyarországnak hadat izent,²⁾ szept. 11-kén beült az országba, mely eset a magyar nemzet és királya közt a további egyetértést teljesen felbontotta.

Erdélyben *Urbán Károly* cs. alezredes lett e tájt az északi szélén a reactio hatalmas eszköze. — Ő ugyanis Bécsből — a hova sietve hivatott volt fel³⁾ szept. elején a 2-ik oláh ezredhez Naszódra érkezvén, annak parancsnokságát átvevén, tiszteit Naszódra öszszegyűjtötte; szept. 4-kén jegyzőkönyvet vétetett fel, melyben a magyar kormánynak felmondott.⁴⁾

Szept. 6-kán N.-Szeben a magyar minisztériumtól rendelt honvédállítást, az ujonczösszeírást megtagadta, azt hozván fel, hogy a jul. 11-ki határozata az országgyűlésnek — az ujonczállítási törvény — királyi megerősítést nem nyert,⁵⁾ az ujonczösszeírási ezen rende-

¹⁾ Kolozsvári Híradó 1848 szept. 17. sz. 63. — ²⁾ P. H. 167. sz. A hadizenési nyilatkozmány szept. 10-kén történt. — ³⁾ Hol hihetőleg a camarillától utasítást vett, melynek nyomán lépett fel ellenünkben az oláhok fellázításával. Kolozsvári Híradó 1848 szept. 15. sz. 62. Bauer őrnagy hagyományai 14. l. — ⁴⁾ Kőv. E. T. 79 l. — ⁵⁾ Kőv. E. T. 77. l. P. H. 163.

let ellen a román comité is ovást tett, s körözvényt bocsátott ki, hogy az összeírásra a románok elő ne álljanak.

A belügyminiszter *Szemere Bertalannak* 8370 sz. alatti rendelete Vizaknára is megküldetett, ¹⁾ a hol szept. 9-kén tartott gyűlésen a tanács és esküdt polgárság elhatározta, hogy az összeírás az illető főutczakapitányok által tizedenként vitessék véghez; a mi megtörténvén, még az nap délutánján a templom öregei összehivattak s a felirt ifjak nevei előttük felolvastattak, hogy a szükséges észrevételeket megtehessék.

Szept. 11-én Orláthon, az 1-ső oláhezredhez tartozók népgyűlése vette kezdetét; ²⁾ nagy számmal voltak jelen, Laureani nagyszerű beszédet tartott. Itt is a magyar ügy pártolásban nem részesült; a Sieb. Bote e gyűlésre vonatkozólag még azt is megjegyzi: „Gestern (Szept. 12-kén) in der Nacht zogen aus allen Richtungen bewaffnete Haufen von Romanen aus den Komitaten gegen Orláth, wie man hörte, um die Resultate der daselbst abgehaltenen Volksversammlung zu erkunden und sich dann nach Blasendorf zu begeben, um dort ihre weitere Einleitungen zu treffen. Es ist wesentlich das Rekrutirungsgesetz und die rohe Art der Ausführung derselben durch die Komitats-Unterbeamten, welches die Bewegungen verursacht, die sich auf eine allerdings bedenkliche Art immer weiter ausbreiten . . . Sie brachten fortwährend Se. Maj. dem Kaiser Lebehochs von sehr unfreundlichen Aeusserungen gegen die Ungarn begleitet. ³⁾“

September 13-kán gyűlése volt Naszódon a 2-ik oláhezredbeli határőröknek is. Megjelentek a gyűlésre

¹⁾ 1848. Polg. Jegy. 176—177. sz. 292; nemkülönben 182—183. sz. 406. — ²⁾ Sieb. Bote 1848. Szept. 13. sz. 96. Kolozsvári Hiradó 1848. szept. 17. sz. 63. — ³⁾ U. o. 15. sz. 97.

az örvidéki helységek küldöttjei, az ezredi tisztek. Itt az ezred magát függetlennek nyilvánította a magyar miniszteriumtól, tiltakozott az unio ellen s az osztrák uralkodóházhoz hűséget ígért. ¹⁾

Másnap Urbán Naszódról *kiáltványt* bocsátott ki, melyben tudtul adja a hatóságoknak, hogy tőle már ezideig 50 falu kért segílyt a magyar kormány ellen és nyilvánítja ki, hogy az uniót el nem ismeri s ujonczokat a budapesti miniszterium számára szolgáltatni nem fog. Azért ő ellene fog működni a márcziusi vívmányoknak, melyek a császártól csak kieroszakoltattak s a birodalom egységét és fennállását veszélyeztetik; *ez okból megtiltja a magyar miniszterium iránt az engedelmséget s felhívja a románokat, hogy saját kívánságuk szerint keljenek fel a császár és a monarchia védelmére s minden 100 főtől egy ujonczot küldjenek hozzá Naszódra* ²⁾). Kinyilvánította, hogy célja a régi rendszert helyreállítani; ezen felszólítását rövid időn egy másik követendi, melyben az alakult nemzetörségeket fegyverletételre szólitandja fel, kiindulásra Bécsből vár parancsot. ³⁾ *Urbán valódi dictátorságot ruházott magára Besztercze vidékén és Belső-Szolnok vármegyében.* ⁴⁾

Naszód ezután valóságos Mekkája lett mindazoknak, kik Erdély északi részén a reactió kezére dolgoztak; hol Urbán a hires oltalom leveleket, vagyis *paszurákat* (romanul sas, kétfejű sasos pecsétekkel voltak megerősítve) adott egyeseknek és községeknek, a melyek a császárnak hűséget esküdtek s Urbán hivei lettek.

Mesze vidékről nagy seregekben jártak, utközben hógomolyhoz hasonlóan szaporodva a román néptö-

¹⁾ Kolozsvári Híradó 1848. Szept. 29. sz. 70. Sieb. Bote 1848. Szept. 22. sz. 100. — ²⁾ Közl. 126. 129. 134. 131. — ³⁾ Kolozsvári Híradó 1848. Szept. 19. sz. 64. — ⁴⁾ Bauer őrnagy hagyományai 16. 1.

megek, hogy bemutatnák hódolatukat a „császár emberének.”

E csoportok, a hol keresztül mentek, mindenütt félreverették a harangokat, foglyokul magukhoz ragadták a tekintélyesebb magyarokat, kik közül Urbán — miután a románok által megcsufoltatni engedé — néhányat szabadon bocsátott.

A nép eddigi tisztviselőinek sok helyt nyíltan felmondta az engedelmességet; az ujonczozásnak, a magyar hadügyminiszterium által felállított honvédtoborzásoknak ellenszegült ¹⁾; sőt néhol a pénztárakat is erőszakosan lefoglalta s Naszódra küldötte. *Urbán szerepét Hátszegen s környékén Riebel József őrnagy váltotta magára ²⁾*, — *Kolozsvártn s környékén pedig Jablonszki ezredes ³⁾*, — *Székelyföldön Dorsner*, — *N-Szebenben s az egész szász földön és a vármegyékben a szász-válaszmanny és a román nemzeti comité.*

Az erdélyi katonai főparancsnok b. Puchner a keletkezett bujtogatásokat nemcsak elősegítette, de mondhatni, hogy vezényelte is, még pedig oly ravaszul, hogy nemcsak a teljhatalmu királyi biztost b. Vayt, de még legközelebbi pártjabelieit is tévedésbe hozta; a magyar bizván, az osztrák pedig kételkedvén benne, ⁴⁾

„Azonban, a mit a magyar ügy mellett tett, a mint a következés, sajnos, igen későn mutatta meg,

---

¹⁾ Kolozsvári Híradó 1848. szept. 15. sz. 62. A m. miniszterium a katonáskodásra alkalmas egyének összeírási rendeletének és az összeíróknak nem csoda, ha sok helyt ellenszegültek, ha az összeírókat még egyes helységekre sem bocsátották; hisz ezeknek Urbán adott tanácsot és társai. Az ellenszegülő helységekre bujtogató határőrségi küldöttek fordultak meg, vagy a comité tagjai. — ²⁾ Köv. E. T. 80. sz. — ³⁾ Bauer őrnagy hagyományai. 15. sz. — ⁴⁾ Bauer őrnagy hagyományai 25—26. l.

csak altatásul szolgált; mert túlfelől ugyan ő volt, ki az oláh fölkelést titkon szerveztette az oláh-comité által, melyet Szebenben alakítottatott meg a második balázsfalvi oláh gyűlés által, hol azzal mindig összeköttetésben lévén, annál sikeresebben működhetnék titkon a reakció részére; ő rendelt a nevezett felkelő oláh tömegekhez cs. kir. katonákat vezérekül, ő készítetett a szász és oláh felkelőknek Szebenben és Vajda-Hunyadon lándzsákat, láttatta el azokat jó fegyverekkel és lőszerrel, pénzzel és élelmiszerekkel; ő mentette fel a szászokat és oláhokat a magyar miniszterium rendeletei iránti engedelmesség alól stb. ¹⁾

Sept. 16-kán gyűlést tartottak a románok Balázsfalván. A gyűlésre mindenfelől tódulván össze, mintegy 50—60.000 fegyveresen jelent meg, ²⁾ a Sieb. Bote bizonyítása szerint ³⁾ „*mitunter auch Sachsen und Ungarn aus den Komitaten.*“ A kir. biztos Vay s a Guberniumhoz egy kérvényt készítettek s elhatározták addig szélyel nem menni, a míg ebben foglalt kívánataik nem teljesíttetnek. Kívánataik között különösen előfordul az, hogy a rögtönbiróságok szűnjenek meg; az elfogott egyének s a lezárt vagyonuk adassanak ki; az üldözéseknek, robotnak s ujonczállításnak szakittassék vége; román nemzetőrség állittassék fel. Engedessék egy közönséges nemzeti gyűlés Balázsfalván. —

¹⁾ Sept. 17-kén az erd. katonai alhatóságoknak megtiltotta: az összeiró bizottságoknak is támogatást adni; egyszóval eltiltotta a polgári kormánynek bármi tekintetben segítyt nyújtani. Kőv. E. T. 79. sz. —

²⁾ Mivel céljok volt egy imponáló tömeget alakítani az unio felbontására és egyes törvények megszüntetésére; nem különben az is, hogy magokat mint külön fennálló nemzet organizálják és tiszteket válasszanak. —

³⁾ Sieb. Bot. 1848 Sept. 22. sz. 100.

Erdélyi országgyűlés is tartassék, melyen a román nemzet is képviselve legyen.

A gyűlés magát — mint előbb láttuk — permanensnek tette; a nép mint apály és dagály ment és jött; b. Vay eleinte a gyűlésezés ellen erőlesen fellépett, betiltá s karhatalommal akarta szétkergettetni, de mégis beleegyezett később.

E gyűlésen kinyilvánított, hogy az unio nem ismertetik el érvényesnek, valamint a magyar miniszterium joghatósága sem. *Az oláhok a hadparancsnokság közvetítésével a császári miniszteriumtól kívánnak függeni. Az osztrák alkotmány (constitutio) Erdélyre is terjesztésék ki stb. . . .¹⁾*

Ugyanezen gyűlésezések alkalmával (sept. 16-kán hagyatott meg a román nemzeti-bizottságnak: hogy *Erdélyt ossza fel praefecturákra s Daco-Romániának alapját vesse meg.* Száz falu egy praefecturának határoztatván, minden falu tartozik 10 ifjut Balázsfalvára küldeni.²⁾

A gyűlésre Janku is Balázsfalvára eljött nagy sereggel. Sept. 27-kén a román nemzet „*Populus Romanus*“ aláíráttal nyilatkozatilag kijelentette: *hogy a Fölségnek nemzetörséget illető rendeleténél fogva „önvédelmére és a közbiztonság tekintetéből“ — fölfegyverzik;³⁾ s azok ellenében, kik ebbeli szándékát gátolni törekcszenek, védeni fogja önmagát.*

A felfegyverkezést — a mint előbb is láttuk — a Generalkommando mozdította elő nagyban, — mit bizonyít a Sieb. Botenak 108-ik száma is.⁴⁾

¹⁾ Kőv. E. T. 81. l. — ²⁾ Kőv. E. T. 109, 114, 143. l. — ³⁾ Kőv. E. T. 81. l. Kemény N.-Enyed Vesz: 46. l. Kőv. okm. 76 „Hoc jure praedita Natio Romanorum de Transilvania pro sui defensione ac securitate publica armis se providere vult exemplo Hungarorum et Saxonum carae hujus patriae coincolarum.“ — ⁴⁾ Am 29. Sept. Kam hier (Blasen-

A gyűlés szétoszlásáról a Sieb. Bote ¹⁾ következő igen nevezetes feljegyzést hagyott hátra: „Nachdem die verschiedenen Beschwerden, nach welchen das mitgetheilte Protokoll bearbeitet wurde, theils vorgetragen, theils schriftlich eingereicht waren, wartete das Volk (der Rumänen) auf die Loslassung der zahlreichen Verhafteten, besonders auf den Advokaten M. Mikas . . . Dieser kam erst am 28. Sept. um 2 Uhr Nachmittag von einem Offiziere begleitet, welcher eigends mit dem Befehle von B. Vay um ihn geschickt ward.

Dann schickte die Versammlung eine Deputation zum Herrn Major Klokozán, um ihn in ihre Mitte einzuladen. Der Herr Major erschien mit dem ganzen Offizierkorps; das Volk proklamirte zum wiederholten Male die österreichische Konstitution und die Redner drückten im Namen der Versammlung ihren innigsten Dank für den Beistand der löblichen kaiserlichen Militärs und besonders für jenen des hochherzigen Herrn Majors, welcher während der ganzen Zeit unermüdet für das Wohl des tiefgekränkten in allen seinen Rechten verletzten Volkes gearbeitet, und mit seinen weisen Massregeln dahin zu wirken gesucht hat, dass Volk getrost nach Hause gehen konnte. Das meiste Volk zerstreute sich schon denselben Tag. Freitag am 29. September früh zog Jancu mit seinem wohlgeordneten Heere nach Hause. ²⁾ Aber ein grosser Theil

dorf) von Hermannstadt der General Schurttter an, der wie man sagt, die Rumänen aufforderte, dass sich die Waffenfähigen versammeln sollten denn er werde 10,000 Gewehre unter sie vertheilen. Sieb. Bote 1848. oct. 11. sz. 108.

¹⁾ Sieb. B. 1848. oct. 11. sz. 108. pag. 434. — ²⁾ Schurttter generalis parancsára tért haza „Am 30. Sept. Morgens kehrte (azaz oct. 1. Schurttter) er mit den Aufwieglern Mikas, Barnutz, Laureani, Buttyán,

des Volkes, welches noch besondere Beschwerden hatte, blieb noch bis den andern Tag in Blasendorf, an welchen die Deputirten an das H. Generalkommando ihre Reise nach Hermannstadt antraten.

Dienstag am 3. Oktober wurde die Deputation von Sr. Excellenz dem Kommandirenden in Gegenwart der Herrn Generäle empfangen. Se Excellenz, obwohl krank und im Bett liegend, befragte die einzelnen Deputirten, und besonders die Bauern über ihre Beschwerden. Sie antworteten in ihrer unumwundenen Sprache mit herzerreissenden Worten; besonders aber zeigten sie ihre Unzufriedenheit mit der Union, welche gegen ihren Willen geschehen, und welche sie als reichste Quelle allen Unheils, welches über das Land gekommen, und welches es noch in der Zukunft bedroht, ansehen! „Haben die wenigen Ungarn, sagten sie, die hier im Lande wohnen, uns so tyrannisch behandelt, was würden sie thun, wenn sie mit jenen von Ungarn, wo sie viel zahlreicher sind, vereinigt sein werden? Sie haben böswillige Pläne; mit unserer Hilfe wollen sie die treuen Völker Sr. Majestät unterdrücken, worauf sie dann ihre Waffen nach uns wenden werden, und endlich, wenn sich durch den allseitigen Druck verstärkt haben, wollen sie sich selbst vom Kaiser trennen. Wir wollen aber stets dem Kaiser treu bleiben, darum wünschen wir direkt unter dem Kaiser zu stehen, von Seinem kaiserlichen Ministerium regiert, und von der kaiserlichen Konstitution geschützt zu werden.“

Se. Exc. versprach das Möglichste für die Heilung der vielen Wunden des Volkes zu thun, dankte

---

Pap u. m. a. nach Hermannstadt zurück, mit Hinterlassung des Befehls dass auch Jánk, der Aufwiegler in der Gebirgen mit seiner Schaar sich einfinden solle. Sieb. Bote. 1848. oct. 11. sz. 108.

ihm für die schöne Ordnung, mit welcher diese grosse Versammlung, 60,000 Seelen, gleich jener vom Monate Mai, gehalten wurde, und empfahl ihm dem Rathe derjenigen zu folgen, welche es bei dieser Gelegenheit geleitet haben.“

A míg a román nemzet Erdélyben ily elhatározó lépéseket tett, addig a szász nemzet sem maradt tétlen.

Sept. 26-kán N.-Szebenben az értelmesebb polgárok összegyültek a jogakadémia hallgatótermébe a feletti tanácskozás végett: hogy mit tegyenek köveiknek a magyar országgyűlésről kiépésök és az országgyűlésnek törvénytelen eljárásai után? Itt sajnálatukat fejezték ki a felett, hogy a sept. 11-diki ülés után mindenik szász követ a pesti országgyűlést oda nem hagyta; elhatározták, hogy szebenszéki gyűlést összehívják egy elhatározó nyilatkozatra,¹⁾ a mely gyűlés még azon hó 29-kén meg is tartatott; a melyben mint a Sieb. Bote megjegyzi²⁾ rövid tanácskozás után „*die feierliche Erklärung als Beschluss in das Protokoll niedergelegt worden ist* :

1) Dass die Kreisversammlung einstimmig das gesinnungstüchtige Benehmen unserer Deputirten, Heinrich Schmidt und Joseph Rosenfeld, nicht nur nicht vollkommen gutheise, sondern auch öffentlich belobe und derselben ihren aufrichtigen wärmsten Dank sage für ihre muthige im Interesse der Nation und der Gesamtmonarchie beschlossene Handlungsweise, wodurch sie das in ihre politische Gesinnungsfestigkeit gesetzte allgemeine Vertrauen glänzend gerechtfertigt haben.

2) Ferner, dass die Kreisversammlung von einer Union mit Ungarn seitens der sächsischen Nation durchaus nicht wissen wolle, dass sie also

¹⁾ Sieb. Bote. 1848. Szept. 27. sz. 102. — ²⁾ U. o. 29. sz. 103. Kolozsvári Hiradó 1848. okt. 3. sz. 72.

3) dass ungarische Ministerium, sei es aus welchen Personen immer zusammengesetzt, nicht anerkenne und daher alle von demselben dem hiesigen Magistrat unmittelbar, oder im Wege des K. Guberniums zukommenden Verordnungen zurückgewiesen wissen will.

Auch die romanischen Dorfsabgeordneten stimmten hier in vollkommen ein und verlangten, man möchte sie auch fernerhin über alle noch zu thuenden Schritte in Kenntniss setzen, da sie entschlossen seien, einen Weg mit ihren sächsischen Brüdern zu gehen.

Die Kreisversammlung stellt sich unter die Aegide des schützenden Doppelaars und gab in lautem Hochrufe ihre alte Anhänglichkeit an den Keiser Ferdinand I. und sein glorreiches Haus, wie auch ihre Unterwerfung unter dass Ministerium der österreich. Gesamt-monarchie, für die sie leben und sterben will. zu erkennen.

Igy borult be mindinkább a láthatár Magyarország, és a magyar nemzet felett, mit nagyban előmozdított az, hogy a magyar első miniszterium szept. 10-kén lemondott; ¹⁾ de leginkább a szept. 11-ki esemény; ²⁾ midőn az országgyűlés értesülvén, hogy Jellasich a határszélnél van a fegyveres betörésre, határozatba tette, hogy a kormány addig is, míg a 61 millió pftrnyi hitelre királyi szentesítés érkeznék, az ország összes jövedelmével biztosított 5 forintos pénzjegyeket forgalomba bocsássa; a megajánlott ujonczok számából a hatóságokra eső számot vesse ki s állítsa elő, szabadság adatván a régibb hadfiaknak, hogy a serezekből rangjuk megtartása mellett a honvédszászlóaljakba átjöhessenek. ³⁾

Batthyány Lajos bizatott meg új miniszterium alakí-

---

¹⁾ Közl. 97. sz. P. H. 159. sz. — ²⁾ Szept. 15-kén Schönbrunnban kelt iratával a király ezt rosszalta, szemrehányást tett a magyarországyűlésnek: hogy szept. 11-kéni határozatában elhagyta a törvényes tért stb. . . . — ³⁾ Közl. 97. sz. Szilágyi For. tört. 133—138. l.

tásával, — de a Batthyány által felterjesztetett új miniszterium elvettétvén, Batthyány helyébe szept. 25-én miniszterelnökké b. Vay Miklós neveztetett ki; ¹⁾ ugyanazon nap királyi biztosul s az egész magyarhoni fegyveres erő fővezéreül — miután István főherczeg hivataláról lemondott és az országból eltávozott — altábornagy gr. *Lamberg Ferencz* neveztetett ki, kinek kinevezését a képviselőház szept. 27-ki ülésében törvénytellennek nyilvánította „a miniszterelnöknek s a honvédelmi bizottnáynak ²⁾ meghagyván, hogy az ország s alkotmány védelméről gondoskodják, e határozatot a legsietősebb uton közöljék a hatóságok és a katonasággal. ³⁾”

Vay el nem fogadván a neki szánt magyar miniszterelnökséget, helyébe okt. 3-kán Schönbrunnban kelt királyi rendelettel *Récsey Adám* neveztetett ki azon feladattal, hogy új miniszteriumot alakítson. ⁴⁾

Gr. *Lamberg* pedig szept. 27-kén Budapestre érkezett hivatala átvételére, de másnap ott a felbőszült nép dühének lett áldozata.

A merénylet mindenkit borzadálylyal töltött el, . . forradalmi térre sodortatott a hon; . . . sokan az országgyűlésről hazautaztak! . . .

Itt kezdődik sajátlag forradalmunk! . . . egy valóban új és végzetteljes időszak! . . .

A miniszteriumnak vége volt. A képviselőház a honvédelmi bizottság három jelenlévő tagját, u. m. *Kossuthot, Nyáryt és Zsemberit* a közcsend fenntartásával azon rendetlenségek és véres boszúk eltávoztatása végett, melyek legujabban előfordultak, megbizta, ha-

¹⁾ Ki a miniszterelnökséget el nem fogadta, hanem tovább is megmaradt Erdélyben kir. biztosí hivatalában Köv. okm. 120. l. — ²⁾ A mely szept. 22-kén keletkezett. Közl. 107. sz. P. H. 168 169. sz. — ³⁾ Közl. 111. P. H. 172. 173. sz. Szilágyi. F. Tört. 163 l. — ⁴⁾ Közl. 121. P. H. 182. Sz. Szilágyi F. tört. 173 l.

talmat adott nekik minden oly intézkedések sikeres megtételére, melyet jelenleg az ország állapota kíván.¹⁾

A honvédelmi bizottmány Kossuth elnöklété alatt felvette a kormány eldobott gyepölőjét, s kezdődött azon kormány forma, mely a függetlenség kimondásáig folytatá működését.²⁾

A király pedig a reactiótól vezettetve okt. 3-kán Schönbrunnban kelt iratával, *ostromállapotot hirdetett*, minden nem szentesített törvényt érvénytelennek nyilvánított, az összes magyarországi haderő teljhatalmu főparancsnokának, *királyi helyettesnek és biztosnak Jelasich bánt nevezte ki s a magyar országgyűlést széteszésre parancsolta.*

Azonban, a képviselőház okt. 7-kén tartott ülésében, tekintetbe véve az ország szomorú helyzetét, határozatul hozta, hogy nem oszlik szét.³⁾

Mire az események villámgyorsasággal fejlődtek ki; minden percz egy-egy világtörténeti tettet, hirt hozott tudomásra; s a magyar nemzetnek hona legszentebb ügyeért fegyvert kellett ragadni, s vérével kellett biztosítani jövőjét! . . .

X.

A vizaknai magyar nemzetőrsereg vész közepett az alkotmány- és egymás oltalmára felesküszik; a románság demonstrál és lázang.

— Szeptember közepe táján Vizaknán nagyban kezdett hallszani nesze annak, hogy a románok a környékben is felkelnek s legelőbb is Vizakna városát prédálják fel; e szomorú és megdöbbentő hírre ugyanazon hó 15-kén kiváltságolt Gerébháznál a tanács ülést

¹⁾ Közl. 112. sz. — ²⁾ Kőv. Erd. T. 84. sz. — ³⁾ Közl. 121. sz. P. H. 182—184 sz. Szilágyi F. Tört. 174—180. l.

tartott átlátván azt, hogy ha szintén igaz nem is lenne e hir, de az elővigyázat nem szerfeletti a város részéről, a mely minden felől románsággal van környezve, s aztán a szászság is ellenszenves. — Elhatározta: *hogy minden magyar ember, ki fegyvert foghat, esztendeje száma tekintetbe vétele nélkül, összeírassék, szuronynyal elláttassék.*

Mivel pedig csak is éjjel lehet a kitöréstől tartani, — határoztatott az is, hogy ennek utána az estvéli harangozás 8 órakor essék; mely idő után senki fogadóba ne találtassék, mivel nemcsak maga a fogadóba talált egyén, hanem a fogadós is kemény büntetés alá vonatik.¹⁾

„Szeptember elején történt bécsi és hazai események hire — mint egy vizaknai nemzetőr irta a „Kolozsvári Hiradóba“²⁾ — szept. 19-kén eljutván a vizaknaiakhoz is, leírni a hangulatot, melyet az keltett, lehetetlen.“

„Levertség és boszu égett arczaikon, mit nevelt azon körülmény, miszerint az itteni só-hivatal a jobb időkben levett kétfejű sast újból kitette³⁾ meghallván a Bécsben miniszteriumunknak adott választ s Jellachich beütését.“

„E hangulat csak huszonnégy óráig tartott s munkásaink részéről váratlan lelkesedés váltá fel, mely ily-szerű mondatokban tört ki: *„Hát a magyar királylyal épen ennyire játékot üznek? esküszegésre kényszerítik? azon örvényre vezetik, melyen egyedüli támasza, Magyar-hon felvirágzását, hatalmassá tételét akadályozzák, az át-*

---

¹⁾ 1848, Polg. Jegyzőkönyv. 191—162. l. 427. sz. ²⁾ Kolozs. Hir 1848. Okt. 5. sz. 73. — ³⁾ Mint egy azon időben szolgált sóhivatalnok beszélte: a sóhivatal két táblát tartott, egyikén a kétfejű sas, a másikon a magyar czimer lévén; a hogy a politikai változás történt, úgy a tábla is változott! . . .

kos camarilla egyénei? tudja meg ez ördög szállóttje, hogy mig magyar leend, megoltalmazza királyát és hazáját.“

„Másnap szept. 20-kán nemzetörségünk egyhangulag kívánta az alkotmány- és egymás oltalmazására felkeltetését; mi még azon nap délután, a városi előljáróság jelenlétében ünnepélyesen megtörtént.”

„E percz óta városunkban észrevehető az egybértartás, lelkesedés, de mind ez csak a magyarok között. Román polgártársaink velünk egyesülni nem akarnak; külön nemzetörséget alakítottak; számuk 4—és 500 között áll, a magyar 200-ra menő nemzetörséggel szemben.”

„Egyesülésre kevés remény, mig előljáróságunk az eddig tapodott uton fog járni. Kedves az a régi kérvágás. Román polgártársaink minden alkalmat megragadnak, melyen demonstrálhatnak. Miért is ne? mikor, nem tudom mi okból, semmi ilyesért senki meg nem szólítja; mert tudnunk kell, hogy őket városunkban még eddig senki rendre nem utasítja.”

„Városi előljáróságunk a napokban irt királyi biztos Vay Miklós urhoz a XXIV-ik t. cikk értelmében eszközözendő általános tisztujítás megengedése végett; kijelentvén, miszerint hatóságunk jelenlegi szervezetében egyetértést, rendet nem eszközölhet.”

„Mindezekből képzelhető beléletünk. Milyen lesz ezután, megirandja.”

Egy nemzetör.

Napról-napra zavarosabb lett valamint más helységek: ugy Vizakna belélete is.

Szeptember vége táján a románság itt is alkalmazni kezdette a Balázsfalván és Szebenben kapott elveket; a tisztviselőknek fel kezdték mondani az engedelmisséget, kezdtetek egy s másban erőszakoskodni.

Legelőbb Mihailla Mundrán és Onya Popi Todor kezdték el Vizaknán ezt szept. 28-kán marhák behaj-

tása és önkényüleg kártevők megbüntetése által; miért szept. 30-kán a tanács által kérdőre vonattak. — Onya Popi Todor azt felelte: *„A minap a román nemzet a Táborhelyén egybegyűlve elhatározta, miután a székszálló a kártevőkkel csak megbékélik, s a szegény ember csak kárral marad, — őrizzük mi a határt, s a büntetés legyen a feladót. — Ezen határozat nyomán tettük azt, sőt ezután a kit ott kapunk, azon kívül hogy megtaxáljuk, kezét és lábait összetörjük.“*

A tanács igyekezett őket a dolog rendetlen és törvénytelenisége felől meggyőzni és rendreutasítani: mit midőn rendkívüli botrányos magokviseléssel el nem fogadtak: a tanács ezen ügyet a kir. biztoshoz felterjesztette s felkérte arra is, hogy a közcsend fenntarthatására tekintetéből a tisztujtásra időt határozzon. ¹⁾

De egy más erőszakoskodást is tettek. — Ugyanis az „*oláh patro*“ Onya Popi Todor kapitánya rendeletéből, hogy kovácsmester Josziv cigány nekik 24 krajczárért lándzsákat nem csinált, az említett kovácsnak minden műszerét erőhatalommal elrabolták. — Ezért Onya Popi Todor és Miheilla Mundrán mint vezetők kérdőre vonattak hasonlóan szept. 30-ki ülésben a tanács által; a vád valóságát elismerték, de a legnagyobb merészséget kifejezve azt mondták: *„Ha 36 krért nem csinál sing vasból lándzsát, házát lehúzzák, őt a városból kiűzik, vagy tüstént megölik.“*

Ezen botrányos tényök is felterjesztetett a kir. biztoshoz. ²⁾

¹⁾ 1848. Polg. Jegyzőkönyv 195—196. sz. 439. — ²⁾ 1848. Polg. Jegy. 196. l. 440. sz.

XI.

A vihar megjött. A környék falvakbani öldöklések és pusztítások.

Október hónap volt a környéken az a nevezetes idő, midőn a vész megérkezett.

A félelem és lázas állapot Vizaknán is erre nőttön-nőtt, mit a mindenünnen jövő rémhírek napról-napra még inkább fokoztak; a magyarság reményt veszítve bizalom nélkül nézett a jövő elé, elszigetelve idegen elemek között, saját erejére és a jó Isten oltalma-, segédelmére levén utalva.

Egyes földbirtokosok majd nem mindennap menekültek Szebenbe a vármegyékből, ahol többé biztos állapotban nem lehettek. ¹⁾ Szeben őket védelme- és oltalmába fogadta, de hogy milyen lehetett az állapotuk, mutatja az: *hogy Szebenben a thesaurariusnál levő hivatalnokok okt. 1-én folyamodtak, miszerint a Thesaurarius Kolozsvárra télcsek ál, mert személyök és vagyonuk szabadsága Szebenben veszély közt libeg.* ²⁾

Okt. 2-káról Szebenből a szászok emlékiratot intéztek a császárhoz, melyben azt kérték, hogy a szászföld (királyföld) külön *Mark-grófsággá* alakitassék.

Ugyanezen nap a szászok és románok egymásnak kölcsönös hűséget esküdtek. ³⁾ A császáriak Szebenből mindent felhasználtak ezután, hogy a románokat a magyarok ellen mennél nagyobb számbani felkelésre bírják. — Az izgatók egymást érték, proclamatiók osztattak szét, melyek felkavarták a román népben a gyűlölség és boszúállás átkos érzetét, a zsákmány és idegen tulajdon utáni bűnös vágyakat, a birtokosok

¹⁾ Sieb. Bote, 1848. okt. 2. sz. 104. — ²⁾ U. o. — ³⁾ U. o. 11. sz. 108.

kiirtása s javaik felosztása örült eszméjét. — Sőt a mint *Csutak Kálmán* honvédezeredesnek *Jankuvali*. beszélgetéséből kitűnik: *Puchner* által aláírt bujtogatási ajánlatok közt van: tíz évi adóengedése, kitűnő egyéneknek nemesség adás s többféle.¹⁾

A valódi háború és harc csak akkor kezdődött meg, midőn *gr. Latour* hadügyminiszternek okt. 3-áról Bécsben kelt rendeletét *Puchner* kézhez kapta, melyben ő *Puchnert* fellépésre utasította mivel Magyarországon az uralkodó párt a törvényes tért egészen elhagyta és ő felsége legfelsőbb parancsai ellen nyílt lázadásban van, úgy hogy maga az ellenségeskedések megállapítására küldött kir. biztos *gr. Lamberg* Pesten meggyilkoltatott stb. . . . Most hát nincs egyéb hátra, mint a monarchia épségének fenntartása végett a törvényes állapotot kézzel és oly gyorsan mint lehet visszaállítani.⁴

„Minden lehető parancsa a magyar miniszteriumnak, mely a seregekre vonatkozik, mostantól kezdve semmi érvényességgel nem bír; azért minden rendeletei, újabb nemzeti seregek alakítása és népfelkelés iránt, lehetőleg gátolandók, és mindenüvé hová sergeink mennek, mindent el kell követni, hogy, a nemzet őrség lefegyvereztessék.“²⁾

Okt. 12-ke tüzetett ki oly határnapul: midőn a román nép egy része Hátszegre, más rész Szászrégenbe harmadik, Musindára; a negyedik Balázsfalvára összegyűljön; minek az volt a célja, hogy a románok az osztrák katoná-

¹⁾ Kászon-Impérfalvi *Csutak Kálmán* „Adatok az 1848–49 évi Szabadságharczhoz. 72. l. Sőt b. Wolgemuth nov. 23-kán 2519—1849 hirdetménye bizonyítása szerint: erdők s egyéb fekvő vagyonok ígérete által is buzdították a románok fegyverragadásra is abbani kitartásra. — ²⁾ Kőv. okm. 80. l.

kat mindenfelé a magyar nemzetörök és katonák lefegyverzésében segítsék.

Vizaknáról Balázsfalvára voltak rendelve, a több ezer fegyveres ember volt összegyűlvé, kik Balázsfalva környékén az erőszakos fellépést a zornal meg is kezdték.

Okt. 13-kán Puchner a katonai parancsnokoknak meghagyta, hogy mástól rendeletet el ne fogadjanak.¹⁾

Szebenben a román-comité, a legutóbbi balázsfalvi gyűlésről beadott kérés következtében a General-commando részéről törvényesítést és megerősítést nyert „zur Erhaltung der Ruhe und des Friedens, und zur nähern Verständigung mit den übrigen Landes nationen.“²⁾ Puchner magát e comitével érintkezésbe tette, s a kölcsönös solidaritás fenntartása végett állandó ügynököül, császári biztosul Riebel őrnagyot melléjük adatai s azzal Szebenben okt. 16-kán — mint a mely napot pecsétökre is felmetszették — megkezdék hivatalos alakban is működésüket,³⁾ akik által szétküldött, szétosztott egyének a népet fellármázták.

„Isten ünnepet rendelt — hirdették mindenfelé — a z elnyomott népeknek is. Minden város és falu viszhangzik az örömtől.“

„A mai nap az elhalt népek feltámadása. S mi 1.300.000-ren politikai halottak voltunk, nem nemzet. Most a feltámadás napja van. Menjünk, görödsük le a követ a sirról; oldjuk fel a román nemzet ezer éves kötelékét, így keljen fel a porból s éljen örök élet!“

A székelyek látva a vészt, Agyagfalvára okt. 16-kán mintegy 30 ezeren összegyűltek, bár Puchner ellenezte;⁴⁾ intézkedtek a vész ellen, mit ármány és

¹⁾ Kőv. E. T. 91. l. — ²⁾ Sieb. Bote. 1848. okt. 23. sz. 113. —

³⁾ Kőv. E. T. 92. l. — ⁴⁾ U. o. 80 - 81. l.

reactio a haza nyakára hozott; elhatározták : az ellenség ellen fegyveres erővel azonnal a sikra kiszállani ; s ki is száltak okt. 18-kán.

Bár okt. 10-kén Pesten kelt felhívással a *honvédelmi-bizottmány*, az ország védelmére megbízott országgyűlési választmány a románokat felszólította : *hogy magukat bujtogatók által félrevezettetni ne engedjék, nyolcz nap alatt mindenki a rend és törvényes engedelmességnek magát alávesse, csendesén legyen, zavargés és rendülésnek jelét ne adja* : ¹⁾ mégis okt. 17—18-dik körül az egész országban elindult a románság *a felség szent nevében* a nemességet lefegyverezni ²⁾ és ha kell, legyilkolni ; mert kérdezték volna meg akkor bármelyiket, azt a feleletet kaptátok, volna, hogy a császár parancsolja a magyarokat kiirtani. . . .

A nép mindig olyan volt mint a romlatlan gyermek ; oda ment, a hová vezették ; azt tette, a mit neki tanácsoltak ! . . .

A cél ugyan a lefegyverzés volt, de egyes bujtogatók izgatására sok helyt hozzájárult a magyarfaj kiirtása is. — Mert, ha csupán a fegyvereket akarták elszedni, azt minden vérontás nélkül is megtehették volna, mint azt meg tudták tenni Vizaknán ; azt a Generalcommandónak a románnépre nem kellett volna vármegyében bizni, — mely előbb elszedé a magyar fegyverét, de egyes lel-

---

¹⁾ Kőv. okm. 90—81. l. — ²⁾ Hogy a lefegyverzés ekkor már el volt rendelve, bizonyítja a Sieb. Bote 1848. okt. 18. 111-ik számábani következő értesítés is : „Hermannstadt, 18. oct. Gestern (17) Abend sind 7 Ungarn von Landbauern aus Schorsten gefangen eingebracht und unter Geleit einer starken Bürgerwehrwache in das Rathhaus abgeführt worden. Die Gefangenen sind Wirthschafter und Hofrichter adeliger Curien, und wurden in Folge eines Befehls des Directoriums in Blasendorf, worin das Volk aufgerufen wird, alle Magyaren, die verdächtig schienen, zu entwaffnen, hieher escortirt.

ketlen vezetői izgatására sok helyen azután lemészárlá, felkonczolá! . . .

Hol a toll, mely leírhasa azon borzasztó állapotot; a mely ekkor volt!?

A magyar falvak a legrémítőbb napok- és éjszakákra voltak jutva; itt is, ott is látta az ember egyik — vagy másik udvart, falut, várost felgyújtatni; gőzölögtek a megöltek vérei. . . . Az utakat árnyában menekülők karaványa, a helységekből szétriasztott családok lepték el. ¹⁾ Dobpergés, harang félreverés járta át a léget. Lármafák, meggyújtott udvarok világa tette még rémletesebbekké az éjszakákat! . . .

Az anya gyermekét, a gyermek atyját keresé; de nem találta. Vagy ha találta is, csak halva, vérében feküdve, kegyetlenül összemarczangolva! . . .

Alsó-Fejérmegyének alig volt már egy községe is — a hol nemcsak a magyar birtokos, sőt tisztartóik, s az udvarhoz tartozó bármi névvel nevezett emberek is biztosan lehettek volna; aki csak el nem késett, városra vonult; azok, kik szaladásukban utólérettek, magukat védeni próbálták, a vad tömeg által kegyetlenül legyilkoltattak; a szelid megadással s kérelemmel folyamodók Balázsfalvára hurczoltattak. *A szomorú játék, a véres és gyászos dráma főbb eseményei Gál napja tájt kezdődtek el Vizakna környékén, a mint azt a nép máig is félelem és rettegés között emlegeti.*

Okt. 13-kán *Gyárfás Elek* földbirtokost a fellázadt románok elfogták, a mint Szancsalból Balázsfalvára hurczolták, megölték. ²⁾

Veresegyházán Dobolyi Dobay Zsigmondot ³⁾ legyilk-

¹⁾ Szebenbe már szeptember vége táján kezdettek számosan tódulni. Sieb. Bot. 1848. okt. 2. sz. 104. — ²⁾ Kőváry. E. T. 90. I. — ³⁾ U. o. — 92. I.

kolták, leányaival a legembertelenebbül bántak, ¹⁾ udvarát kirabolták és felgyújtották, mely egész éjen keresztül égett. ²⁾

Pókafalván hasonlóan Zeyk udvara kiraboltatott és felgyújtatott.

Örményszékesen Szalánczy László megöletett.

Mikeszadszán, Vessződön, Mihályfalván s egész *Bolya völgyön* az udvarok kipusztítottak, felprédáltattak, birtokosaik az életen kívül alig tudtak egyebet megmenteni.

A menekült, vagy leölt birtokosok vagyonát a románok táboruk tartására fordították; a lovakat futáraik alá adták, kik faluról-falura vitték a parancsokat, utasításokat stb. . .

Ezen kihágásoknak senki sem mert ellenállani; mert ha még saját helységükből való lett volna is, agyonverték és felgyújtották volna! . .

Sőt a mi több, ekkor némely helyen még a magyarokat is kényszerítették velök tartani, velök táborba szállani; mint a szomszéd alamori, s más falusi magyarokkal is történt.

Több szomszéd községből egyes családok *Vizák* nére jöttek; *Alamorról*: Balog, *Preszákáról* pedig Máté gazdatisztek, *Örményszékesről*: özv. Szalánczy Istvánné *Anti, Lőrincz, Albert, Kristóf* fiai és *Mimi* leányával,

---

¹⁾ A Dobolyi család kilencz tagból állott, kik közül a megmenekült kisfiu jelenleg mint földbirtokos Veresegyházán tartózkodik. Azt állítják: hogy Paulethy János atyjával, a ki ottani helybeli pap volt a helyi románsággal vitte volna véghez a vérfagylaló esetet; kiről azt is állítják: hogy Kis-Enyednél is ő volt egyik fővezető egy omlási tanuló és egy orláthi pappal. Hogy Paulethy János bűnös volt, bizonyítja az, miszerint a magyaroknak Szebenbe jövetele után elfogatott és Szebenben hadbírótság által elítéltetvén a nagy kaszárnya mellett föbe lövetett. —

²⁾ P. H. 192—198. sz.

Veresegyháza, Preszáka, Bogáth, Örményszékesről s más helységekből a magyar családok azonban, leginkább a Vizaknától mintegy három órányira fekvő *Kis-Enyedre* menekültek, és *Zsigmond Elek* kastélyszerű udvarába telepedtek le.

Ahogy megtudták a románok vezetői, hogy a vidéki magyarság nagy része Kis-Enyedre összecsoportosult: utasítást adtak a környékbeli falusi románoknak, hogy Kis-Enyed körül gyűljenek össze.

Mire N.-Ludas, Kis-Ludas, Bogáth, Preszáka, Veresegyháza, Toporcsa, Örményszékes, Alamor, Kis Apold, Ohába, Berve, Berzei Kalibák, Springh, Hoszsutelke (Land,) Vingárd, *Ecsellő*, *Mág*, Omlás, és Szeccselből mintegy tizezernyi román-népfelkelés rajozta körül Kis-Enyedet.

A szegény magyarság az említett úri lakban okt. 14-ike óta eltorlaszolt állásban négy nap és négy éjjel át hősiezen védte magát. ¹⁾ — Segély és oltalomért Szebenbe a Generalcommandóhoz küldöttek, de a mint mondják, nem kaptak; Szeredahelyre is küldöttek az ott levő cs. katonasághoz, de ezek azt felelték, hogy nincs utasításuk és felhatalmazásuk ily ügyben.

Az ostromló románság több versben felszólította őket: *hogy adják meg magukat, szolgáltsák ki a fegyvereket, mert nem lesz semmi bántódásuk; menjen mindenki haza, lásson dolga után.*

De a maroknyi magyarság hallva az eddig történeteket, félt a románok szava meg nem tartásától; félt az iszonyu kegyetlenkedései és az általuk véghez viendő kínzástól; . . . nem tudta magát a megadásra szánni.

Erre a románok az udvar körül roppant sok szal-

---

¹⁾ Szeremlei Samu Magyarország Krónikája az 1848–49. évi forradalom idejéről I. k. 260. l.

mát hordottak, hogy azt meggyújtván az udvar meggyuljon és így kényszerítve legyenek a magyarok magukat megadni és fegyveröket kiszolgáltatni.

Okt. 18-kán a nagyszebeni katonai főparancsnokság küldöttének felszólítására, a kis csapat fegyvereit elhatározta lerakni; s a maga védelmezését feladta oly feltétel alatt: hogy senkinek semmi bántódása ne legyen, szabadon távozhassék el az udvarból.

A románság erre reáállott; de kedves olvasó! mi történt? midőn az egyezmény szerint Petrikovics Zsigmond az ajtón a fegyvereket kiadta, a románok adott szavakat megszegették . . . , s a hogy az ajtó megnyílt; éjbeálltával berohanták: a körül hordott szálmát meggyújtották; s 45-családból 141 egyént, kik közt férfiak, nők és gyermekek voltak, lemészároltak, részben kegyetlen kínzások közt kivégeztek.¹⁾

Sokan a kéményekbe bujtak fel, vagy az ablakokon ugrottak ki; de alig tudott egy néhány megmenekülni.

Akik a faluban voltak, azok vagy elbujtak, vagy a szerencsés esetben Szeredahelyre menekültek.

De történt egyes sajátságos megmenekülés is!

Igy, midőn egy kegyetlen román egy igen szép kis uri leánykát az udvarban lándzsájával akart átszurni: a másik azt hajánál ragadván, gubája alá rejtette el, mint saját gyermekét úgy tartotta magánál; a leányka később felismertetvén, Vizaknára tek. Székely Ferencz urékhoz hozatott át s ott neveltetett fel. Balogh János gazdatiszt leánya)

Özv. *Pallós Istvánné* (Zeyk Rachelnek) a mennyét *Bartha Zsuzsánnát* (ki a helybeli tanító leánya volt,)

---

¹⁾ Kemény G. Nagy-Enyed. 54. 63. l. Honv. 13. sz. Köv. E. T. 91. l.

miután férjét megölték, egy Bandi nevű klarinetos cigány mentette meg, azt mondván: hogy az ő nője. Ki a szegény nőt mint nőjét a burdjában tartotta egész december elejéig. ¹⁾ A mint mondják: igen büszke volt reá, hogy oly szép nője van! . .

A meggyilkoltak között voltak: Petrikovics Zsigmond nője Dézsi Karolina két gyermekével, özv. Daczó Jánosné szül. Szentpáli Zsuzsánna leányaival, Apáty Miklós és Pallos család, Koncza ref. lelkész.

Az udvar három napig égett; a tűz Szebenbe látzott, mitől többen megrettentek; mely tüzről a Sieb. Bote is okt. 18-kán ²⁾ említést tesz, 19-kén pedig róla azt írja: ³⁾ „*Das Feuer war in Klein-Enyed, und es sollen Strohschober von den Bauern selbst angezündet worden sein, als sich die dortigen Magyaren, die man entwaffnen wollte, in einer castellartigen Curie festgesetzt hatten und sich nicht ergeben wollten.*

A kis-enyedik megmentésére a vizaknaiak közül mintegy 30—40 nemzetőr Székely Lajos, Éltető György és Dézsi Boldizsár vezérlete alatt elhatározta volt a legnagyobb titokban átmenni oly szándékkal: hogy ott a magyarságot megszabadítva Vizaknára szállítsák, de látva már a tüzet és számot vetve azzal is, hogy kevesen vannak, kik Vizakna városát is oltalmazták, — ne hogy a város védelmezési erejét meggyengítsék — éppen akkor, midőn az is hasonlóan veszedelemnek nézett elébe — határozatuktól elállottak.

Aztán nemes szándékok végrehajtását az is akadályozta, hogy a kis-enyedi utban öt lovas svalizer

---

¹⁾ A midőn Melankovics Antal és Márk Nep. János a katonai főparancsnokságtól két katonát kikérve fedezetül, Szebenből Kis-Enyedre kimentek, őt a cigánytól elvették, özv. Pallosnét is két árva unokájával Szebenbe bevitték. — ²⁾ Sieb. Bote. 1848. okt. 18. sz. 111. — ³⁾ U. o. 1848. okt. 20. sz. 112.

fel volt állítva a végre — mint nemzetőreinkből Kis Enyed felé recognocirozásra kiküldöttek mondották — miszererint a vizaknai magyarságot őrszemmel tartásák, s akadályozzák, ha azok Toporcsa felé akarnának menni.

A kis-enyedi mészárlás okt. 18- és 19-ke közt éjjel át történt.

Okt. 19-kén délután Vizaknáról többek felkérése folytán Moldován János és Hentes János átment volt a magyarság megmentésére, de már késő volt átmenetelők, mint azt alább látni fogjuk!

XII.

Vizakna városa a veszedelem és végpusztulás szélén.

A megpróbáltatás napjai városunkat sem kerülték ki. A környékbeli helységekben megkezdődött öldöklések, gyujtogatások és rablások, de legkivált a helyben is észrevett gyanus mozgalmak következtében a tanács és a sóhivatal a város védelmére s a kincstári javak oltalmazására a katonai főhadparancsnokságtól fedezetül katonaságot kért ki; amit meg is nyervén, okt. 17-kén egy compania katona Vizaknára megérkezett. ¹⁾

Dézi Elek őket a piacon megvendégelte: a magyarok midőn el akarták szállásolni, a kapitány nem engedte, mert a mint szavaiból kitűnt, neki rendelete volt, hogy a katonaságnak egy vagy két helytt kell elszállásolva lennie. — Minek következtében a sóhiva-

---

¹⁾ Sieb. Boie. 1848. oct. 18. sz. III. Hermannstadt, 17. oct. Auf die Nachricht von dem Ausbruche bedenklicher Unruhen in dem benachbarten Salzburg (Vizakna) zwischen der dortigen ungarischen und romanischen Bevölkerung ist heute Morgens eine Compagnie der hiesigen Besatzung dahin abgerückt, um daselbst Ruhe und Ordnung wieder herzustellen.

talnál levő gabonás kiüresített, s a katonaság oda beszállásoltatott. A kapitány pedig a kamaraispánhoz.

Még az nap délutánján a tisztek a magyar nemzetőrség fegyvergyakorlatát megnézték. *A magyarok őket úgy tekintették mint védelmezőjüket; miért a katonaság élelmezését is a magyarság állította ki.*

Másnap egy főhadnagy¹⁾ Moldovánnal — a mint mondták elmentek Alamorra, Toporcsára és a szomszéd falvakba, hogy megnézzék, mit csinálnak azon helységekben a románok.“

Azon nap reggelétől délutánig egyik száguldó román lovas után a másik jött Vizaknára hirt hozván a románok tisztjei és előjáróinak; délután 1 óra tájt azonban jött egy oláh lovas azt hozván hirül: *hogy már Mundranál vannak a székelyek, verjék félre a harangokat, gyűljenek össze, álljanak ellent, mert a székelyek különben mindent elpusztítanak.*²⁾

E zavarra a magyarság nem a székelyek jöveteléről, hanem egy román népfelkelő seregnek Toporcsa felőli jöveteléről értesült; mi Dézsi Boldizsár előőrsvezető tiszt által hirül adatván, lármadob veretett, a városban a rémkiáltás hangzott mindenfelé: „Fegy-

¹⁾ Némelyek állítása sze.int a kapitány. — ²⁾ A Szeb. Bote. 1848. okt. 18-kán a 111-ik számban ezen nevezetes sorokat írta: „Hermannstadt, okt. 18. 4 Uhr Nachm. treffen Eilboten ein mit der Nachricht Mundra und Alamor stünden in Flammen; die Ungarn stürmten in der Richtung gegen Salzburg heran. — Bestimmte Nachrichten fehlen noch.“

A vizaknai és a szebeni ezen hirre nézve hiteles és megbízható egyének következő esetet beszélnek: „Selyk felől a vásárról Trombitásné szül. Vilmos Zsuzsa délután 1 óra tájt jöven haza Vizakna felé, a visza fogadónál Onya Popi Todorral találkozott, ki tőle kérdezte: Nem jönnek-e a székelyek? . . Trombitásné látván három székely borvizes szekeret azt mondta: „Igen!“ Mire Onya Popi Todor visszalovagolt, ezt hirü adta a román tábornak Ezen szerencsés véletlen eset csinálta a szeben hirt, de azt is: hogy a románság elvonult, nem mert bejöni Vizaknára

*verre emberek! fegyverre! . . . mert végünk van nekünk,
a románság körül vette a várost. . . .*

A várost nagy rémület és páni félelem fogta el.

Az öregek, asszonyok, gyermekek a ref. templomba és annak kerítésébe menekültek; a nemzetőrök, pedig a piacra egy tömegbe azonnal összerohantak, hogy az események áldó, vagy verő pillanatai talpon találják; minden harcias alakot öltött, a nemzetőrségnek fegyvertöltés parancsoltatott.

A magyarok, a hogy így összegyűltek és harckészen állottak, a cs katonatiszt is megérkezett Moldovánnal a szomszéd falukból; mire a század katonaság a sóhivatal pénztárát magához vevén a kamara ház előtt felállíttatott; ¹⁾ a kapitány vezénylett, s a katonaság legválságosabb pillanatban Szeben felé kivonult a városból, nem hallgatva a sóhivatal- és városi tisztség azon kérésére: hogy ne hagyják a várost a veszedelem torkában kitéve a legszomorubb eshetőségeknek! ²⁾

A magyar nemzetőrség látva a magára hagyottságot, a városnak az ellenség által könnyen behatolható helyeire szétoszlott,

Egy része ment az *Ambrus kapusába* Alamor felé

---

¹⁾ Mely alkalommal három négy császári katona úgy megijedt, hogy felbukott. — ²⁾ A mint az azon időben élt városi polgárok és nemzetőrök beszéltek: ezen század cs. katonaságnak az lett volna a czélja: hogy a magjarságon a helyi románsággal a kétes kimenetelű lefegyverzést végrehajtassa — de ezen erőben nem is nem bizván a környék falvakban levő románság segítségéhez folyamodott; de a mint látta azt, hogy a magyar nemzetőrség a harangok félreverésére, a lármadob szóra oly gyorsan egybegyűlt, fegyvert töltött s a legelszántabb harckészen állt, jónak vélte Vizaknáról elvonulni, nagyobb erőnek hagyván a fegyver elszedési megbízatás kivitelét. — A melybeli sejtelmét a vizaknaiaknak megerősíteni látszik az is, hogy másnap, midőn keményebb katonai erő jött ki Szebenből a fegyverelvételre, kilencz falu román népe által körül volt véve Vizakna!

védellemezni a várost; a más rész fel a város házhoz a ref. temetőnél levő utczába; a harmadik ment a pap kapusához Kis-Csűr felé: a negyedik rész ment a kacsulatánál levő oláh temető kapusa torkába Mundra felől védellemezni a várost; — minden felé 70—80 ember.

A piacon is maradt egy rész a belcsend fentartására. A maroknyi magyar nemzetőrsereg így megoszolva örködött és virasztott a város- és családja felett, a legelső felhívó szóra, hogy egy küzdő táborra alakuljon, hogy a küzdterre kiálljon! . . .

„Azonban, hogy ekkor Vizakna városa a fellázadt román nemzet dühétől oly sértetlen maradt, hogy egy magyar ajku polgár is áldozatul nem esett — Vizaknán létező román nemzetből alakult gárdavezető Moldován János erélyes fellépésének lehet köszönni.“ ²⁾

Ő, a mint értesült az oláh seregnek a magaslatokrai megérkezéséről „sich eiligst mit aller Entschlossenheit unter die Canibalen vor dem Markt auf die Höhen hinausbegeben, und so im Nahmen der kaiserlichen Regierung diese Blutdürstigen Mordbrenner durch die nachdrüksammsten Vorstellungen und Drohungen von ihren verbrecherischen Vorhaben zurückgehalten habe, und so ein unberechenbares Unglück von Salzburg abgewendet gehabt.“ ¹⁾

De Moldovánnal nemcsak a környékbeli, hanem a helyi románság lecsendesítése- és a város megmentésében is közreműködtek Hentes János g. n. e. lelkész és Kertész László gkath. esperes.

Moldován Evinger József kamaraispán tanácsa után értésére adta nemzetbélieinek, hogy ha bántják a magyarokat és leölik, majd eljönek másunnan a ma-

¹⁾ Joh. Vagner von Wetteerstedt pens : Majortól adott elismerési irat 1852. júl. 10-ről kelezve. — ²⁾ Vizaknai előljáróság elismerő irata 1852. júl. 15.

gyarok és azok is leöldösik a románokat; ne gondoljátok — mondá ő — hogy csak ily kevés magyarság van! . . . van másutt több is; és ők csak mégis gyözedelmeskednek mi rajtunk, mint Hóra és Gloska s mások felkelésekor történt! . . . Vizaknán nincsenek sem földesurak, sem megyei tisztek; itt a magyarság a románsággal békességben élt mindig. „Ha ugyancsak akarjátok, hogy a magyarokat leöljétek, öljetek előbb meg engemet; de az én akaratom és beleegyezésemme nem teszitek; azt csak az én életem kioltása után tehetitek!“ . . .

XIII.

A szebeni október 18- és 19-ki nevezetes napok ; azutáni események.

Okt. 18- és 19-ike nemcsak Vizakna városára, hanem a közel Szeben, sőt az egész Erdélyre nézve igen nevezetes és örökre emlékezetes napok voltak!

Okt. 18-kán *Puchner* parancsára Szebenben minden állami pénztár lefoglaltatott, lepecséltetett és ketős őrizettel ellátott;¹⁾ a szászok a magyarságot lefegyverezték;²⁾ nemcsak Szebenben, hanem a falvakban is a népfelkelés rendszerített, hogy a cs. katonasággal közreműködjön.³⁾

A főhadikormányzó *Puchner* az okt. 4-ki mani festum erejénél fogva, följosogította magát a nélkül hogy Erdélyben még most is létező törvényes végrehajtó hatalmat — a főkormányszéket — előre értesítette s így az beleegyezett volna, *okt. 18-án kidltvány bocsátani ki, mely által gr. Latournak hozzáintézett ren-*

¹⁾ Kolozsvári Híradó 1848 okt. 27. sz. 86. Sieb. Bot. 1848. oct. 20. sz. 117. — ²⁾ U. o. okt. 29. sz. 87. Sieb. B. 1848. oct. 20. sz. 117. — ³⁾ Sieb. Bot. 1848. oct. 18. sz. 111.

delete nyomán Erdélyt ostromállapotba helyezte, hadiállapotra állította ; a kormányt önhatalmilag Erdélyben kezéhez ragadta akkor, a mikor b. Vay M. mint magától a királytól kinevezett teljhatalmu királyi biztos fölötte állott ; sőt haditörvényszékieleg büntetés terhe alatt elrendelte, hogy ezentul senki mástól, mint tőle rendeleteket elfogadni ne merészeljen.¹⁾ — Felhívja Erdély lakóseit a felkelésre „egytől fogva utolsáig,⁴⁾ és egyesülésre.

Az ostromállapot okt. 19-kén Szebenben nagy ünnepélyességgel hirdettetett ki, melyről a Sieb. Bote sok tekintetből igen nevezetes cikket irt, melynek kivonatát érdekesnek láttam ide beiktatni.²⁾

„Heute haben wir einen Tag von ernster schwerer Bedeutung gefeiert. Was sich heute hier (t. i. Szebenben) begeben, trägt den Keim einer folgenreichen Zukunft in sich, folgenreich für unser Vaterland Siebenbürgen und in unmittelbar fortgehender Wirkung für den Thron unsers Kaisers und die österr. Gesamtmonarchie. Se. Exc. der kommandirende General von Siebenbürgen hat im Interesse der konstitutiellen Freiheit, die durch die terroristischen Massnahmen der ungesetzlichen Schreckensherrschaft in Ofen-Pesth, auf das Höchnste gefährdet ist, zu kräftiger Aufrechthaltung der Ordnung und Sicherheit in dem jeden Augenblick von dem Ausbruche des fürchterlichsten Bürgerkrieges, — den die fanatisirten Magyarpartei in blinder Wuth schürt — bedrohten Lande — *die Zügel der Regierung in seine starke Hand genommen und Siebenbürgen unter das Kriegsgesetz gestellt.* Dieser Beschluss ist in einer feierlichen Proklamation an sämtliche Behörden und Bewohner des Landes

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai 38—39. l. köv. E. T. 95. l. —

²⁾ Sieb. Bote 1848. oct. 20. sz. 112.

ergangen, welche den Völkern in fester, ins Mark greifender Sprache, wie sie die Macht der Ueberzeugung und das Gottvertrauen auf die gute Sache nur dem Gerechten eingeben kann, das pflichtgebotene Gesetz der Nothwendigkeit offen und mit Muth und Kraft in den heiligen Ruf zum Schutze des Vaterlandes und des Fürsten, unsers herzgeliebten Kaisers, der jetzt alle seinen treuen Völker zu seiner Fahne gerufen, um unter ihr sich zu festem Bunde zu schaaren.

Diese Proklamation wurde der Bürgerwehr von Hermanstadt heute (19. okt.) um 11 Uhr auf dem grossen Ring im Angesichte des Himmels öffentlich verkündigt. Der Eindruck auf die Gemüther war ausserordentlich; nie habe ich unsere Bürger so durch und durch ergriffen gesehen. Es war ein Augenblick tiefster Rührung, deren Gefühle nur mit empfunden, nicht beschrieben werden können. Endlos war der Lebehochruf für den geliebten Monarchen, für seinen treuesten Diener und für seine standhaften Truppen. Die Musikbarde der Bürgerwehr spielte die Volkshymne; mit entblösten Haupte stimmte das Volk das Kaiserlied an und zog vor die Wohnung des kommandirenden Generalen, dem lautes Lebehoch entgegen scholl, und vor die Hauptwache des braven k. k. Militärs, dem es einen herzlichen Brudergruss brachte. Treue unserm Kaiser bis in den Tod! — war der Jubelruf beider.

Gleicherweise ist auch an sämtliche k. k. Truppen eine Proklamation ergangen, die gewiss überall, wo der kaiserliche Adler steht, mit höchster Begeisterung aufgenommen wird, denn die Worte der Aufrufs sind den k. k. Truppen aus der Seele gesprochen.¹⁾

¹⁾ „Blut und Leben wollen wir für den Monarchen und die konstitutionelle Freiheit der Gesamtmonarchie hingeben! szayakkal fejezi

Als die Volksmenge vor die Wohnung des kommandirenden Generalen zog, verlangte sie Se. Exc. zu sehen. Auf die Versicherung, dass S. Exc. nicht gegenwärtig, sondern den eben einziehenden Abtheilungen des Grenadier-Bataillons Uzacca entgegen geritten sei, wendete sich die Bürgergarde gegen die Hauptwache, an welche der Gardehauptmann Frübeck eine Rede hielt und das k. k. Militär der vollen brüderlichen Ergebenheit der Bürgergarde und des festen Entschlusses derselben, in Vertheidigung Sr. Maj. und des Gesamtstaates mit demselben leben und sterben zu wollen, versicherte. Ein herzliches Vivat von Seiten des k. k. Militärs war die Antwort. Nochmals wurde die Volkshymne angestimmt.

Die Nachricht von der Ankunft der Grenadiers rief die Bürgerwehr und das versammelte Volk denselben entgegen. Auf's Freudigste wurde diese neue und tapfere Truppe, welche abermals acht Stück Geschütz mit sich brachte, empfangen und als selbe die Fahne mit dem hochverehrten Doppelaar entfaltete, erscholl anhaltender, nie enden wollender Jubelruf.

Die Truppe stellte sich vor der Hauptwache auf. Der kommandirende General, der derselben aus dem Fenster grüssend zuwinkte, kam herab und besichtigte die wackern Krieger. Das Volk brach in freudige Hochs aus, als es Se. Exc. ansichtig wurde. Darauf marschirten die Grenadiere nach Hammersdorf ab, da in der Kaserne kein Raum mehr übrig ist.

Abends war solenner Fackelzug, von den Männern der Bürgerwehr, an die sich mehrere Romanen aus den Vorstädten anschlossen, der hohen Generalität

---

be b. Puchner a katonasághoz intézett proclamatióját, a mivel kimondta a véres harcz megkezdését a katonai részről is.

und den treuen k. k. Truppen gebracht. Die Volkshymne wurde unter Musikbegleitung abgesungen; nach jedem Verse erscholl ein dreimaliges Lebehoch dem Kaiser. Darauf trat ein Bürgerwehrmann in die Mitte der weit ausgedehnten Kreises und rief den braven Krieger, unser unerschütterlich treuen k. k. österreichischen Truppen, mit denen wir fortan ein Loos brüderlich theilen und ihren wackern Anführern, den tapfern kampftentschlossenen Generalen, dem Horte der constitutionellen Freiheit unsern Landes und seiner Völker, den treuesten Dienern Sr. Majestät unsers heissgeliebten Herrn und Kaisers ein lautes Lebehoch, das aus tausend Kehlen in den Lüften wiederhallte. Noch ein Hoch war gebracht: Treue dem Kaiser bis zum letzten Athemzuge, das sei das heilige Brudergelübde, das uns fortan Alle im Leben, im Kampfe, im Tode untrennbar vermähle. Diesem feierlichen Bundeschwur ein Hoch! — es wurde von dem k. k. Militär auf der Hauptwache erwiedert, und Volksmenge ging bewegten Herzens aus einandern.

E napbéli ünnepélyességekkel a cs. katonaság, zászság és románság között megkötötven a magyar nemzet elleni szövetség, a zászság és katonaság is nyilvánosan fellépett a tettlegesség és erőszak terére. — A magyar kormány nyal eddig is szinlelt egyetértésöket megszakasztották.¹⁾

Ezen időtől fogva a főhadikormány a román-comité, és a zászság egyetértve működött. — Avagy nem látogatta-e meg general Schulter majd mindennap a rizskása utcai román-comité irodáját; a generálsí segédek s zász nemzetörök nem szüntelen löttak-futtak-e onnan ki!? . . Generál Gedeonnál nem együtt tanácskoztak-e mind!?

---

¹⁾ Kőv. E. T. 96. 1.

A mint a *Sieb. Bote* még okt. 19-ről megjegyzi: Von Seiten des romanischen Comités gehen gemeinschaftlich mit Offizieren der Bürgergarde Abgeordnete in sämtliche romanische Ortschaften unseres Stuhls, um dieselben zur schleinigen Bewaffnung und gemeinschaftlichen Zusammenwirken mit ihren sächsischen Mitbürgern aufzufordern. Ueberall wird diese Weisung von den Romänen mit der grössten Bereitwilligkeit befolgt und von denselben ihr unverrücktes Festhalten an den Blasendorfer Beschlüssen laut ausgesprochen. ¹⁾

Ugyan okt. 19-kén a román nemzeti-bizottság felhívást vagy inkább hadizenést intézett a magyarok és székelyekhez Szebenből A. T. Laurianu, Barnutiu Simon, Balacescu Mikl. Cipariu Timót, Mikes Flórián, Brán János aláírásaival, felhíván őket: *„hogy egyesüljenek a románokkal a császár, haza, törvény és szabadság érdekében; hogy ne hagyják a béke és testvériség egyesülete nagy perczeit ok nélkül elhaladni! . .*

„Vagy ezen egyesülést nem találjátok kivihetőnek? Jó, úgy tűzzük ki a harcz lobogóját; kezdjük el a véres csatát; mi sem rettegünk tőle, minden erőnkkel folytatandjuk stb. . . .²⁾

Egy másik kiáltványban a románokhoz szólott a comité: „Románok, testvérek! Emeljétek fel fejeiteket! Egy szebb jövő hajnala hasad számotokra. Pillantatok vissza! Néhány hó előtt még egy elhagyott, üldözött nép valátok, vezér s fegyver nélkül. Ily nagy mennyiségben még soha fel nem keltetek; tanácskozatok szabadon ügyeitek élén, a legfelsőbb polgári és katonai törvényes hatóság törekvéseitek törvényszerűségét elismerte, fegyverrel és vezérrel ajándékoz meg

¹⁾ Sieb. Bote, 1848. oct. 20. sz. 112. — ²⁾ Kőv. okm. 100—102. l. Sieb. Bote, 1848, oct. 30. sz. 116.

benneteket, s egyesíti veletek a fegyveres hatalmat egy közös cél elérésére: a császárért, hazáért, szabadságért és nemzetiségért. . . .

„Bátor lélekkel álljatok sikra utolsó emberig, s áldozatok utolsó csepp véreteket az igaz ügyért . . .

„Hogy győzedelmeskedjünk, harcolnunk, az el-
lenséget mindenütt megtámadnunk s nekie mindenütt
ártanunk kell, s ha ellenszegül, kiirtani. Azonban a
szükségtelen kegyetlenségektől, rablástól a fensőbb
bíróra való tekintetnél fogva óvakodjanak a románok,
s a katonatisztek irányában legyenek tanulékonyak,
fegyelemtartók.“ ¹⁾

*E kiáltványok kiadták a jelszót a románok általános
fölkelésére, s felnyiták a kaput — a hol még meg nem
kezdődött — a nyomban megkezdődő iszonyatosságoknak.²⁾*

Minden belbátorság és biztonság e naptól fogva
az országban, de leginkább Vizakna szomszédságában
megszűnt. A közlekedés megszakadt. A szomszéd fa-
luig kaputos ember csak katonai kíséret fedezete alatt
juthatott el. A levelek a postán feltörettek, az utazók-
nál megmotoztattak. ³⁾

Oktober 18-ka óta a nyers tömeg lett az ur az
értelmiség felett; erőszak terére sodrá a nemzetiség
kérdését a reactio, melyet a nemzetek egymás között
kiegyenlithettek volna! . . . A polgárháború megin-
dult egész dühvel, a legirtózatosabb kegyetlenséggel
nem kimélve semmit: a polgároknak sem életét, sem
vagyonát, de még a legszentebbet, a szabadságát
sem! — — —

A románok után az erdélyi császári hadcsapatok

¹⁾ Közl. 149. sz. ²⁾ Okt. 18, 23, 25-ki mészárlásokra stb. . .

³⁾ Kőv. E. T. 95. sz. Kolozsvári Híradó okt. 29. 82. 87. sz.

is megkezdék előnyomulásokat, jelszavuk a magyarok lefegyverzése volt.

Urbán már okt. 14-kén ki volt lépve; Riebel 20-kán, Gedeon pedig 22-kén indult ki Szebenből, utjában proclamatiokat osztva szét. — Ő a székely tábor ellen volt küldve.

A megkezdett zavarok, öldöklések és rablások hallására Kolozsvártn egy *honvédelmi bizottmány* alakult meg, mely nagy erélylyel kezdte felszerelni és gyakoroltatni a nemzetőrséget; megtett a magyar ügy érdekében, a mit megtehetett.

Ezen fiók-honvédelmi bizottmány működését, valamint a székely seregnek a császári sergek és román táborokkal szembeni küzdelmeit lásd kedves olvasó „*Bauer őrnagy hagyományai*” czimű könyv 40—73. lapjain; mi folytassuk csak Vizaknán és közelében történeteket! . . .

Okt. 22-kén a főhadiparancsnokság Szebenben kiadta azon rendeletet, melyben a román-comitét felhatalmazta, hogy az erdélyi románokat oszsa fel 15 legióba, ¹⁾ s mint ilyenek az összes osztrák birodalom 33-ik hadtestét képezendik. ²⁾

A vezérletet s szervező tisztek kinevezését, fegyver- és löporszolgáltatást magának tartá, a felosztást kerületek szerint rendezni engedé; a fegyveresek összes számát 195,000-ben alapítá meg. ³⁾

A román comité a sept. 16-ki román gyűlés végzése és a főhadiparancsnok Puchner fennirt megbízása folytán Erdély vármegyéit római módon *praefecturákra* fel is osztotta; abba praefecteket nevezett ki. — A katonai kormány 15 praefecturát, engedett, de a ro-

¹⁾ Sieb. Bote, 1848 okt. 23. sz. 113. — ²⁾ Kőv. E. T. 97. III. 1. Kemény G. N.-Fnyed 50. 51. 64. 1. — ³⁾ Kőv. E. T. 97—98. 1.

mánok azzal nem érték be, — hanem a szászföldet is praefectekkel látták el úgy, hogy a praefecturáknak száma 21-re ment. A praefecturák számmal neveztettek, de nevök is volt.

A praefecturák tiz, s néhol több *tribunatusokra* oszlának. Egy praefecturában volt 100, egy tribunatusban 10 falu.

A praefecturák élén egy ideiglenes administrator állott, mi ekkor császári tisztekkel töltetett be. Alatta volt egy praefect és egy alpraefect. A praefectek alatt tribunok és vicetribunok, ezek alatt decturiok álltak.

Minden praefecturának serget kellett kiállítani, melynek neve legio volt. A Gen. Kommandotól kivett 195,000 főből minden legióra 13,000 fő esett.

A praefectek, tribunok voltak egyszersmind katonatisztek is. Minden falunak meg volt a maga centurioja és vice-centurioja; ezek altisztei a decuriok és vicedecuriok.

A Generalkommando másik istápját, a szászokat se feledé el. Odahatott, hogy minden szász szék szervezése nemzetőreit. Szebent keményen erősíték, a falak hiányait fenyő pallissádokkal egészíték ki, redoutokat hányatának.

Okt. 22-kén minden szász és román községben az okt. 18-ki proclamatiot kihirdettette. ¹⁾

A hogy az osztrák sergék is Erdélyben működni kezdetek, b. Vay okt. 23-kán Erdély lakóit Puchner és Urbán ellen a Fölség nevében általános népfölkelésre szólította fel, a hon veszélyben levén. „*Keljen*

---

¹⁾ Sieb. Bote 1848. okt. 25. sz. 114. „Überall äusserte sich der Entschluss, fest auszuharren im Bruderbunde für Freiheit, Gleichheit und Gesetzlichkeit.

*fel — úgy mond — mindenki, ifjak és vének ragadjanak fegyvert . . . hogy legyőzhessük az ellenséget . . . kinek nincs más célja, mint összerombolni életünket, vagyონunkat, nemzetiségünket és dicső alkotmányunkat.“*¹⁾

Puchner is e közben mindent megtett serge erősítésére; a szász és román nemzet kebeléből ujonczozást rendelt el az országban találtató honi sergek kiegészítésére.²⁾ — Hogy kiadásain annál inkább könnyítsen, okt. 25-kén tudtára adta a román-nemzeti bizottságnak, *hogy a román népfölkelést és a cs. katonaságot hadisarczból kell kitartani.*³⁾

A román nép nagy része nem tudván különbséget tenni a hadisarcz és rablás között, Puchner felhatalmazását a rablásra értette.

Puchner okt. 26-kán, mint a Sieb. Bote feljegyezte, „haben geruht, ein Landesvertheitigungs-Comité aufzustellen, welches aus Mitgliedern des Militärs, des Ober-Landes-Commisariats, der sächsischen und romanischen Nation besteht und alle diesen dermalen wichtigsten Zweig der Geschäfte betreffenden Gegenstände zu verhandeln hat.“⁴⁾

A román-comité és a szebeni oltalmi bizottmány intézkedett arról is, *hogy Szeben falai közé okt. 29-től csak katonai utlevéllel ellátott menekvők bocsáttassanak be.*⁵⁾ Mindezen megszorítás daczára a vármegyékből a nemesség mégis naponként nagy számban keresett Szebenben menedéket a románok ellen, kik a helységeket ezen időtájt már mindenütt rablás- és gyilkolás-

¹⁾ Közl. 144. sz. P. H. 202. sz. Kőv. okm. 109. l. — ²⁾ Sieb. Bote. 1848 okt. 30. sz. 116. A románoktól kért 3745 ujonczot, a szászoktól pedig 1753 főből álló vadász zászlóalj kiállítását. Kőv. E. T. 95. l. — ³⁾ Kemény N.-Enyed, 64. l. — ⁴⁾ Sieb. Bote 1848. okt. 27. 115. l. — ⁵⁾ Kőv. E. T. 103. Kőv. okm. 113. l.

sal árasztották el. — Itt is helyzetök — a mint a *Kolozsvári Hiradó* megjegyzi — kinos és nyomasztó volt, mint olyanoké, kik ellenségeiknél keresnek menedéket. ¹⁾

Szerdahely és Szászsebes nem átallotta kiutasítani a hozzá menekvőket! . . . ²⁾

XIV.

A vizaknai magyar nemzetőrsereg lefegyverztetik.

Kimondatván a magyarság és a magyar nemzetőrsereg minden helységbeni lefegyverzése; evvel kimondatott a vizaknai magyar nemzetőrség felett is a fegyverelszedési és felosztatási ítélet.

Mivel román helységek között fekvő magyarság lefegyverzése a románokra volt bízva ³⁾, a vizaknai magyarság lefegyverzése s nemzetőrsége felosztatása is a román-comitére, ezáltal pedig a helyi románságra bízott; oh, de a végzés, s az intézkedéseiben imádkandó és megfoghatatlan isteni gondviselés másként intézkedett, — mert különben igen szomorú sorsa lett volna a vizaknai magyarságnak is; és most sok családtag könyezne mint *Kis Enyed, Nagy-Enyed, Zalathna* és más helységeken lemészárolt, kegyetlenül kivégzett édes övéi gyászos sirhantja felett! . . .

Mint Moldován János városunk egykori derék román főbírája összeirt kis könyvében említi: *a román-comitéről Szebenből rendeletet kapott, hogy a helyi románokkal a magyarságot fegyverezze le.* ⁴⁾

¹⁾ Kolozsvári Hiradó 1848 okt. 27. sz. 86. — ²⁾ U. o. — ³⁾ Köv. váry Erd. T. 95. l. — ⁴⁾ Descriu Faptilor din anu 1848 - 49 care sau intimplatu in Orasiu Okna pag. 4.

Moldován, a ki román nemzetőr kapitánysága mellett, a sóvágóknál hutman lévén, a helyi kamaraispán boldogházi Evinger Józseffel mindent szeretett közölni; — ezen veszedelmes parancsot is közölte még az nap estve.

Az értelmesebb románokkal is értekezett; nekik felfejtette: *hogy Vizaknán a magyaroknak lefegyverzése bajos dolog; jóllehet, hogy a románok többen vannak, de a magyaroknak fegyverök van, összeütközés nélkül a fegyver elszedési rendelet végre nem hajtható; minek következtében mind a két részről soknak halála következhetik be, sok árva gyermek marad és azokat ki fogja gondozni és eltartani!?* . .

Moldován semmikép sem szeretvén, hogy halál-eset adja elő magát a lefegyverzés miatt; elhatározta magába bemenni másnap Szebenbe; a hová be is ment, ott a Comité nagyjait Laureanit és Balacescut megkérdezte: *hogy az említett körülmények tekintetbe vétele után, mi módon szedje el a magyaroktól a fegyvert; legjobb volna, ha katonaságot adna e végre!?* . .

A comité azt felelte: *„Neki katonai creje nincsen; Moldovánnak pedig kötelessége a románság által a magyarokat lefegyverezni.“*¹⁾

Moldován innen egészen elszomorodva a gen. comandónál levő őrtanyához ment; ott véletlenül összehallalkozván egy kapitánynyal, a kit Vizaknán a só-örségnél ismert volt meg; ennek elbeszélte, hogy mibe fáj az ő feje.

A kapitány sem tudott neki kielégítő választ adni; azonban, hogy még mellékes dolgokat is felemlitsek, Moldovánt kérdezte: *hogy a Generalis gyermeke számára nem tudna-e egy dajkát szerezni!?* . .

¹⁾ Descrisu Faptilor din anu 1848—49. care sau intimplatu in Orasiu Okna pag 5.

Moldován a kedvező alkalmat felakarván használni célja elérésére, azonnal haza jött és *Onye Germánnak* leányát bevitte másnap reggel Szebenbe; hol a meghatározott időben a várdánál a kapitánynyal találkozáván, annak közbenjárásával a dajkát magával vivén, bejutott a Generalishoz; — kit a Generalis megkérdezett: „*hogy mit kíván e jöttéért?*“¹⁾

Moldován felemlitette nehéz feladatát; elbeszélte, hogy a comitétól minő rendeletet kapott; s hogy miként állanak ez ügyben Vizaknán a dolgok; és hogy őt a comité szüntelen ingerli mégis arra, hogy a fegyvert a magyaroktól szedje el.

A generalis Moldovánt kérdezte: „*hogy miként gondolná ő ezen ügyet legjobban eligazítani?*“

Mire Moldován fejtette: hogy a legcélravivőbb volna egy compánia katonát kiküldeni: *ennek a magyar nép inkább hajolna letenni a fegyvert, mint a románságnak, a melyben bizalmatlankodik.*

„*Hát ha nem úgy fog történni — mondá a generalis — és összeütközés lesz s vagy egy katona elpusztul, akkor ki lesz a felelős!?*“ . . .

„*Minden katonéért tizet adok, felelé Moldován, ha vagy egy elhull!*“²⁾

Mire a generalis kezét adván Moldovánnak, mosolygott, és utasította, hogy menjen a comitéhez, hivjon fel onnan magával egy tagot, és együtt beszélni fogunk az ügynek legjobban eligazításáról.

A comitétól Laureani feljövén a generalcommandóhoz, itt elhatározottatott: *hogy másnap reggel három órakor Vizaknára egy compania grándtos katona kiküldetik.*³⁾

Moldován Szebenből hazajövén, megnyugodva sen-

¹⁾ Descriu Faptilor din anu 1848—49. pag. 8. — ²⁾ U. o. pag. 10.
— ³⁾ U. o. pag. 11.

kinek sem szólt a történekekről, hanem három őrt tett a város végéhez: miszerint mihelyt az éjjen át valami topogást hallanak, tudassák vele.

Az örök, a hogy hajnalban észrevették a katonaság jövetelét, Moldovánnak jelentették, ki a város végénél hagyván az öröket, a katonaság elé ment.

Fött egy kapitány, egy compánia grándtos katona, egy század svalizer 2 drb három-három fontos ágyuval. A katonasággal volt Costandi János praefect és még egy polgári öltözetben levő ur.¹⁾

Moldován ezekkel és a compánia gránátos katonasággal egyenesen a kamaraházhoz ment, a hol a katonaság a kamaraházzal szembe felállított; Moldován pedig az említettekkel azonnal felment a sóhivatal cancelláriájába. — A két ágyu és a század svalizer pedig a gropába maradt fedezetül.

A cancelláriában gyertyavilág volt, a mint Moldován emliti, fenn lévén ott többen a sóhivatali tisztek közül.

A míg megviradott, Moldován az említettekkel a cancelláriában maradt. A környék — és helybeli románság is erre a magaslatocon a várost környező dombokon megjelent, körülvette Vizaknát, lándzsa, fejsze, bárdal felfegyverkezetten; hogy ha valami ellenállás történnék a magyarság részéről, a katonaságnak segítségére lehessen.

A hogy megviradott maga a magyar nemzetőség is behivatott állomásairól és a piaczon Timár s a Reizner-féle ház között felállított három rendben s a császári tiszt által felszólított a fegyveretételre.

Mire a két csapat között alkudozásra került a dolog. Timár Károly a magyar nemzetőség századosa

---

¹⁾ Lakatos Sándor ur levele bizonyítása szerint.

az összegyűlt tanácstól utasítást kért. ¹⁾ — A tanács a fegyverletétel mellé nyilatkozott, Timár pedig több nemzetőrrel az ellen

A kapitány újból felszólította a nemzetőrséget a fegyverletételre, sőt a gránátosokkal, kik a nemzetőr-séggel szemben foglaltak el helyet — töltetett is, és 24 perczet kitüzött a fegyver letevésére. ²⁾

Mely alkalommal Evinger is közbe vetvén magát, kérte küldötte által a nemzetőrséget, hogy tegyék le a fegyvert, hisz ugyszólva magyar katonaság kezibe teszik le azokat; maga Turóczy nemzetőr hadnagy is felemlitvén társainak: hogy tudja ő, hogy mit fizet rendes katonasággal szembeszállani; de számba véve azt is, hogy a románság harczkészen várja a jelszót, a többség beleegyezett a fegyverletevésbe következő feltételek alatt.

1) *hogy ha biztosítja a tiszt ő Felsége nevében a magyarságot afelől, miszerint a románoktól semmi bántódása nem lesz;*

2) *hogy ha a város a császáriak oltalmába vétetik és katonaság hagyatik fedezetül egy tiszt parancsnoksága alatt.*

A mint Schakespeare William, a nagynevű angol drámaíró mondja: „Az ember sorsának nem mindenkor mestere.

Azonban, úgy egyesek mint községek életében a sors csapásait enyhíti azon öntudat: hogy megtettük, kötelességünket és nem mulasztottunk el semmit. — A mi tőlünk függött, az meg történt, — aztán jöjjön, a minek jönni kell!

Ily gondolatok között határozták el magukat a magyar nemzetőrök a kieroszakolt fegyverletételre. Megtették ők is mindent, a mit megtehettek.

¹⁾ Lakatos S. lev. — ²⁾ Descriu Faptilor din anu 1848—49. pag. 15.

A feltételek elfogadtatván, a kapitány és a jelenlevő városi urak egymásnak kezét adván: az egyesség létrejött s a fegyverletétel megtörtént; t. i. a kirendelt két magyar szekeres a két csapat közé hajtott; a nemzetőrök névsor olvasása után rendre egyenkint a szekerekre tették a náloklevő katona fegyvereket valamint a szuronyokat is.¹⁾

Fegyverletétel után a kapitány rendeletet adott ki, *hogy a helybeli románok jelenjenek meg elejébe a piacon papjaikkal; mire megis jelentek, de mind lándzsásan, A magyarok a Dézsi-féle udvarnál állapodtak meg, ők pedig a patika előtt Timár Reiznel-féle udvarok közötti terén a piacznak.*

Ezután a császár hűségerei eskü felolvastatott, mit a városi magyarság utánmondott.

Az eskü után beszéd tartatott egy hordóról a piacz közepén a kapitány meghagyása folytán, melyben a románok intettek, *„hogy a magyarok a fegyvert letették, a császár hűségére megesküdtek: fogadják tehát őket testvérekül; eddig is testvérek voltak együtt — mondá a szónok — ezután is legyetek azok; ne bántsátok egymást; éljeteztek együtt békességben, a mint eddig. — Ha a románok bántják a magyarokat, golyót kapnak; ha pedig a magyarok bántják a románokat, ők is !“*

Mire a románok felkiáltották: *„Hogy addig ki nem békülnek, a míg a határ fel nem osztatik !“*²⁾ . .

A kapitány erélyesen fellépven, mondotta: *„E továbbra való dolog; erről most nincs szó; éljeteztek békességben. mert különben golyót kaptok.“*

Moldován ezek után felelősséget vállalt a csend és béke tekintetében. Így bevégződött ugyan a válsá-

¹⁾ Timár nemzetőrszázados még az nap N.-Enyedre eltávozott és addig Vizaknára vissza sem jött, a míg Csetz serge oda meg nem érkezett. — ²⁾ 1848. Szept. 16-ika és azutáni balázsszalvi gyűlésezések utáni kíváncsóság, a hol a földek felosztásáról is volt szó.

gos megpróbáltatás és halálosnak látszó küzdelem, de megmaradt mégis a nagy félelem és rebegés! . . .

A *Sieb. Bote* ²⁾ a lefegyverkezésről következőket jegyezte fel azon időben: „Hermannstadt, 19. Oct. Die nach Salzburg entsendete Compagnie hat die dortige Nationalgarde ohne Widerstand entwaffnet, und die abgenommenen Waffen sammt der dortigen Aerarial-casse hierher abgeliefert.“

A katonaság tehát a fegyvereket és a sóhivatali pénztárt magához vevén, délelőtti 11—12 óra közt Vizaknáról eltávozott.

Lefegyverzés után Dézsi Elek és Szász János, Hentes János g. n. e. lelkészt felkérte: *hogy menjen át Kis-Enyedre, s bármi áldozat árán mentse meg az ő rokonaikat s az ott levő magyarságot.*“

Ki el is ment lóháton, de a mint beereszkedett Kis-Enyedre, reá löttek; még a lovát is találták, alig tudott megmenekedni, a mint Hentes állítja.

Dézsi Elek Moldovánt is megkérte: *„hogy ő is menjen át Kis-Enyedre, s ott is csináljon rendet és békességet!”* . . .

Moldován maga mellé vevén egy Guszti nevezetű mészárost, a Dézsi szekerén azonnal utnak is indult; de a hogy a városból kiérkezett, elötalált egy borzasztó nagy tömeg román felkelő sereget, mely a város felé tartott ³⁾

Moldován észrevevén veszedelmes szándékukat a seregben levőknek, kérdezte: *„Hová mentek?”* . . .

„Oda tihozzátok a városba — felelének — hogy segítsünk nektek a magyaroktól a fegyvert elszedni.” ¹⁾

„Nincs szükségünk, mondá Moldován, mert azokat már mi elszedtük nálatok nélkül is!”

¹⁾ Sieb. Bote, 1848. okt. 20. sz. 112. — ²⁾ Desc. Faptl. din. anu 1848—49. pag. 17. — ³⁾ Descrisu Fapt. din. anu 1848—49. p. 18.

„*Semmi baj, nekünk mégis be kell mennünk a városba, hogy megnézzük,*“ felelének.

Moldován látva a veszedelmet, visszatért s a vizaknai románságot összehívta, s általok nem engedte: hogy a segítségre jövő sereg a városba bejöjjön.

A mint némelyek beszélnek ezen esetről, a lefegyverzés délutánján a románok között egyszerre valami nagy láрма hallatszott és kiabálás: „*vívát, vívát!*“.

A reformatus templom tornyából többen szét néztek s megborzadtak, a midőn látták, hogy a tehenek melegdala el van lépve román nép felkelősereggel egész a vajdakutig.

Moldován, Hentes és Turóczy József felmentek, kivittek egy néhány veder pálinkát és több kenyeret; őket lecsendesítették, felvilágosítván arról: *hogy Vizaknán a magyarok nem ellenségei a románoknak.*

Moldován őket felszólította, hogy a hogy az adott élelmet elköltik, távozzanak el.

Mintegy kilencz faluból voltak összegyűlve; sokan még szekereket is hoztak magukkal, hogy legyen, min a Vizaknán kapandó prédát hazavigyék.

Moldován a város végén a toporcsai és alamori utakhoz őrséget állított fel, meghagyta, *hogy senkit be ne bocsássanak a városba!*

Kis-Csürről is — a hogy Vizaknán a fegyver elszedtetett — 10—12 svalizer minden este és éjjel ájtött Vizaknára kétszer is körül nézni; összejárván a város utczáit, ha idegent találtak, kardlappal verték ki.

Moldován, a fennemlített román tábort lecsendesítette és eltávozásra birta, Kis-Enyedre indult; Ludasra érkezvén, az ottani román paptól kérdezősködött: *hogy miképen állanak Kis-Enyeden a dolgok?* . .

Bár nagyon szomorú választ kapott, de mégis

elhatározta elmenni oda, hogy saját szemeivel láthassa a történeteket.¹⁾

A hová eljutván, a helység felett a szőlőknél a szekeret megállította, a melyről leszállván gyalog a szőlőn lefelé indult; találkozott egy tribunnal, ki szekerén hajtattott ki muzsika szó kíséretében.

Kit megállítván Moldován, kérdezősködött tőle: *hogya miként áll a dolog Kis-Enyeden?*

„*A dolog készen van, felelé a tribun, ercdj és nézd ha akarod! . . .*”²⁾

A hogy a tribun elhajtattott, Moldován utját folytatta; összetalálkozott a szőlőkben egy *Daczónéféle* jobbágygyal, ki Moldovánt kérdezte: „*Hová megysz?*!”

„*Bemegyek a faluba, felelé Moldován. —*

„*Menj — mondá a jobbágy — és nézd meg az aszszonyomat, mert a szőlőben van!*” . . .

Moldován híven a jobbágynak, sietve arra felé ment; de a legnagyobb elszörnyülködésére ott találta ugyan, de meghalva és ruháiból kivetkeztetve. — Könyvek özönlöttek szemeibe, s a mint könyvében megjegyezte: szőlővenyigét s burját gyűjtött s azzal befödte az összemarzangolt hült tetemet, könnyezve viszsza indult; de a mint felfelé haladott, utjában két kisasszonyt talált hasonlóan megölve; megborzadt, s félvén ott késedelmezni, nehogy vele is valami történjék, napalkonyatkor Ludasra visszahajtatott az ottani román paphoz.³⁾

---

¹⁾ Descrisu Fapt. din anu 1848—49. p. 19. — ²⁾ U. o. — ³⁾ U. o. p. 20.

XV.

Harmincz napi szomoru intermezzo. A magyar nemzetőröktől elszedett katonafegyvereket a románok a comitétől kezökhöz kapják, a vadász fegyvereket is elszedik s Balázsfalvára mennek.

Elszedetvén a magyar nemzetőrségtől a fegyver, ezzel a szegény magyaroktól még a mód is elvétellett önszemélyök, háznépök s vagyonuk oltalmazhatására; a törvényes rend, béke és csendesség fentarthatására.

Alig vonta ki Moldován Vizaknáról Kis-Enyedre lábát, azonnal megkezdődött a zavar, erőszakoskodás. — A románok összecsoportosulásokat tartottak; Onya Popi Todor kapitányuk elment a kamaraispánhoz, és megparancsolta neki: *miszerint ezután a sőt olcsóbban adassa!*¹⁾

A kamaraispán ezen esetre Moldován után küldötte Petru Baltest, ki Moldovánt Kis-Enyedről visszaterése után Ludason késő estve a román papnál megtalálta; elbeszéllette, hogy nagy baj van Vizaknán, nem áll jól a dolog, az emberek háborognak, a kamaraispán meghagyta azonnali hazatérését.

Moldován sietőleg utnak is indult, s Vizaknára beérkezett, a hogy virradni kezdett. Megérkezése után azonnal felment a kamaraispánhoz, a ki neki meghagyta: *hogy többet a városhól el ne távozzék; Onya Popi Todort ne engedje, hogy a sóhivatalhoz jöjjön, mert a sőt olcsóbban adni nem lehet, a míg felsőbb helyről arra engedély nem jő, de nem Onya Popi Todortól!*²⁾

Bár Moldován mindent megtett a személy és vagyonbiztonság fentartására, de mégis a magyarság

¹⁾ Descriu Fapt. diu anu 1848—49. p. 21. — ²⁾ U. o p. 22.

Vizaknán a fegyverletétel után folytonos rebegés és a legborzasztóbb aggodalomban volt, mivel több császári katona Vizaknán nem volt mint 17; künn a sóbányáknál 8, benn pedig a sóhivatalnál a várdán 9. — A napjában kétszer is őrszemlét tartó Kis-Csürről jövő svalizerektől bármi veszedelem könnyen bekövetkezhett volna.

A románok az utczákon csoportosulva jártak fel s alá, s a mellettök elmenő magyar embernek mondták: „*No ma éjjel, no ma vetünk véget nektek. — Balázs-falvadról rendelet jött, hogy kiirtsunk stb. . .*

A legközelebbi falvakban mindenütt felkelők voltak, a szegény magyar nép nem mert nagyobb részt még házában is hálni, félvén a környékbeli lázzadó falvak általi megszállástól, nehogy hajlékában meggyilkoltassék, vagy megperzseltessék; hanem bujkálva hol kertekben, hol más helytt pihente ki magát.

A legnagyobb inség- és pusztulásnak nézett elő minden nap és pillanatban a város.

Beszélik többen azt is, hogy lefegyverzés után 300 vizaknai román összeesküdt volna, hogy egy éjjel megrohanják a vizaknai magyarságot és leöldösik. — *Kertész g. kath. espereshez mentek: hogy készítse el az utolsó kenetre, mert nekik ez eltökélt szándékuk.*

Kertész megijjedt, de a világért sem szólott ellen: „*Föl tesszitek, mondá ő, én is akarom; egy se maradjon, mert a fundus a miénk; ti sokan vagytok, én egyedül el nem tudlak készíteni; menjete el a többi papokhoz is; mi hárman megegyezünk, hogy mikor készíthetünk el titeket.*“

Mire a derék esperes még azon éjjel irt Szebenbe és onnan reggel rendelet jött, hogy senki se merészeljen valami ilyest tenni.¹⁾

---

¹⁾ Márk Pál és több mások elbeszélése után.

Tiszt. *Hentes* g. n. e. lelkész ur pedig, midőn értesült a románok ezen szándékáról, hiveit összegyűjtötte és nekik azt mondta :

„A ki vele tart, álljon az ő felére és tegye azt, a mit ő tesz; a ki pedig mással tart, az álljon másfelé!”

Midőn látta, hogy a többség mellette van, — azt mondta : *hogy ők nem engedik meg, miszerint mások egyebet tegyenek, mint a mit a többség akar.*“

A mint beszélük, az említett két lelkésznek ily tapintatos eljárása után maradt el a vizaknai szándékolt mészárlás és vérfürdő!

A hogy a vizaknai magyar nemzetőrsereg lefegyvereztetett, a románok arról is gondoskodtak ; *hogy az elszedett katona fegyvereket ők kapják kézhez.*

Onya Popi Todor, Miheilla Mundrán és Gyorgye Mohanu Szebenbe bementek a comitéhez e célból; a comité azzal utasította el őket, hogy menjenek Moldovánhoz, beszéljenek vele, mert nekik nem adhatja ki a fegyvereket.

Hazajövéen, Moldovánt szüntelen készítették a fegyverek kikérésére; kiabálták, hogy a magyarokkal tart, azért nem akarja a fegyverek kiosztását eszközölni a románok között.

Evinger kamaraispántóli tanácskérés után bement Szebenbe, s a comité neki ki is adta a fegyvereket, melyeket a románok között azonnal kiosztott.

*A fegyverek kiosztása után három napra tribunok jöttek Vizaknára, kik a fegyveres románokat összegyűjtötték, hogy azokat Balázsfalvára vigyék.*¹⁾

Ezen alkalommal a vizaknai magyarságtól a vadász fegyvereket is elszedték a románok — a mint az azon időbeliek beszélük, sokan a módosabb magyarokhoz is

¹⁾ Descrisu Fapt, din anu 1848—49. pag. 24.

mentek, utiköltséget és élelmet kértek s erőszakoltak ki, mondván:

„Látsátok, mit csináltak a magyarok: miattok Balázsfalvára kell mennünk! adjatok pénzt, adjatok kenyeret az utra!” . .

Evinger kamaraispántól ekkor Onya Popi Todor 30 frtot zsarolt ki és egy pár fehér czipót; Dézsi Elektől pedig ismét ő és Miheilla Mundrán 50 frtot, hasonlóan az öreg Timártól is egy pár tizest. — A kath. papra is ekkor reá ment Onya Popi Todor, de ott erőszakoskodása nem sikerült.

A városi pénztárból is vettek fel pénzt, mi következőleg van bejegyezve az akkori Polg. Jegyzőkönyvbe:¹⁾

„Fő Biró atyánkfia előadja, miszerint a román atyafiak kapitányai: Juon Moldován, Onya Popi Todor és Juon Hentes a Balázsfalvára menendő román atyafiak számokra kérnek 200 frtot adatni.”

„Nyugtatvány mellett adasson ki” határoztatott.

Ahogy utiköltség és éleséggel magukat ellátták, mintegy 200—250 fegyveres Balázsfalvára ment; mely alkalommal az alamoriakat is kényszerítették magukkal menni, a kik között onnan egynehány magyar is volt.

Öt nap múlva Moldován is elment Balázsfalvára — a mint ő mondja — hogy megláthassa, mi történik ott és miként állanak a dolgok?

Moldován, midőn itt a püspöki udvarba ment, látván, hogy ott puskaport és golyókat osztogatnak, felszólallott: *hogy a vizaknaiaknak ne adjatok, mert nekik haza kell menni sőt vágni, mert nincs só vágva; jönnek az emberek só után és nem kapván a nélkül kell visszatérniök.*

Innen Cipariu kanonokhoz ment ebédre, s kiesz-

---

¹⁾ 1848. Polg. Jegyz. 200. l. 457. sz.

közölte: hogy 30 legény hazabocsáttatott sőt vágni,¹⁾ oly feltétel alatt: hogy a román tábornak só küldesék és cserép edény.

Moldován Gál Ferencz fazekas által küldött is elegendő cserép edényt; egy más szekéren sőt is román fedezet alatt.

XVI.

A kamarálistáktól is a románok a fegyvereket elszedik; a sóvágók igazságukat keresik.

Meghagyatván a cs. katonaság által a fegyverelszedés alkalmával a sóbányánál levő tisztek és sóőröknél a fegyver, e nagy szálda volt a románok szemében.

Moldován helyett — kit a magyarokkal tartani állítottak — a hogy Szávu Muntyán lett az alsó román kapitánya, ez Juon Laposán, Szávu Kerebulya és Juon Rodeánnal a kamarálistákra ment, tőlök a fegyvereiket elszedték azt mondván: *„Hogy ők rendeletet kaptak Balázsfalváról. miszerint még a kamaraispántól is vegyék el a fegyvert!”*

A kamaraispán, controller, mázsatisztek, mázsahűtös, irnok, és sóőröktől mintegy 15—20 fegyvert és egy pár kardot vettek el.

A fegyver elszedése után a sóvágók mintegy 50—60 (köztük magyarok is) elmentek a város főbb tiszteihez

---

¹⁾ Később a többi is hazajött Onya Popi Todor és Mihailla Mundrán vezetésök alatt, midőn meghallották N.-Enyednél a Csombord és Szentkirálynál táborozó román sereg szétveretését, bár úgy volt elhatározva: hogy 200 maradjon, 200 pedig jöjjön, váltakozva a míg a háboru tart; de azt állítván: hogy ők nem voltak jobbágyok, tehát nincs miért harcolniok; többet Balázsfalvára fegyveresen nem mentek.

de legkivált Timár Józsefhez, és kérték, követelték : „*hogy adja ki igazságait!*“

Azaz: régente nekik bizonyos rész szántóföldjük és szénarétjük volt a várostól adva, mely később elvevődött, nemkülönben más sok tekintetben is exemptusok voltak. Ezekről szóló okmányok kiadását követelték : — Ugyanis :

a) 1742-tájt az aknánál levő fiscalis zsellérek a város malmánál a *Visza melegoldalán* szántóföldeket birtak. ¹⁾

b) 1753-ban tavaszi és őszi vetés számára a földek felosztásakor a sóvágók számára törökbuza és buza vetésre külön territorium hasított ki, a melyről szóló okmányban iratik : „*contenta erit Salicidarum Communitas illo tereno, quod in loco Patak-mellyéke vocato, pro futuris annis in eorum necessitatem e communi territorio, per oppidum excisum est.*“ ²⁾

c) Rétjeik is voltak.

d) De 1491, 1551, 1609, 1760 évekből szabadalmaik privilegiaik voltak, és sok exemptioban részesültek később is. ³⁾

Nem csuda tehát, ha a köztehervise'és reájok is alkalmaztatván, köztök tanult ember nem lévén, az ország törvénye által érvényen kívül helyezett privilegialis és exemptionalis leveleiket keresték !

Evinger J. kamaraispán s *Décsi Elek* látván a románok merész fellépéseinek a személy és vagyonbiztonságai veszélyes voltát, de azt is, hogy a kincstár érdeke is veszélyben forog ; beirtak a generalcommandó-

---

¹⁾ Szentpály család levéltárában 1746-ik évről levő Inquisitoria sub Nro 230. — ²⁾ A Thesaurariusnak 1753. apr. 30-kán kelt irata Vizakna előljáróságához ; a város levéltárában „A Fiskussali korcsma per“ 177. l. — ³⁾ Vizakna város levéltárában levő okmányok szerint.

hoz: *hogy valaki küldessék ki ezen nyomasztó állapot és szomorú helyzet megszüntetésére.*

Maga a városi tanács is Szász János tanácsnok javaslatára még oct. 24-kén tartott üléséből irt volt a generalcommando-hoz a közbiztonság tekintetében és kérte: *hogy ujittassék meg a tisztség, mivel a városi rend és csend-fentartására nézve egyedüli út és eszköz a rögtöni tisztujítás megtartása ezen zavaros időben; Károly-Fehérvár is csak ezen a módon tarthatta fenn magát.* ¹⁾

A generalcommando nyugalmazott őrnagy wetterstedti Wagner Jánost küldötte ki harmincz kulacz katonával a rend helyreállítására, a kik a piacrészen szállásoltattak el; — maga az őrnagy pedig a róm. kath. papilakba. ²⁾

Wagner Száva Muntyánt elfogatta és elzáratta addig, a míg a kamaralisták fegyvereit elő nem keríti — és vissza nem adatja. — A fegyverek azonnal mind előhozattak, a miket Wagner visszaadott a kamaralistáknak; — Szavu Muntyán pedig szabadon bocsáttatott.

Wagner erélyesen lépett fel minden tekintetben, a mi a románok között lecsendesítő hatással volt; a magyarságra nézve pedig, mint éji félelmes sötétségben a hajnalcsillaga, szép időt és virradást jelent: úgy a jobbra fordulás megnyugtató reménysugarát árasztotta minden szív és lélekbe.

XVIII

Vizakna császári katonai hatóság alá jut, a városi tisztség restauráltatik.

A hogy a magyar nemzetőrség fegyverét letette; a hogy a vizaknai magyarság a császár hűségére feles-

¹⁾ 1848. Polg. Jegyzőkönyv, 200. l. 456. sz. — ²⁾ Amely szállásért havonként plébános Freudel Károlynak 5 frt fizettetett a város pénztára-

küdtetett: a város azon órától fogva, a *Puchner* által okt. 18-kán kiadott kiáltvány értelmében, császári katonai hatóság védelme alá vétetett; előljárósága is attól függött s annak intézkedéseit kellett hogy kövesse.

Wagner, mint a császári katonai hatóságnak biztosa jött Vizaknára, és vette át itt mint királybírói helyettes a legfőbb hatalmat.

Wagnernek Vizaknára jöveletekor a városi előjáróság következő személyekből állott. 1) királybíró Fogarasi Pauer János, ki akkor Vizaknáról eltávozva volt.

2) Főbíró: Székely Ferencz.

3) Tanácsnokok; Timár József, Deési V. Elek, Székely József és Szász János.

4) Főjegyző: Kis József. Aljegyző: Lakatos Sándor

5) Igtató: Harro Jmre.

6) Levéltárnok: Ferencz József.

7) Majorsági pénztárnok: Kovács Sándor.

8) Szószólló: Székely Mihály.

9) Városgazda: Koppándy János. ¹⁾

Minthogy a városi nép részint alattomos bujtogatás-részint pedig azért is, mert törvényadta választási jogával élni kívánván, ezen magisztratus és előljáróság keblbi határozatai ellen gyakran szóval sőt tettel is demonstrálni már augusztusban elkezdett: a tanács és esküdt polgárság még sept. 4-kén elhatározta volt folyamodni kir. biztos b. Vay Miklóshoz tisztujítás megengedéseért; folyamodását ugyanazon hó 15-kén fel is küldötte. ²⁾

Okt. 24-kén hasonlóan az egész tanács és esküdt polgárság gyűlésén átlátta, hogy a városi rend és

ból. 1849. Polg. Jegyzőkönyv 29. l. 110. sz. Fát Wagner decz. 8-ki határozat szerint a várostól kapott havonként egy ölet.

¹⁾ 1848. Polg. Jegyzőkönyv, I. l. 1 sz. — ²⁾ U. o. 178 179. l. 395. sz. nemkülönben 192. l. 428. sz.

csend fentartására nézve egyedüli út és eszköz a rögtöni tisztujítás megtartása ; miután a közbejövő szomorú körülmények miatt újból a kir. biztoshoz ez ügyben nem folyamodhatott, — a generalcommandóhoz folyamodott, s kérte: *hogya a tisztujítást megrendelni méltóztassék.*¹⁾

A generalcommandó a tanács és esküdt közönség kérelmét meg is a hallgatta. — November hó 20-ka táján Wagnert azon feladattal bizta meg, *hogya az akkori még tiszta magyarokból álló városi tanácsot választás által restaurálja és felerészben románokkal töltsé be.*²⁾

Küldetését novemberhó 23-kán végre is hajtotta a román comité kiküldötte *Balecescu Miklóssal*. Mely alkalmal a következők választattak meg az előjáróságba :

1) Főbíró lett : Moldován János, ki mellé segédül — mivel magyarul nem tudott — Kovács Sándor választatott meg.

2) Senator a magyarok részéről : Székely Ferencz és Kovács Sándor.

Senator a románok részéről : Hentes Simion és Hentes János.

3) Jegyző : Popovics Petru, Gasko Imre.

4) Igtató : Westemán Illés.

5) Levéltárnok :

6) Majorsági pénztárnok : Lakatos Sándor.

7) Szószólló :

8) Városgazda : Toma Duma.

I-ső tized kapitánya : Kovács Sándor.

II-ik   "   "   Moldován János

III-ik   "   "   "

IV-ik   "   "   Hentes János

¹⁾ 1848. Polg. Jegyzőkönyv, 200. l. 456. sz. — ²⁾ 1852, jul. 10-én Szebenben kelt irata bizonyítása szerint Wagnernek, amit ő elismerésül Moldovánnak adott.

Az esküdteknek is felerészben románok voltak megválasztva.

Ez alkalommal elhatározott: *hogy a jegyzőkönyvek magyar és román nyelven vitessenek*; miért egy magyar és egy román jegyző választott.

Midőn a románok zugolódának, hogy miért nem lett minden tiszt a románságból: Balecescu a Gerébház tornáczából beszédet tartott hozzájuk s felfejtette: *hogy elég igazságosan történt minden; ha nem engedelmeskednek; ha viszályt és békétlenséget csinálnak: egy regiment katonát fog rájuk hozni.*

Köváry Erdély története czimű könyve 113 ik lapján ezeket írja: „Az oláh-comité kivitte azt a generalcommandónd, hogy az clrendelé, miszerint a megyék román lábra tétessenek.

„Így rendezte el Fogaras vidékét s Hunyad megyéjét okt. 30-án stb. Alsófejérét nov. 28-án; a városokét, mint *Vizakndét nov. 23-án.*“ Köváry kifejezése szerint ugyan felerészben Vizakna előljárósága is román lábra tétetett; azonban Wagner levén mint császári biztos a helyettes királybíró, minden a szerint ment, a hogy ő akarta; ő Moldovánnal rendelkezett; ha valami kellett, egy pár katonát adott a polgárok mellé, s katonai módon mindent eligazított.

Wagner hat hónapig vezette a város ügyeit és kormányzását; a mint a városi polgárok mondják: derék, becsületes ember volt, a város javát mindenben előmozdítani iparkodott és törekedett.

Moldován főbíró a Generalcommandótól hivatalában megerősítvén, a főbiróságot még megválasztása napján átvevén, ¹⁾ valamint román nemzetőri kapitány-

---

¹⁾ Reggel jókor a sóbányába ment, eligazította bányászai teendőit; 9 órákor onnan kijött, azután a tanácsházánál intézte a város dolgait.

sága: úgy főbirósága alatt is úgy viselte magát, a kőről el lehet mondani, hogy városunknak a gondviselés adta férfi volt, kinek neve és emléke méltó, hogy tisztelettel örökítkessék meg Vizakna történetkönyve lapjain.

Ugocsa vármegye egykori főispánja beszédét (mellyel a II-ik József rendszere megszűnte után legelőbb tartott megyei gyűlést megnyitotta) Horatiusz ezen szavaival kezdette: „Aequam memento rebus in arduis servare mentem! . . .

Azon válságos helyzetek — és zavaros állapotokban, a melyben Vizakna 1848 49-ben volt, okosul tenni a legtudósabb státusférfinak is igen sokba kerülő lett volna; de Moldován inkább életrevaló és természetes mint tanulmányok által gazdagított eszével bámulatra méltólag viselte magát! . . .

A város és magyarság iránti jó indulatát egy perczig sem olthaták ki az idők gyászos fordulatai, a nemzetiségek meghasonlása.

Ő rend és békesség embere volt; élve levén az összetartás, testvéri szeretet, önmérséklet, engesztelékenység, hogy így a rajongókat kalandos terveiktől visszatartani lehessen; *ő minden erejét és befolyását oda fordította, hogy Vizakna minden nemzetiségű lakossága egymással békében és csendességben éljen, — a mi által mind a kettőnek megmentő és védszellemé lett!* . . . ¹⁾

XVIII.

A deczeberi nevezetes és fontos események.

Decz. 2-kán trónváltozás történt. Olmützben kelt irat szerint Ferdinánd koronáiról és fejedelmi hatalmáról lemondott, melyet, miután a törvényes trónörökös

¹⁾ 1854-ben ő felsége által méltán diszítettett fel érdemkereszttel.

Ferencz Károly főherczeg örökösödési jogával élni nem akart, Ferencz József főherczeg vett át, lépett a trónra.

Decz. 7-kén a vizaknai tanács gyűlésen eltiltatott a városbani lövöldözés 3-frt büntetés terhe alatt ¹⁾ sőt Wagner erélyes eljárásai következtében más kihágásai is, de különösen előljárók iránti engedelmetlenség ke-
ményen megbüntettetett. ²⁾

Decz. 9-kén Vizaknán a román várdá eltöröltetett hogy a csendesség a magyar- és románság között egészen helyreálljon; az éjjeli őrállást rendre vitték a város lakosai: kivétel nélkül ³⁾ Megtiltatott 12-frt. büntetés alatt esti 9-órán tuli járás is.

Deczemberben több román fiu adatott a császári seregbe katonának Vizaknáról.

Decz. 12-kén 12135. sz. alatti rendeletével az erd. kir. kormányshék eltiltja a közpénztárakat a magyar bankjegyek elvételeétől. ⁴⁾ Dec. 19-kén Beöthy Ödön, Vay helyébe erdélyi teljhatalmu országos biztosnak nevezetett ki. ⁵⁾

A folytonos félelem és rebegés után Vizakna városa csak decz. közepe után kezdett egész szabadon lélekezni, midőn Bemnek az emberiség egy ritka tüneményének, az Erdélyben működő magyar hadak új fővezérének ⁶⁾ Erdély felső részeiben diadalait hallotta, ki decz. 25-kén Kolozsvárt, Erdély fővárosát visszafoglalta.

Bem felléptével Erdélyben a látszólag az osztrák fegyverekre nézve kedvező, mindig bágyadtan vezetett háboru új lendületet nyert, élénk, mozgékony és győzedelmes hadjárat kezdődött.

¹⁾ 1848. Román jegyzőkönyv. pag. 2. Nr. 7. — ²⁾ U. o. p. 2. Nr. 9. — ³⁾ U. o. p. 3. Nr. 17. — ⁴⁾ Vizakna városa levélt. 1848. sz. 53. — ⁵⁾ P. H. 245. sz. — ⁶⁾ A honvédelmi bizottmány Bémet decz. 1-én nevezte ki az erdélyi hadsereg vezérévé. Kőv. Oám. 133. l. Kőv. E. T. 132. l.

Bem decz. 27-kén Kolozsvárról Erdély ellenséges érzelmű lakóihoz békekiáltványt intézett, melyben a multakért közbocsánatot ígért és csak a jövőre inté csendes magatartásra; a hadi tüzfegyverek beadását elrendelte.

Bem mindenütt mind katonailag, mind pedig köz- igazgatásilag a legnagyobb ismeret és erélylyel működött, hogy saját szavai szerint *„ne csak fegyverrel hódítson, hanem meg is kedveltesse a szabadságot és boldo- gítsa a felbujtatott népet.”*¹⁾

Decz. 28-kán Szebenben román nemzeti-gyűlés tartatott Siaguna püspök elnöklete alatt; hol 150,000 mozgó román gárda számára szuronyos fegyvereknek, s ezenkívül a nép számára 50 ezer puska beszerzését, a gubernium beszüntetését, a román-comitének perma- nenséget stb. határozták el.²⁾

Bem erélyes fellépése, hősie és jól kiszámított elő- nyomulása a császáriakra roppant hatást gyakorolt, őket megrémítette úgy, hogy ők védelmi harcra szorultak; míg Bem további hadműködésének sikere biztosítva volt.

A szászok be kezdték látni, hogy a császári ser- gek, hogy a román legiók és saját nemzetőreik, vadá- szaik az előnyomuló magyar hadat fel nem tarthatják; a muszkák behívására gondoltak.

Miért, decz. 31-kén Szebenben gyűlést tartottak; hol a cs. hadparancsnokság a szász és román nép fő- nőkeivel okmányt iratott alá, melyben ezek Brassó és Szeben védelmére Lüders orosz tábornagtól Oláhor- szágban néhány ezer ember segítséget kértek.³⁾

Ily sok viszontagság között tölt el az 1848-ik év, s merült le az enyészet tengerébe!

---

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai 94-95. l. — ²⁾ Kőv. Okm. 137—142 l. Kőv. E. T. 143. l. — ³⁾ Kőv. E. T. 147. 167—168. Honv. 109. sz.

1849.

I.

A félelem és remény változatos napjai.

Az új év beköszöntött. Az új évtől mindenki új állapotot és helyzetet vár, remél.

Midőn hallotta városunk a vitézségéről és hadvezéri tehetségéről historiallag ismeretes lengyel tábornok, az erdélyi magyar hadsereg vezére *Bem* diadalait; *Beöthy Ödön* országos főkormánybiztos erélyes fellépéseit ¹⁾; Erdély lakosaihoz jan. 26-káni lelkes felhívását, a vadász csapatokbai állásra ²⁾: jó remény árasztotta el a megkezdett új évben oly sok félelem és megpróbáltatásokon keresztül ment szellemét; de midőn értesült arról, hogy decz. 31-kén Szebenben okmány iratott alá a muszka behívására ³⁾; midőn tudomást vett arról is, hogy jan. 5-kén a nem oly mesze távolbani *Szászsebesbe* beronfott *Popovics Dénes* román praefect erőszakoskodik és rabol ⁴⁾; midőn

---

¹⁾ Ki jan. 2-kán vette át Erdély ügyeit, oszlatta fel s szüntette meg a tevéketlen főkormányzékot, Kőv. E. T. 152. l. — ²⁾ Mely csapat különös célja volt a hadiműködésen kívül a román ajku nép lefegyverzése, az elrabolt portékáknak — a hol azok találtatnak — visszaszerzése, egyik ugy mint a másiknak Kolozsvárra leendő szállítása. Kőv. Okm. 144—145. l. — ³⁾ Kőv. Erd. T. 146. 168. l. Az egykoru „Honvéd“ 109. sz. — ⁴⁾ Kőv. Erd. T. 156. l.

hallotta, hogy Puchner Szebenben hiveinek január 26-káról kelt iratával a birodalmi egység bekövetkezését proclamáta; Erdély alkotmányos népeit a despotismusra vezető *Gesammtmonarchie*, csendesesen germanisalo *Gleichberechtigung* áldásaival édesgeti; midőn hallotta jan. 8-kán *N.-Enyednek* Axente vérszomjas praefect tábora általi iszonyu módoni felpredáltatását, lakosainak felmészárlását ¹⁾; de legkivált midőn hallotta, hogy *Budapestről a magyar kormány, a képviselőház s magán menekülők is már jan. 1-jén megkezdtek vándorlásukat Debreczen felé* ²⁾ és hogy az ország fővárosa jan. 5-én egy péntek nap az ellenségtől megszállatott ³⁾, Vizakna városa polgárait újból az általános elcsüggedés bágyadtsága verte le a legszomorubb elősejtelmekkel.

Jan. 13-kán, az ország képvisellete Debreczenben esküre emelt kezekkel fogadta és határozta, hogy mindent elkövet a nemzet védelmi ereje kifejtésére; hogy a nemzet országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó csepp vérig tovább is oltalmazni fogja stb. ⁴⁾ . . .

Az ujkor egyik legügyesebb tábornoka *Bem* pedig Erdélyben Vizaknától mintegy 10-mértföldnyi Kis-Küküllő terére jött Erdély felső részeiben diadalai, Beszterczén s Marosvásárhelyen tett intézkedései után ⁵⁾, hol jan. 17-kén Puchnert megverte s hátrálni kényszerítette.

A hős vezér ezután rohamosan és diadalmasan nyomult előre, Szőkefalvánál a császáriak utolsó ellenállási kísérletök és lovastámadásukat visszaverte; a

¹⁾ Kem. N.-Enyed, 149—194 l. Honv. 22. 25. 143. l. Szil. N.-Eny. Alb. 35. l. — ²⁾ Szil. F. Tört. 275. l. — ³⁾ Közl. 1849. 3. 37. sz. — ⁴⁾ Közl. I sz. Honv. 23. 26. sz. — ⁵⁾ Bauer őrnagy hagyományai 92—98. l.

honnan a császáriak hátrálása Medgyes felé féktelen szaladásba fajult át.

Bem a kivivott előnyt kellőleg fel akarván használni, az egyes vezérnélküli ellenséges osztályok elfogását alárendeltjeire bízta, ő maga pedig föltartóztatlanul üldözte Bogácson át Medgyes felé a császáriakat; — az üldöző sereg első csapatait Bem és kísérete képezvén.

A császáriak Medgyest hátrahagyva, Asszonyfalváig meg se álltak. Bem jan. 17-kén délután Balástelkét szállotta meg, a hol sergét kipihentette. — A honnan értesítette Czetzet, *hogy okvetetlenül egész seregével Szeben felé tartva, azt feltétlenül jan. 21-kén reggel Vizakna felől támadja meg.*¹⁾

Balástelkéről jan. 18-kán korán reggel Medgyesre minden ellenállás nélkül bevonult; hol két ágyu, 800 fegyver és feles élelmiszer jutott birtokába.²⁾

Puchner seregével a legnagyobb rendetlenségben szaladt Bem táborá előtti³⁾ oly gyorsasággal, hogy 18-kán már Szebenbe volt, honnan a pénztárakat a verestoronyi utszoros felé indítá, a mi Szebent teljesen leverte.⁴⁾

Másnap, január 19-kén kiáltványt bocsátott a szász és román nemzethez, melyben támogatásokat kéri: *„Feder komme, der da eine Waffe führen kann, und helfe redlich mit stb.*⁵⁾

Január 19-kén Vizaknán a magyar tábor jövetele hírére, a magyarok és románok gyűlést tartottak. — Moldován mint város főbirája előadta, *hogy ő megvédelmezte a magyarokat, midőn a magyarnak szomorú napjai voltak, s a midőn környékbeli románok őket el akarták*

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai, 102—103. l. — ²⁾ Kőv. E. T. 161. l. — ³⁾ Czetz „Bém Erd. Hadj.” 66. l. — ⁴⁾ Kőv. E. T. 162. l. — ⁵⁾ Kőv. okm. 146. l.

pusztítani; most megfordult az időjárás, a magyaroknak kedvez. — Egy nagy magyar tábor jö; védelmezzék meg, most a magyarok is Vizakna városa román polgárait!“ :..

E gyűlésen jelen voltak: Wagner helyettes királybíró, Evinger kamaraispán, a papok mind, a tanács és esküdt közönség tagjai.

A magyarok a legnagyobb készséggel tettek ígéretet a románok kérése teljesítésére; mi által mint egy románul vezetett jegyzőkönyv megjegyzi: *az egymás közötti testvéries szeretet megerősült.* ¹⁾

Ezen gyűlésen egy bizottság neveztetett ki, mely a magyar tábort fogadja és odahasson, miszerint a város román lakosságának semmi bántódása ne legyen.

Bem még jan. 18-kán Medgyesről három önkényt vállalkozó polgár által Szeben városához egy kiáltványt küldött, oly felszólítással, *„hogy csatlakozzék az igaz ügyhöz; ellenkező esetben a bevétel áldozataihoz mérten fog lakolni*“ ²⁾

Ezen intézkedések után folytatta Bem serge utját *Nagy-Selykig*, hová 19-kén késő délután érkezett meg; itt nyugpontot tartott. — Innen 20-kán elindult s a Vizakna szomszédságában levő *Szelindeken* át — a hol csak pihenés tartatott — az nap estére *Nagy-Csürre* ment, mely alig fekszik Szebentől két ágyulövés távolságra. ³⁾

Itt 12 ágyulövés után a környék átkutatására egy csapat küldetett ki, a hol Huszár Ferencz volt a vezető ⁴⁾; a mely lövések egyuttal jeladások voltak Czetznek Vizaknára arról, hogy Bem Nagy-Csürre megérkezett; de Czetz még Vizaknára meg nem érkezvén, helyette Szebenben dobpergés, trombitaszó, harang-

¹⁾ Román jegyzőkönyv. I. l. I. sz. — ²⁾ Bauer őrnagy hagyománya, 106. l. — ³⁾ U. o. — ⁴⁾ Huszár I. „Honvéd Naplója“

félreverés; ágyuszó, — egy szóval a föllár...ázás minden jelei hallatszottak.

Bem Vizaknára huszárokat is küldött át annak kikémlelésére, hogy Czetz megérkezett-e seregével.

II.

Czetz csapata Vizaknára megérkezik.

Czecznek jan. 16-kán Bemtől kapott parancs következtében Bemet — a mint fennebb is láttuk — Szeben felé kellett követnie ¹⁾; azért ő *Tordáról* 17-kén reggeli 10 órakor dandárával megindult, naponkint 18—20 órai utat tett 20—28 foknyi hidegben és nagy hóban folyton utazva éjjel és nappal.

Azonban serge nem lankadt, mert igenis fel tudta fogni, hogy miért szenved; s miért osztja véré; r. i egy nagy eszméért, a nemzet szabadságáért! — — —

Elekesen át 18-kán *Szancsalba* érkezett meg, hol az éjet töltötte a végből, hogy másnap reggel *Balázsfalvát* annál nagyobb erővel támadhassa meg. — De egy pár ágyulövés és Bem győzelmeinek idáig elhatott hire elegendők voltak a románok szétoszlására.

19-én reggel követek jelentek meg békezáslóval a helységet átszolgáltatandók, miután a várost a román felkelők osztrák parancsnokukkal együtt még azon éjjel nyom nélkül elhagyták. ²⁾

Czecz Balázsfalvára bevonulván, ide egy futár hat Vilmos huszár kíséretében Bemnek Balástelkéről küldött további parancsát hozta meg. ³⁾

Czetz a 31-ik zászlóaljból két osztályt Balázsfalva

---

¹⁾ Czetz „Bem Erd. hadj.” 66. l. — ²⁾ U. o. 67. l. — ³⁾ Bauer őrn. hagy. 103. l.

védelmére rendelvén, azonnal tovább ment a Küküllő balpartján *Holdvilágig*, hol csapatai hat óra hosszágig pihentek.

19-kén és 20-dikára következő éjjel tovább folytatták utjokat *Kis- és Nagy-Selyken* keresztül, hol a csapatok pihenőt tartottak.

Itt Bem futár által Czetznek tudtára adta ¹⁾, hogy Vizaknára érve 20-kán egy napig pihentesse meg seregét; 21-kén pedig *Szeben* előtt ütközzék meg az osztrákokkal. ²⁾

A vizaknai román nemzetőrség közül többen egész Selykig mentek a magyar tábor elé 20-kán délután; de meglátván a magyar serget, szélylyel oszoltak és elmenekültek. ³⁾

Czetz Nagy-Selykről hegyhátakon és meredek lejtőkön keresztül Vizaknára 20-kán éjjél után érkezett meg.

Legelőbb megérkezett az előcsapat Pálffy őrnagy vezetése alatt Mundra felől, hol ezt a vizsai urban eső román temető kapusának torkában 12 óra után Lakatos Sándor, Székely Ferencz és Moldován János fogadták.

Egy kecske és egy tehén előljövetele után Pálffy megérkezvén csapatával, nem gondolván, hogy küldöttség várakozik reájok; a sötétben a mint észrevette, hogy emberek vannak előtte, elkiáltotta magát mondván: „*Állj! Ki vagy?*“

Mire a küldöttség felelte: „*Magyarok!*“ . . .

„*Ha magyarok vagytok, vezessetek be a városba; van-e ott ellenség?*“

¹⁾ Czetz „Bem Erd. hadj.“ 68. l. — ²⁾ U. o. 68. l. — ³⁾ A Moldován által a város végén kiállított őrk pedig helyt maradtak mindaddig, a míg bevén észre az előcsapat megérkezését, Moldovánnak erről jelentést tehettek.

Midőn megtudta, hogy nincs a városban ellenség; és hogy előtte a város követői állanak, — s hogy a magyar táborra a piacon a városi előljáróság és előkelőbbség várakozik: a legszívélyesebben köszönt és beszédbe ereszkedett a küldöttség tagjaival; kihez Moldován, midőn éppen beindulni akart a városba, a többek közt mondá: *„Hogy ha ti azzal a szándékkal jöttetek, hogy a románokat megöljétek; kérlek akkor, előbb öljetek meg engemet; hogy ne lássam azoknak halálát, a kiket én eddig jó rendben tartottam!”*¹⁾

Pálft Moldovánnak szavai meghatották, ki Moldovánnak kezét megfogván mondotta: *„Te sem fogsz meghalni, s a többi románok sem; a te neved a magyar táborban ismeretes.”*

Mire Pálffy a küldöttséggel együtt egy század Mátyáshuszár kíséretében a városba bejött; a piaczoni kevés megállapodás után a fősereg beszállásolásáról kezdett intézkedni.

*Ezalatt kétlovas szánkában éjjel utáni 2 óraker maga Czetz is megérkezett a fősereggel, kit a piacon lelkes beszéddel fogadott az ott reá várakozó értelmiség: Timár József, Dézsy Elek, Szász János, Herepey Károly ref. pap, Hentes Juon és Kertész János román papok s több mások.*²⁾

Czetz az ünnepélyes fogadtatás megköszönése után kérdezte:

„Itt a román atyafiak tettek-e valami kárt?”

„Csendességben voltunk egymással — felelték a jelenlevők. Mire Czetz azt mondta: „Ajánlom is, hogy ezután is legyenek abban!”

A románok közül Czetznek Moldován, Hentes és

¹⁾ Descrisu Faptil. din anu 1848-49. pag. 28. — ²⁾ U. o. p. 29. Ezen alkalommal a sóórségen levő kulacz katonák elfogattak, később a magyar seregbe besoroztattak.

Kertész bemutatattak mint olyanok, a kik a veszedelmes időkben a magyarok oltalmára voltak. Mely tettöket Czetz nekik románul meleg szavakban megköszönte; s azután meghagyta, hogy a románokhoz szállásba katonát ne tegyenek, nehogy valami kellemetlen dolog történjék.¹⁾

A katonák a magyarokhoz szállásoltattak be, kik azokat a legnagyobb örömmel és lelkesedéssel fogadták.

Czetz Timár Józsefhez szállásoltatott be.

Czetz táborában volt Bem főhadsegéde Bauer őrnagy számitása szerint:

a) A 11-ik honvéd zászlóalj Inczédi Sámuel őrnagy alatt	1000 fő.
b) A 31-ik honvéd zászlóalj 4 százada Dobai József őrnagy alatt	600 fő.
c) Egy osztály Mátyáshuszár Pálfi őrnagy alatt	200 fő.
d) A Pereczi könnyűlovasság	75 fő.

Összesen: 1875 fő.

Hat darab hat fontos, és hat darab három fontos ágyu.²⁾

Másnap jan. 21-én reggel 7 órakor hallván Czetz Szeben alatt az ágyuk dörgését, maga után Vizakna védelmére hátrahagyván Hegyesy századost, seregét 9 órakor megindította; a helyett, hogy a megkezdett uton haladt volna tovább, megkerülte Pálffy őrnagy előcsapata ügyetlensége után a Vizakna és Szeben között levő Jakabcsere hegyet, leereszkedett a szebeni térbe délelőtti 11 óra tájban.³⁾

¹⁾ Descriu Fapt. din anu 1848—49. p. 30. — ²⁾ Bauer őrnagy hagyományai, 107. l. — ³⁾ Czetz. Bem erd. hadj 72. l.

III.

Jan. 21. A szebeni első csata.

Bem Nagy-Csürről jan. 21-kén kora reggel, mintegy 6 $\frac{1}{2}$ órakor jó reménynyel és kedvvel utban volt seregével Szeben felé.

A lég nedves és annyira ködös volt, hogy alig lehetett látni Szebent; csak a tornyok emelkedtek ki fenyegető óriások gyanánt az alaktalan ködképből.

Bemnek Szeben elleni indulása merész tetténél Czetz észrevétele szerint számítása az volt, hogy a megvert császári csapatok, ha tulnyomó számmal vannak is, ha erős falak és földsánczolatok védik is őket: a bátor táradóknak nem igen tudnak erélyesen ellentállani. ¹⁾

A gálfalvi csata elvesztése után az osztrák sereg rendetlen futásban keresvén menekülését, Szebenbe oly rémülve és demoralizálva érkezett meg 19-én és 20-án csoportonként, hogy a fegyelem egészen megbomlott és csak a legsziveltebb főtiszteknek sikerült egy katonai zendülés kitörését megakadályozni. ²⁾

A tisztek jan. 20-án gyűlést tartottak, Puchnert árulónak nyilvánították ki, és nem akartak többé alatta, hanem saját választott vezérek alatt harcolni. ³⁾

A főreactionáriusok nagyobbbrészt — kik a népet és katonaságot buzditani tudták — minden podgyászukkal, úgy szintén a hadi- és szász pénztárral együtt a vöröstoronyi szoros felé menekültek. ⁴⁾

Bem tehát Szebenben uralkodó ezen zavart és fegyelmetbontó rémületet akarta felhasználni, midőn

---

¹⁾ Czetz Bem erd. hadj. 69. l. — ²⁾ Bauer őrnagy hagyományai, 116. l. — ³⁾ U. o. — ⁴⁾ Czetz Bem erd. hadj. 69. l.

oly gyorsan és oly merészen Szebent 21-én megtámadni indult.

Bem hadserege, mivel Szeben ellen indult, állott: 3090 emberből;¹⁾ és pedig:

I. Gyalogság:

a) 4. Honvéd zászlóalj	900 ember.
b) A bécsi legio	400 „
c) 2. székely zászlóalj	750 „
d) 55 honvéd zászlóalj	400 „
Összesen:	2450 „

II. Lovasság.

a) 1 osztály Mátyás huszár	240 ember.
b) 1 osztály székely huszár	300 „
c) 1 escadron Vilmos huszár	100 „
Összesen:	640 „

Tüzérség:

a) 2 üteg hat fontos	12 ágyu.
b) 1/2 üteg hat fontos debreczeni	6 „

Czetz serge, melyet az ütközetben résztvevőnek ugyyszólva nem lehet számítani, állott: 1875 emberből és 12 ágyuból.

A császári déli hadsereg pedig Szebenben számlált 7000 embert, és pedig:

a) 2 gyalog dandárt, legkevesebb	6000 ember.
b) 1 dandár lovas	1000 „
Összesen:	7000 ember.

Sáncz ágyu 30 drb., állomási ágyu pedig 24 drb.

Ide számítható még a szebeni mozgó nemzetőrség 4000 emberrel, mely táborba vonult és részt vett az

¹⁾ Czetz számítása szerint. 69—70. l.

ütközetben; egy párezer román felkelő és 550 román lándzsás.¹⁾

Bem három felől nyomult elő: Jobb szárnyát Czetz félreértések miatt Vizaknán késő osztálya képezé; bal-szárnyával Kis alezredes sz. Erzsébet felől jött; a középső gr. Mikes Kelemen Mátyáshuszár ezredes alatt a Nagy-Csüri országuton haladt elő.

A császáriak. az említett fellármázás után, állomásaiknál várták Bemet egész éjtel künn töltve.

A balszárnyon, szemben Czettzel 9 ágyuval Losenau ezredes a vizaknai utat fedezte; a középső 4 tizenkét s 4 három fontos ágyuval Kalliáni tábornok foglalta el; a jobbszárnyon Riebel Károly őrnagy; mögöttük sánczba vert ágyuk s feles tartalék.

A vezényletet b. Puchner vitte, ki Teutsch őrnagy s tüzérparancsnok Niederau századossal a tizenkét fontosok megett foglalt helyet.²⁾ A völgyet sűrű köd fődven el, egymás állását ki nem lehetett venni.

„A magyar sereg élén Kiss Sándor vezényelt 12 székelhuszárt; utána mintegy 80—100 lépésre Bem maga vezérkarával, baloldala mellett gr. Mikes K. jobbról pedig Bauer őrnagy foglalt el helyet; utánok nagy távolságra a sereg.”

„A köd elzárván a látkört, beérkezve egy fasor közé, Szebentől alig voltak kis ágyulövésnyi távolságra; ekkor Kiss S. alezredes jelenteté: *hogy már nagyon közel van az ellenhez, mert beszédét is hallja, és kérdezteté Bemtől, mit tegyen?*

„Csak előre!” volt a rövid válasz, de egyszersmind mondá: „*mégis bámulatos, hogy oly közel bocsát magához és nem tüzel, se deputatiót nem küld!*”

„*Lovagoljon vissza ezredes ur, — szólott gr. Mikeshez*

---

¹⁾ Czetz Bem erd. hadj. 69 70. l. — ²⁾ Kőv. Erd. Tör. 163. l.

fordulva — szedje össze az egész lovasságot, váglasson be a városba, hogy lássuk, mi történik ott?“

„Ezalatt vágatva érkezett meg Térei Károly százados azon jelentéssel, *hogy a sereg nagyon hátra maradt, jó volna bevárni.*“

„*Utolér*“ — volt Bem válasza.

Mikes eltávozása után ennek helyét Bauer őrnagy, az övét pedig Térei foglalta el; de alig haladtak még 10—15 lépést, négy ágyu tüzét látták egyszerre Szében felől, mire figyelmeztetve Bemet Bauer mondá: „*Ott jön a deputatio!*“ . . . de alig ejté ki e szavakat, Térei tábornoki százados halva rogyott le.“

„Kis alezredes a 12 huszárral Bem mellett visszavágatott, Bem pedig lépésben vágatott hátra; mintegy 150 lépésre, a hol gr. Mikes holtteste — kinek fejét az ágyu golyó elütte — hevert egy hidon, melynek láttára Bem fejéhez kapott, mondván; „*oh mon Dieu!* — de ugyanazon pillanatban Bauer felé fordulva rendelé: „*állítsa föl itt a lovas üteget!*“

„Ezalatt az ellenség nagy hévvel folytatta tüzelését számos ágyuiból, és mire megérkezett a lovas üteg s azt Bauer felállította, egy ágyuját össze is rombolta.“

„Visszasietve Bauer Bemhez, őt a sereg fellállításával elfoglalva találta; az országuton a bécsi legiot rendelte előre, ettől jobbról a 4-ik honv. zászlóalj, ezentul a 27-ik zászlóalj és a szathmári önkéntesosztályt, az ágyukat mind a lovasüteg sorába rendelte, fedezésére a székely és 55. zászlóaljat, az összes lovasságot pedig a sereg két szárnya felé állította, hogy bármely ponton hirtelen megjelenhessen.“¹⁾

Mire Bem jól irányzott és kitartó ágyutüzélést kezdett. Szébenből kirohant a gránátos zászlóalj egye-

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai 107—109. l.

nesen a bécsi legionak, és egy savoyi dragonyos osztály jobbszárnyunk megkerülésére; de az elsőt állásra birta a bécsi legió bátorsága, az utóbbit pedig gr. Bethlen Gergely őrnagy Mátyáshuszár-osztálya jobb oldalában dühvel támadván meg, nemcsak veszteséggel visszaverte Szebenbe, de három tisztet, köztük egy Papp nevű századost elfogott.“

„Ahogy a lég az ágyudörgés által megtisztult a ködtől, észrevette Bauer őrnagy, hogy az ellen *Disznód* felől a nagy-csüri szőlők felé egy, gyalogságból, lovasságból és ágyukból álló kerülőosztályt igyekezett hátunkba irányozni, mire figyelmeztetve Bem, megrendelte, hogy Bauer küldje ezen kerülő osztály ellen Kiss Sándort az 55. honvédszászlóaljjal, a székelyhuszár-osztálylyal és négy ágyuval, mit sietséggel megtéve, ezeknek közeledtére az ellenség felhagyott szándékával és visszavonult; erre Kiss S. is visszaindult, elfoglaltatni az illető állásokat.“

„Azonban ezalatt a csata perczről perczre tüzesedett, miután az ellenség rendre mind kihozta számos seregét Szebenből; de a mieink, bár sokat szenvedtek és bár felire sem érték el az ellen számát, mint a szikla állottak, egy hajszálnyit sem hátrálva.“

„*Ha Csetz Vizaknáról ez időben előnyomul és támadásunkat segíti — írja Bauer ¹⁾ — harczedzett kis dandárjával és ágyuinak csaknem felével, igen valószínű, hogy siker koronázza véres munkánkat; de ő nem jelent meg.*“

„Foly a véres csata, hullanak az áldozatok tömegesen, vizsik sebesült törzs- és főtiszteinket ²⁾ és sé-

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai, 110. l. — ²⁾ Elésett Kesselborn százados, Grubiczi Sándor őrnagy halálos sebet kapott, megsebesült Meszéna őrnagy, gr. Eszterházi Kálmán főhadnagy pedig egyik kezét vésztette el.

rült ágyuinkat hátra felé, csaknem egész sergünk csatárokbá feloszolva harcol a tömegek ellen, a kétségbeesés dühével tartja meg állását, de Vizakna felől némaság uralkodik.“

„Végre közelg a dél, három órai szakadatlan harcz lankasztani kezdi az erőt, a bécsi legió nagyobb része elhullott, a honvédek ingadozni kezdenek, megszomrodott ősz vezérünk mindenütt személyesen bátorít, lovasságunk az ellenséges lovasrohamokat visszaveri, és e szinte már veszélyessé vált dühös és irtózatoss harcz közepette 11 óra tájt egy „Éljen!“ harsog el Bem csapattja részéről, mert e perczen mutatkozik Czetz serege Vizakna felől a hegyoldalban, mely Vizakna felé a szebeni rónát szegélyezi; ¹⁾ új erőt nyer minden honvéd, elrepült a lankadtság, megdöbbenve állt meg az ellenség; Czetz sikra szállván Puchner balszárnyát és középhadát a sánczok közé szorítja; most töltést kiáltanak a zászlóaljok, töltést a tüzérség, száguldoznak a tisztek, a töltésszekereket megnyitják, de üresen találják; *késő minden, mert nincsen töltés.*

Nem hiszi az öreg vezér, személyesen győződik meg felőle, de töltés nincs, későn érkezett meg Czetz, mert alig van annyi töltésünk, hogy visszavonulásunkat fedezhessük, melyet Szelindekre e szomorú perczben megrendel. ²⁾

Czetznek a visszavonulási rendeletet Damaszkín őrnagy vitte meg; a míg Bem Nagy-Csűr felé vonult vissza, Czetz Ladamos felé kezdette meg a visszavonulást a régi szebeni úton, mely Balázsfalva felé vezetett. — Bem vesztesége: 90 halott, 190 sebesült, 5 összerombolt ágyú 4 üres ágyuszekér, 37 drb ágyusló; az ellenségé halottakban és sérültekben 300-at fölülmulja. ³⁾

¹⁾ Czetz Bem erd. hadj. 72. l. — ²⁾ Bauer őrn. hagyom. III. l. — ³⁾ U. o. 115 — 116. l.

Visszavonulásakor Czetz egy huszár által *Hegyesnek* Vizaknán hirül adta: „*hogy a csata el van vesztve; azon az uton, a melyen Vizaknára jövetel történt, menjen vissza csapataival és Selyken egyesülnek.*“

E szomorú hirre a Vizakna városa fedezetére hagyott kis csapat a fegyvereket és lándzsákat — melyeket még jókor elszedett volt a románoktól — szekerekre rakva magával vitt, a hosszuutczán át a román temetőnél Vizaknáról kivonult, Mundra közelében a vizai fogadónál Czettzel egyesült s úgy együtt *Ladamos* és *Hááságra* mentek meghálni.

A háásági szászok fellázadtak volt — hallva a csata elvesztését — a magyarok ellen nem akarták őket községükbe bebocsátani; de engedtek a midőn a huszárok egynehányat összevagdaltak a helység végénél.

Czetz hadoszlopa *Ladamos* és *Hááságon* meghált.

IV.

Bemnek szelindekrei vonulása és azutáni események.

Bem elvesztvén a szebeni csatát Czetz késedelmzése miatt, *Losenau* ezredes tulnyomó dandára által üldözőbe vétetett, egész sajátságos módon vonult vissza; ágyúival folyvást újabb meg újabb positiót vett, az üldöző ellenséget lőtávolságra engedte magához közeledni s ilyenkor egy pár ügyesen irányzott sortűzzel többet ártott neki, mint az egész ütközet alatt. — A hátravonulást Szelindekig Csutak fedezte jobbára a szebeni csatában kapott 27-ik honvéd zászlóaljjal.¹⁾

¹⁾ Csutakot Bem maga mellől, midőn a balszárnya a Szeben alatti csatában futásba volt déli órákban, oda küldötte: hogy megnézzé a fuamodás okát és ha csak lehet, a serget fordítsa meg. Csutak látván, hogy a balszárnyon az első osztályban álló 27-ik h. zászlóalj parancsnoka

A Szebentől mintegy 2 mértföldnyire levő Szelindekre naplemenet érkezett meg. Tudván azt, hogy Szelindeket és környékét elhagyni, sok tekintetből hadműveletében nagy kárral járó volna; itt *elhatározta magát egy lépést sem hátrálni tovább!*¹⁾

Mig Szelindek előtt állást vett ágyuival, addig egy lovasosztály által elzáratta az utat, hogy Szelindekből el ne távozhassék többé senki. — A 27-dik zászlóalj és a szathmári önkéntesosztályt egy Szelindek előtt hosszában elnyúló szakadásnál felállította csatárlánczba, a többi sereget hol a faluba, hol annak más védelmi helyeire; ágyuit hirtelen átrendelte a szakadás fölötti hidon, ezt eltorlaszoltatta, hogy az ellenséges lovasság át ne rohanhasson rajta, ágyuit fölállította a postaház előtti, a hidtól mintegy 80 lépésre hátrább álló dombra, a falu déli végén az utolsó ház oldalánál. A falut elzáró patakon levő hid előtt is felállított 2 darab hat fontos ágyut. — Az ágyukat kartácsokkal töltötte meg.

Bem gyalog állott a hidvégénél két ágyuja mellett; midőn az ellenséget közeledni hallotta a nagy sötétségben, egy ágyulövésnyire elsütteté azokat, és belőlök két világító golyó (Lichtkugel) repült az ellenség fölé, mire minden ágyuból ömlesztette a kartácsokat. A negyedik lövések már golyóval történtek.²⁾ Nagy pusztítást és zavart okozott ezáltal Bem az el-

---

Grubczy S halálos sebet kapott, e miatt van a zavar, sikerült a zászlóaljat rendbe hozni, az elhagyott három darab hat fontos ágyut is visszafoglalni, mire Bem Csutakhoz a helyszínén e szavakat intézte; „Sie sind also Major und Commandant des 27. Honvéd-Bataillons, so wollen sie mit ihren Batallion die äusserste Arrieregarde bilden, halten sie sich fest. Csutak. Adatok 146. l.

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai 112. 119. l. — ²⁾ Csutak. Adatok 1848–49. 147. l.

lenség táborában; a mely bármennyire is iparkodott a magyar serget állásából kiszorítani, az még sem sikerült neki; hiába küldte a gránátos- és a Turszky zászlójakat ismételve rohamra, mindannyiszor nagy veszteséggel visszaverettek; mire az ellenség kénytelen volt kifáradt seregét Szebenbe visszavezetni, félvén attól is, nehogy a talán valahonnan segítséget váró s ezért oly makacsul küzdő Bem, ennek megjövetelével hirtelen védelemből támadásba menjen át, és a nap úgy sem igen fényes eredményét a kifárasztott éhes sereggel együtt egy csapással megsemmisítse. ¹⁾

Előőrseit az ellenség Nagy-Csűrön hagyta hátra. Bem a postaházban magát, seregét pedig a helységben elszállásolván, megpihent Szelindeken.

E csatározás és visszavonulás, kedves olvasó! bebizonyította: hogy egy sereg magában szellem nélküli gépezet; annak lelke s élte rugója mindig egy rettenthetlen, tapintatos, lánglelkű és szellemű hadvezér, mely a lankadó kebelbe reményt s lelkesülést képes önten!

Bem Bauer őrnagyot még azon este Nagy-Selykre küldötte, hogy megtudja Czetz hollétét, s neki kézbesítse azon rendeletet: *hogy seregével rögtön csatlakozzék Szelindekre, mihelyt az kipihente magát; de a töltéses szekereket legelőbb küldje el, mert egészen elfogyott a töltés; ha pedig megtámadatnék, mielőtt csatlakozhatnék Bem seregével, foglaljon jó állást, hogy az ellent együtt visszaverhessék.*

Bauer N.-Selyken értesült, hogy Czetz Ladamason éjjelez, biztos lovasok által neki Bem rendeletét megküldötte; melyre Czetz éjfél után tudatta: hogy seregének kipihenése után 23-án Szelindeken lesz. ²⁾

Bem 22-én ³⁾ Bauer által magához kapván a Nagy

¹⁾ Bauer őrnagy hagyom. 113. l. — ²⁾ U o. 114. l. — ³⁾ Jan 22-ke emlékezetes Vizaknára nézve is, mert ekkor a románság között

selyekre menekülteket, azonnal magához rendelte *b. Kemény Farkas* őrnagy zászlóalját is Medgyesről; ki miután minden várakozás felett hamar megérkezett, alezredessé neveztetett ki; helyébe őrnagygyá Juhász százados tétetett.

Bem irt rögtön munitio és fegyverért N.-Bánya, Kolozsvár, és Maros-Vásárhelyre.

Czetz is 23-án Szelindekre megérkezett, ki nagy hibát követett el az által. Hogy a szebeni elvesztett csata után Ladamasról nem egyenesen Szelindekre vonult vissza, hanem Nagy-Selyken keresztül előbb került csinált. ¹⁾

Bem e nap a Magyarhonból magával hozott s több nap óta vele táborozó háromszéki székely gyalog zászlóaljt és a székely huszárosztályt 2 ágyuval hazabocsátotta, *Kis Sándor* vezénylete alatt oly meghagyással: *hogy hazaérkezve, gyakorolják be és szervezzék az ifjúságot minél több zászlóaljakra, és legyenek azoknak vezetői, midőn begyakorlásuk után vele majd újra csatlakozni fognak, mert ugymond, még sok teendők van hátra* ²⁾

Ezidőtájtérkezett Szelindekre hazánk legdicsebb költője *Petőfy Sándor*, kit Bem a legbensőbb szívélyességgel, a magyar tábor pedig a legrajongóbb örömmel üdvözölt.

Petőfy még megérkezte estéjén összeállított egy rögtönzött dalárdát és avval eléneklé Bem ablakai alatt a „*Busul a lengyelt*“ mi az öreg vezért nagyon elértékénnyé. ³⁾

Némi ellenséges mozgalmak voltak észlelhetők, minek Wagner elejét az által vette, hogy rendeletet adott ki; miszerint egyik nemzet se bántsa Vizakán a másit; mivel minden bántalmazót 12 forintig büntet meg és Szebenbe kísérteti. Román Jegyzőkönyv. 1849. 12. sz.

¹⁾ Czetz Bem erd. hadj. 75. l. — ²⁾ Bauer őrnagy hagyományai 119—120. l. — ³⁾ 120—121. l.

De lássuk már most, mi történt ezalatt az ellenséges táborban is! Alig hangzottak el Nagy-Csürről hátragyúink, midőn 21-én Szebenbe vonult vöröstoronyból egy teméntelen sokaságu román felkelőhad, — érei lóháton pisztolylyal, karddal és korbácscsal; özfelkelők fegyverrel, de nagyobbára csak lándzsával látva. Kik azonnal a magyar tábor rettegtetésére az szelindek körülrajongására indítottak; ¹⁾ — kik közül igen sokan Vizaknára is mentek, ott és a környék falakban táborni ütöttek.

Másnap jan. 22-én *Gedeon* hadteste, 5—6000 ember s 19 ágyuval Brassóból Szebenbe megérkezett és Puchner hadtestéhez csatlakozott.

Igy megerősödve Puchner, miután megtudta a magyar sereg apadását a székelyek eltávoztása következtében, 24-én Bemet Szelindeken délutáni 3—4 óra között összes haderejével három felől megtámadta. ²⁾

A zöme az ellenségnek Kalliani alatt Nagy-Csürről Bem ellen mintegy 4000 ember és 30 drb ágyúból állt; *a jobbszárny* Kleiner őrnagy alatt Balázsfalva tüzis felől Czetz ellen 2500 ember és 12 ágyuból; *a alszárny* pedig Riebel őrnagy alatt Vizakna felől, a Jados és Kakasfalva felé oldalba Kemény Farkas ellen hasonlóan mintegy 2500 ember és 12 ágyuból állott, a hol még a román és szász felkelő seregből is igen számosan voltak az osztrák sereg támogatására. — Azonban kemény küzdelem után estére az ellenséget visszaveretett s megfutamított minden vonalon Szeben felé.

E csata életkérdés volt Bemre nézve és szép hadi

¹⁾ Bauer őrn. hagy. 123—124. l. — ²⁾ Honv. 48. sz. Kőv. E. T. 65. l. — ³⁾ Riebel Vizaknára még 23-án ájtott volt polák gyalogság, atárőrök, hegyi lovas román dzsidásokból és több ágyuból álló sergével mely sereg nagyobb része Bemnek ájtövéseig Vizaknán tartózkodott.

tudományt árult el mind a két részről, mint Bem maga erről másnap reggel tiszteinek mondta; mely csata győzelmét némi tekintetben gr. *Bethlen Gergely* elszántságának is tulajdoníthatni, ki az ellen lovasaira oly meredek hegyről vezette le osztályát, milyenről a lóval való lemenctelt a lehetetlenségek közé kellettnek számítani; mit az ellen látva, kis összeütközés után jobbnak vélte a hátravonulást azon helyen megkezdeni, nehogy még más oldalról is így megtámadtassék.¹⁾

Bem tehát Petőfyként, két ízben verte vissza diadalmasan Szelindekről a császáriakat. Soha vezér, soha sereg dicsőbb hősiséget nem fejtett ki, mint a miénk e két alkalommal.²⁾

Fényesen bebizonyítá Bemnek ezen két csatája: mit nem képes egyes ember lánglelke kivívni; s tanusítá egyszersmind: mily sikert arathat egy száma sokkal kisebb sereg a nálánál hatszorta nagyobb ellenség felett, ha annak vezére, tisztjei s a közharczosok ugyanazon egy szent eszmétől áthatva, egy közös szent ügyért küzdenek; vagyis ha nem a vak hadifegyelem, hanem a honszeretet, a lelkesedés vezényli őket a csaták viharában! . . .

Másnap, nehogy a császáriak újra támadjanak, a reggeli szemle után Bem az összes gyálogságot egy üteg ágyuval b. Kemény Farkas vezényléte alatt az országon Szeben felé vizsgára küldte, míg maga az összes lovassággal és többi ágyukkal ugyan ily célból Ladamos és Vizakna felé indult, s ezen hadicsel által kényszeríté a nagy-csüri erdőkben éjjelizett ellenséget új támadásáról lemondani és Szebenbe visszavonulni, mielőtt utjuk elzáratnék; mire Bem egész táborát Szelindekre rendelte pihenni.³⁾

¹⁾ Csutak „Adatok stb.“ 148. l. — ²⁾ Vizaknáról febr. 3-án irt levelében. Közlöny. 1849. feb. 9. sz. — ³⁾ Bajer őrn. hagy. 130. l. Kőv. Erd. Tört. 166. l.

Bem főtábornoka Szelindek és Rüsön volt elhelyezve, egyik legnevezetesebb forpostja pedig a Vizakna és szelindeki határdombnál a Gorgánytetőn.

Bem főtisztjeit a szelindeki ütközetekbeni vitézségükért előléptetésben részesítette; izent a háromszékieknek és Debreczenbe segélyküldésért folyamodott; mintegy érezvén, hogy kemény napok következnek reá.

A jan. 24-iki kemény visszaveretés után Puchner sem volt tétlen; a szászok és román comité unszolására, miután nem bizott erejében, Lüders orosz tábornagynak Oláhországba irt segítségért, s kérve-kérte: *hogy a segélyhad küldésével ne késedelmezzék, mert már égő szükség van rá.*¹⁾

Lüders 27-én válaszolt Puchnernek, s tudatta: hogy a segélycsapat utnak indittatik s 30-ára a kijelelt helyekre megérkezik.²⁾

Mezey József festő és tüzérhadnagy 28-án Szelindekre megérkezvén, Petőfyvel találkozott, kivel kezét szorítva Petőfynek e volt hozzá az első szava: „*Hoztál-e festéket Józsi, mert az öreg le kell festened?*

Mondtam — felelé Mezey — hogy vízfestékhez való szereimet mindig magammal hordozom.“

Másnap elmentek a tisztikarral Bemhez, hogy felkérjék, engedné magát lefestetni. Nem volt rávehető. Egész ostrom alá fogta a tisztikar, de hasztalan.

— *Kívánjanak, Uraim, bármit, csak ezt ne, — felelé Bem.*³⁾

Azonban anélkül, hogy a csuda-öreg észrevette volna, Mezey és Petőfinek *profilban* sikerült őt lerajzolni.

A Beke ezredes alatt Déva felől várt segítség meg

---

¹⁾ Kőv. E. T. 169. l. — ²⁾ Kőv. okm. 148. l. kőv. E. T. 170. l.

— ³⁾ Visszarmlékezések a szabadságharcra. Merey József jegyzeteiből Bodon J. „Vasárn. Ujs. 1880. sz. 14.

*nem érkezése nagyon nyugtalanította Bemet, annyival is inkább, mivel Bekéről és hollétéről jelentést sem kapott.*¹⁾

Miért elhatározta, hogy kerestesse föl és tegye magát vele egyenes összeköttetésbe; és így eszközölje a segélyhadnak mennél hamarábbi megérkezését, — mivel e nélkül sokkal gyengébb, hogy többszörte tul-sulyban levő ellenséggel szemben valamit kivihessen, s nyomatékosabb vállalatokhoz foghasson. — Elhatározta azt is, hogy szelindeki rosz positiójából Vizak-nára átmegy.

Bem tábornok- és fővezérnek az levén szokása, hogy a körülötte összpontosított serege mindennap alkonyat- és hajnalkor lakása előtt vagy pedig az arra kijelölt helyen induló készen kivonuljon, hol be kellett várni az ő további parancsát.

Jan. 31-kén reggel, midőn Bem lakása előtt kis serege összegyűlve várta vezére intézkedését, egyszerre *parancs adatott ki az indulásra N.-Csűr felé a szebeni uton.* Néhány főbb tiszt kivételével senki sem tudta Bem szándékát.

Czetz a 4. honvéd zászlóaljjal a kreszvértések egy osztályával és két ágyuval *Nagy-Csűr felé előre elindítatott álcázni, mozdulata által Bemnek vizaknárai vonulását.* — Czetz Nagy-Csűrhez érve, onnan kivetette az ellenséges előőrsöket, a császári előcsapatokat föllármázta és oly mértékben hozta zavarba, hogy egy lövés nélkül bevonult Nagy-Csürré; mintegy 40 foglyot,²⁾ több löszeres szekeret és fegyveres kocsit ejtett zsákmányul. Fellármáztatván ezen hadicsiny által a Szebenben levő osztrák sereg is, ennek az lett a következménye, hogy az onnan kijött gyalogság- és lovassággali

---

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai. 135. l. — ²⁾ Köztük egy Glasz nevű főorvost is, ki a vizakrai csatakor visszamaradt a városban.

folytonos harcz közt vonulhatott vissza azon pontig, mely a vizaknai utat a chausseetól elválasztja; — a hol aztán gyors oldalmozdulattal elmenekült az ellenség elől Czetz az erdőbe, az ezen keresztül vezető uton pedig Vizakna felé; hol éjféltájban elég kimerülten seregével, miután feladatát dicséretesen megoldotta, megérkezett.

Amig Czetz hadicselből a császári sereg fellármázása- és azzali folytonos csatározásra ment, *Kemény Farkas* a 11- és 55. honvéd zászlóaljjal, egy osztály Mátyáshuszár és hat fontos egy üteg ágyuval megérkezett Vizaknára Bem előcsapatait képezve, kit a fővezér a sereg zömével csekély távolságban követett. — ¹⁾ Bem *Keményt* Dévára küldötte még Szelindeken jan. 30-kán neki adott azon rendelettel, hogy a lehető legnagyobb sietséggel Vizaknán, Szeredahelyen, Szász-Sebesen és Szászvároson Déváig nyomuljon; s ott Beke ezredes hollétét megtudva, azt siető menetekre hívja fel; az általa hozott segély-csapatokkal egyesüljön, s onnan gyors menetben visszaforduljon, mely idő alatt a magyar sereg Vizaknán fog tartózkodni.

Br. Kemény Farkas Vizaknára megérkezvén, elfogta az osztrák sódárdát; minden akadály nélkül elérte Szeredahelyt s egyszersmind onnan elküldötte az ottani postán lefoglalt leveleket. ²⁾

Bem Kemény serege után, kis hadtestével, valamennyi tüzérséget és a lökészeteket oda számítva, dél-előtti kilencz óra tájt bevonult Vizaknára. A sereg a patika előtti téren fegyverben állva várakozott, amig Bem gr. Bethlen Gergely, Csutak Kálmán és Makray kíséretében körüllovagolta és megszemlélte Vizakna

---

¹⁾ Czetz Bem erd. hadj. 79. 1. — ²⁾ Bauer őrn. hagyományai. 135. 1. —

környékét; és csak ennek megtörténte után szállásoltatott el, miután az előőrök is kiállítottak.¹⁾

V.

Bem főhadiszállása Vizaknán s ottani intézkedései.

Bemet Vizakna városa lakossága kivétel nélkül a legnagyobb lelkesedéssel fogadta; mindenki örvendett, hogy láthatta és megösmérhette az annyira tisztelt lengyel hőst, az erdélyi hadak imádott fővezérét.

Bem Szelindekről Vizaknára által jött: „amennyire én értem, írja *Petőfi*,²⁾ hogy Temesvár és Szeben közötti közlekedését a császáriaknak megszakítsuk, s ez tökéletesen sikerült. Egy osztály Kemény alezredes vezérlete alatt előnyomult Déva felé, hogy az Aradvárról jövő Beke őrnagygyal egyesüljön, s a Temesvárról Szebenbe érkező ember és lőszerbeli segítséget elfogják, ami ezóta megtörtént. A lefoglalt szász-sebesi posta leveleiből, miket Kemény már megküldött tábornokunknak, kitűnik, hogy a szebeni lakosok és császári katonák Szebenben igen gonoszul vannak. A császáriaknak sem pénzök, sem kenyerek, sem lőszerök, s a lakosság kétségbeesett félelmek közt.“

„Utban van hozzánk Háronszékről 8000, és Csikszékből 3000 székely, de ezeket be sem várva, mihelyt Beke őrnagy megérkezik, azonnal megrohanjuk Szebent s Bemtől az utolsó honvédig reméljük, hiszszük, hogy urai leszünk Szebennek, a mivel annyi van mondva, hogy Erdélyben tönkretéve a rectio utolsó iziglen.“

¹⁾ Csutak „Vizaknai csata 1849. febr. 4-kén“ kézirat. I. l. —

²⁾ Vizaknáról, febr. 3-kán a Közlöny 25-ik számába küldött levélben; mely Vizakna városára nézve igen érdekes levél azért, mivel az annyira dicsőített költő, a magyar Beranger, a nép szabadság dalnoka, Petőfi ezen levelet Vizaknán írta.

Akkor aztán megyünk vezérestül, seregestül a Tisza partjaira, hogy a rónák hazájának is megmutassuk diadalmas zászlóinkat . . . megyünk bércei folyamok gyanánt, mint hajdan a Bethlenek, Rákóczyak, Tökölyek s hullámainkon visszsűk a szabadság bárkáját!“

Bem még a megérkezés napján *Csutak Kálmánnak* kiadott napiparancsban meghagyta, ki akkor a legkompactabb zászlóaljal rendelkezett, hogy az egész kis csapat illetőleg dandár (brigade) felett vegye át a parancsnokságot és az őrség védelmét.

Bem szállásban volt Bauer őrnagy főhadsegédével Timár Józsefnél. Czetz Simonyi Simon és Makray Szentpály Mihálynál.

Csutak Kálmán őrnagy és dandár a patikában, hogy közelében legyen a fővezérnek; itt volt *Petőfi Sándor* is *Csutak* állítása szerint.¹⁾

Gr. Andrássy Aladár őrnagy Bem segédtsiztje, *Percczy* alezredes Dézsi Eleknél.

Zsurmay őrnagy, *Müller* tüzérőrnagy a tüzérkar parancsnoka, *Adorján*, Kovács és Szigyártó kapitányok, pénztár, zászló Reizner Mihály luth. káplánnál.

Gr. Bethlen Gergely alezredes a mázsatiszti lakban. *Zeyk József*, *Zeyk János* Herepey Károly ref. lelkésznel.

Kulin Imre százados, Kulin András főhadnagy, Jekey huszár. százados Székely Józsefnél.

Két nagyváradi román lelkész Lengyel Györgynél.²⁾

Hogy gr. Teleky Sándor nemzetőri ezredes, Dobai József őrnagy, Zariczky százados, Tarnay Antal mint a 27-ik zászlóalj ideiglenes parancsnoka, Csizmadiá és Baróti századosok nemkülönben Popeszku

---

¹⁾ Csutak „Vizaknai csata 1849. febr. 4-kén 2. l. — ²⁾ 1849. Polg. Jegyzőkönyv. 5. l. 66. sz.

román származásu vitéz honvéd százados, kiknél voltak szállásban, arról tudomást nem vehettem.

A Vizaknára áthozott egész magyar tábor pedig állott következő részekből. ¹⁾

1) Gyalogság.

- a) A 4. honv. zászl. négy százada Kiss
őrnagy alatt . . . . . 400 ember.
- b) A 27. honv. zászl. négy százada
Csutak őrnagy alatt . . . . . 400 "
- c) A 31. honv. zászl. négy százada
Dobai József őrnagy alatt. . . . . 500 "
- d) Az 55. honv. zászl. Baróti száza-
dos alatt . . . . . "
- e) A bécsi legio maradványai . . . . . 30 "
- f) A lengyel legio egy százada Zar-
ziczki százados alatt. . . . . "
- g) A szathmári önkénytesosztály . . . . .

2) Lovasság.

- h) Vilmos- és szathmári huszárok
együtt Zsurmay őrnagy alatt. . . . . 100 "
  - i) Hátyáshuszárosztály gr. Bethlen
Gergely alezredes alatt. . . . . 200 "
  - k) Perczi alezredes könnyű lovas-
sága (Kresz-vértések) . . . . . 75 "
- 24 darab ágyu, köztük egy lovas üteg.

Bem kis serege tehát állott mintegy 1930 gyalog,
375 lovas katonából ; összesen : 2365 emberből ²⁾

Mely számból, ha levonjuk a betegeket és sebe-
sülteket, *Bem csak mintegy 2000 harczképes emberrel
rendelkezett Vizaknán.*

¹⁾ Bauer őrn. hagy. 138. l. Czetz, Bem Erd. Hadj. 82. l. — ²⁾ Czetz
Bem erd. hadj. 82. l. Honv. 48. sz.

Bem fogadása alkalmávali tisztelkéskor a vizaknai tanács panaszt emelt Bemnél, „hogyminden tekintetben alárendeltetett egy ottani nyugalmazott Wagner cs. k. őrnagynak, ki a magyarokat mindenképen nyomja, sőt a tanácsba is csupa oláhokat igyekszik alkalmazni (az oláh tanácsosok megszöktek volt ekkor) és félő, hogy még oláh felkelőkkel is megtömi a helységet.“

„Bem a nevezett őrnagyot maga elé rendelve, meghagyta neki szigorúan, hogy óvakodjék a tanács dolgaiba elegyedni; ez alkalommal — ugymond — szabadon mehet, de őrizkedjék jövőre; a tanácsnak pedig meghagyta, hogy törvényszabta úton töltesse be a megürült tanácsosi állomásokat és szabadon intézkedjék a törvények értelmében, mint a legnagyobb béke idején.“

Bemnek Vizaknán első gondja volt oly állomást keresni, melyben nyugodtan várhassa be a tulnyomó ellenség támadását, s minél hosszabb ideig fönntarthassa magát. Miért mindennap a helyeket katonai szempontból észlelte.

Védelemre legalkalmasabb helyet azonnal fel is találta. Vizakna völgykatlanban fekszik, a hegyek akként környezik, hogy Kis-Csűr és Szeben felé délre egy ágyulövésnyi távolságra a város alsó részétől számítva nyitott a tér.

E széles völgynyilással kezdődik a szebeni róna, melyen csak egyetlen egy magas domb van, körülbelül a szebeni ut (régi) közepe táján, mely az egész lapály fölött uralkodik.

E völgynyilásnál Vizakna előtt a sóbányák vannak, mely által a földterület annyira el van látva tölcseralaku mélyedésekkel, hogy azokban egész gyalog-

zászlóaljakat és lovas eskadronokat lehet észrevétlenül fölállítani.

A sóaknáktól Szebenbe vezető régi utat egyik oldalról mély árok, a másiktól pedig emelkedettség határolja egy darabig.

Vizaknát Szebentől keresztben elválasztó téren, melyen az említett ut keresztül vezet, van a szék megett — dupe grope — a *Dézi-féle föld*; itt a szebeni kis dombbal szembe az ingódomb fennsíkján a sóórház megett, hol most Baltés Dumitru lakik, keletről dél nyugat felé Kis-Csürre irányzólag a hely egész hosszában el van sánczolva egy három lábnyi árok által, az árokból kiemelt föld vastagon van felhányva a szebeni oldalra

Ennek háta megett oly lejtős egész hosszában a hely, hogy 15—20 lépésnyire lovasság és gyalogság fedezve állhatott Szeben felé, ellenben az alig emelkedő lapály mintha csak ágyuk számára céllovő helyül volna teremtvé. Az ezen helytől délre elterülő lapály szebeni végén levő hegy (*Jakab csere dombja, szebeni kis domb, Salzburger Berg*), oly távol van, hogy tetejéről még nehéz ágyuval sem érhető el az árok.

Bem itt lőréseket vágatott seregével az árokszé-
lére fölhányt fagyos földbe; az árkot pedig szélesbítette, hogy az ágyuk oda fel állíttathassanak, — 8 ágyut oda azonnal föl is állított a centruma részére illő fedezettel a Szeben felől jövő ellenség ellen, ott hagyván éjjel-nappal; hármat onnan keletre eső *ingódombhoz* balra a szebeni utnál a Nagy-Csür felőli támadás elleni védelmül.

A tüzérek és más katonák, midőn a helyet készítették és átalakították ágyuknak, mondták a népnek : *hogy szerdán, azaz febr. 7-kén kemény ütközetük lesz, ezen időre várták a segélycsapat megérkezését.*

Az ágyuk helyének megkészítése febr. 1 és 2-kán megtörténvén a Dézsi-féle földön közép részére Bem a jobbszárny részére is Kis-Csűr-felé a fundaturák árka végében a kis-csüri ut és az indóházhoz menő ut közti szegletben felállított 4 ágyut; a balszárny számára pedig Szelindekről jövő támadás elleni védelmül a Kis János kapusa felett ismét négyet. A csapatoknak bekövetkeztető támadás esetén ezen helyeknél azonnal kijelelte állomásaikat előre. ¹⁾

A kijelölt védelmi állásokon egy rész ezen, a másik pedig a következő napon táborozott.

Bem Vizaknán is csapatait minden nap kora reggel egész fegyverzetben kirendelte, mintha csatáról, vagy indulásról lett volna szó. — Parancsait ily alkalmakkor hirdette ki. ²⁾

Hogy ez milyen kitünő szokás volt, kitünt onnan is, hogy Bem tisztjei és katonái Vizaknán is mindig csatakészben álltak, és a mi a legfőbb, az árulás alkalma is nagy részben meg volt ezáltal semmisítve.

Bem kémszemle, kémszolgálatról is gondoskodott, jól tudván azt, hogy az ellenség mozgulatai ismerete a hadműködések sikere kivívásának egyik fő, mondhatni legfontosabb tényezője.

De hogy a netaláni visszavonulás esetére is mindenfelé biztosítva legyen, a város felső részénél az erdő alatt, a régi közlekedési hid helyére, egy hidat is rögtönöztetett, a minek később nagy hasznát is vette.

A vizaknaiak mindent megtettek, a mivel segítségére lehettek a dicső vezérnek; tetteirejüket nem csökkentették az előbbeni szomorú napok, hanem növelték, mint pálmafa növést a reá aggatott terhek.

---

¹⁾ Bauer őrn. hagyományai. 139. l. - ²⁾ Czetz, Bem erd. hadj. 82. l.

A városiakat a sok rendbeli tábor megfordulása élelmi szerekből nagyon kifosztván, febr. 2-kán délután egy óra tájt Bem Czetz alezredest két zászlóaljjal, 1 osztály huszárral és hat ágyuval Kis-Csűrre küldötte, hogy élelmi czikkeket requiráljon; a honnan Czetz szénával, zabbal és gabonával megrakott egy egész sor szekérrel tért vissza este felé.¹⁾

Hozott a requiráló sereg magával bort, kenyeret, szalonnát s több más szükséges élelmi czikkeket is. — A sereggel volt Vizaknáról: Dézsy Boldizsár, Horváth András és Seres Ferencz.

Mondják, hogy Bem ezen requirálást Kis-Csűrön azért parancsolta volna, mert a kis-csüri szászok előtte való nap két oda vetődött huszárt meggyilkoltak volna.²⁾

Febr. 3-kán, reggeli szemle után Bem seregét ki vezette a Dézsy-féle földnél levő árkokhoz, hol a zászlóaljakat egyesével egy sorban mint egy sűrű csatárlánczot, az ott elterülő hosszukás völgyben felállította „*térképezett természetben*“ mint katonai műszóval mondan szokták.³⁾ — Csapataival kezdette Szebent erősen recognoscirozni, s az időt készülődésekkel töltötte, mintha támadásra készült volna.

Azonban, miután az ellenséges előőrsöket megijesztette, visszatért Vizaknára.

Ily vakmerő játékkal edzette Bem Vizaknán katonáit.⁴⁾ Ezen nap Bem haditörvényszéket is tartott egy császári katona felett, ki az elfogott sóórségből volt, ki többször elszökött, ismét átállott, kémkedésen kapott. Ez elítéltetvén, a bécsi legio által a papkapusa

---

¹⁾ Bauer őrn. bagy. 139. l. — ²⁾ Huszár Ferencz „Honvéd Naplója.“ kézirat. — ³⁾ Visszaemlékezések a Szabadságharczra. Mezei József jegyzeteiből Bodon J. Vasár. Ujs. 1880. 15. sz. — ⁴⁾ Bauer őrnagy hagyományai. 140. l.

torkában, a két ut közötti kis téren a királybirói föld mellett föbelövetett.

Déltájban Csutak elmenvén a hadi főszállásra Bem-hez, az ősz fővezér neki azt mondta: *„Épen most értesültem arról, hogy Szebenben oroszok is csatakészben vannak megtámadásunkra; én azt nem hiszem — tévé utána — mert ez nemzetközi jogsérelem volna, azonban meg lehet; tehát jól kell vigyázni az előőrsöknek, nehogy megrohanhassanak; mindazonáltal tekintve seregem csekély számát, a most tőlem hallottakat a seregnek tudnia nem szabad, erre kérem monsieur le Brigadier!”*¹⁾

Csutak senkinek sem szólt semmit, hanem elmerült magába ama gondolattal *hogy mi lesz velök itt a szépség és románság között oly parányira olvadt sereggel?* . . .

De hát ez a fővezér dolga — gondolá magában, — végre is csinál valamit, míg a segédhad Piski felől és a székelyföldről megérkezik!

Még az nap délután újból kilovagolt az előörsléniára, hogy megváltoztassa azt jobb belátása szerint; kit Bem estefelé ott találván, helyben hagyta az ujonnan felállított vonalat, csak annyit rendelt: *„hogy éjjelre az előőrsök megerősítsenek és hogy tüzet ne rakjanak semmi áron, mert az nem szabad.”*

Csutak Bem parancsainak végrehajtását magára vállalva, együtt letértek a városba, midőn a nap búcsút kezdett venni mérges piros sugaraival a várostól.

Minden eseménynek megszokott a maga előjele lenni, mondja iratában a fentemlitettekhez hozzávetve Csutak.

El volt határozva az is, hogy másnap t. i. vasárnap nagy templomi parádét tart a magyar sereg.

¹⁾ Csutak. A vizaknai csata 1849. febr. 4-kén. 4. l. Sokan Skariatin ezredes alatt az orosz segédhadnak Szebenbe a szászok védelmére bevonulását febr. 4-kére teszik, mint Kőv. E. T. 173. l.

Emlékezetes ezen estéről még, hogy Bem Bauer őrnagy főhadsegédével szobájában párbeszedbe eredett melyet megemlitendőnek tartok, részint mivel az jelleme és tüzéri ismeretére világot vet, részint, mivel ezen párbeszéd a másnapon bekövetkezett csatára nagy befolyást gyakorolt.

Többek közt előhozván, hogy Beke ezredes megérkezte után hamar vége leend az erdélyi hadjáratnak, s hogy azután kimegyünk Magyarországra, Bauer megjegyzé, hogy hadseregünkben nagyon kíváncsiak volnának 12 fontos ágyuütegek, miután az ellenség azokkal birván, tüzelését az ottani sikságokon nagy távolságra kezdheti meg, mi pedig nem felelhetünk, fiatal honvédségünkre nyomasztólag hatna az, hogy tűzben előnyomuljon, a nélkül, hogy előbb viszonyozhassa azt.

— *Nem!* — mond az öreg oroszán, — *nem, mert minden ember bolond, a ki magára lövet.*

— Hogy érti ezt tábornok ur? — kérdém, — hisz mi katonák vagyunk, s e szerint tartozunk magunkra lövetni!

— *Nem!* — mond az öreg, — *csak előre kell menni, és mindig csak előre, akkor az ellenségnek retirálnia kell és nem marad ideje löni, aztán lássa, a nehéz ágyus tüzérek annyira megszokták már nagy távolságra löni, hogy egy bizonyos távolságon belől soha nem talál-nak. A 12 fontos ágyu a homokba annyira elmerül s általában oly nehezen mozgatható, hogy könnyen utól lehet érni. Mennyiségben csak fél annyi munitióval bir, mint a 6 fontos ágyu, végre biztosítom önt, hogy a hol 6 fontos talál, épen úgy ront, mint a 12 fontos; már a 3 fontos — mond az osztrolenkai hős — csak hegyi háborúra való, de nincs jobb ágyu csatára a 6 fontosnál, kivált a lovasütegeknél.*

Vége hosszabb ily beszélgetés után — írja

Bauer — elakarván távozni, megállított vezérünk és mondá: *holnap valószínűleg meg fognak támadni; ezen esetben ön itt marad és a legnagyobb szigorral őrködi Szeliindeken kiadott rendeletem teljes megtartása fölött hogy t. i. saját írásbeli rendeletem nélkül hátrálni senki nek sem szabad, és különösen itt helyben ne engedje, hogy bárkinek podgyászszekere csak az utczára is álljon, mer ezek igen megszoktak ugrani és minden szekér elviszen egy-két katonát; megtudom én tartani állomásomat, de ha még is hátrálni kellene, jó előre értesitem önt! értette. tehát vigyázzon, hogy rendeletem szigoruan teljesedjék!*¹⁾

Ez alatt Petőfi, Zsurmay, Müller és gr. Bethlen Gergely társaságában a patikába hazatérvén, Csutakhoz így szólt: „*Bajtárs Kálmán! ma estére itt lesz nálunk a vacsora; hidd be Andrást,*²⁾ *hogy teremtsen össze ha jó paprikást nem csinál!*”

Petőfinek éppen ezen estélyen tűnt fel, hogy nincsen sem háziúr, sem urnő a háznál, mintha most is látnám — írja Csutak — égnek meredett hajszálaikat midőn mondá: „*Bizony csak furcsa ház ez, még csak hirmondója sincsen a vászoncselédnek — no de ipse is elvitte az irhát (ez a házigazdát illette!)*”⁴⁾

Nemsokára megjövé a többi bajtársak is: Czetz, Pereczy stb. . . elővették a tábori bibliát — a makk és tökfilkót — kártyáztak s mulattak; így mult el az éj jobbfelé.

Éjfél után 2—3 óra közt Csutak lóháton egy Kelecsényi közhuszárral kiment az előőrsöket meg szemlélni.³⁾

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai. 140—141. l. — ²⁾ A Csutak embere volt, aki jól tudott főzni. — ³⁾ Csutak. Vizaknai csata 1849. febr. 4-kén 3. l.

VI.

A febr. 4-ki vizaknai szerericsétien csata.

Puchner értesülván előre arról, hogy herczeg Ska-riatin ezredes négy ezerből álló orosz segédcsapat élén Szebenbe bevonul a szászok védelmére, Losenau ezredeshez azon rendeletet bocsátá, hogy személyesen szálljon ki s vizsgálja meg a leendő csatátért. Mi megtörténvén, elhatározta febr. 4-kén Bem ellen egész erejével menni.

Mint az akkori osztrák katonák beszélik, sötét éjjel katonáit ablakoni kopogtatással felköltette; minden dobolás és zaj nélkül 2 órakor Szebenből kivonult. Utközben a katonáknak még pipát, vagy gyufát sem volt szabad gyujtani.

A *főtábor* (centrum) jött a szebeni régi mezei uton Puchner vezérlete alatt.

A *jobbszárny* Nagy-Csűrön át, a vaczkoros alatt átmenő ösvényen.

A *balszárny* pedig a kis csüri uton.

a) A „Winter Feldzug“ szerint Riebel Károly őrnagy 3 ágyuval, 800 gyalog s 40 lovassal Szelindek felé küldetett mint *jobbszárny*.

b) A *centrumot* b. Stutterheim ezredes dandára képezte 2223 gyalog, 86 huszár és 15 ágyuval.

c) A *balszárnyon* Kalliáni tábornok nyomult elő 1895 gyalog, s 72 lovas s 3 ágyuval.

Coppet ezredes 2439 gyalog, 160 lovas s 6 ágyuval mint *tartalék*, s Losenau ezredes 424 lovas s 3 ágyuval mint *önálló lovas dandár* kísérték a sereg zömét.

Összesen tehát 7387 gyalog, 772 lovas s 30 ágyuval

rontottak Bemre, míg az 'orlúthi utat felkelt neppel fedeztették.¹⁾

Jelen voltak: a 'szerezsán lovasok is nagy kucsmával fejökön, és derekuknál késsel, fegyverrel ellátva mint staféták és rendfenntartók; nemkülönben egy *divisio szekelyhuszár* is, mely a császáriaktól át nem jött.

Mindenik hadoszlopot szekerek kísérték, a halottak és sebesültek összeszedése végett.

Csutak — a mint, említettem — kimenvén az előőrsi vonalra, szép fényés, de hideg hajnalban a míg végig lovagolt az egész előrsi vonalon és intézkedést tett Tarnay Antal százados és előőrsi parancsnoknak, beletelt 2—3 órányi idő; kezdett világosodni, midőn a városba beindult, hogy kora reggel kiindithassa a felváltó csapatot.

Midőn éppen a város alatt egy iszapos helyt lova belesüllyedt, egy huszár sietve jelentette: *hogy amarról az erdő felől katonaság látszik mozogni, mintha bekeríteni akarnának.*

Csutak azonnal arra felé lovagolt; midőn ő is látta az ellenséget, azonnal megtevé a rendelést, a városba sietett a fővezérnek jelentést tenni, lovat és ruhát cserélni.

Alig ért be a városban levő tanyájához, hallotta az előőrsön levő tüzéreknek ágyuvali jeladását, a mi felriasztotta a városban elszállásolt zászlóaljokat, bekiáltott a még mindig mit sem gyánító társaságnak a patikába: „*Talpra magyar, itt az ellenség!*“ . „*Ma melegünk lesz!*“ . . .²⁾

¹⁾ Köv. Erd. Tört. 1848—49. 174. l. Czetz „Bem erd. hadj.“ könyvében (83. l.) 12 ezerre teszi Puchner seregét. Huszár Ferencz is „Honvéd Naplójában“ 12 ezeret említ, de ő már az ágyuk számát 42-re teszi, — sőt egy jelen volt osztrák katona 45-re. (K. J.) — ²⁾ Csutak-Vizaknai csata 1849. febr. 4-én. 5—6. l. Csutak. Adatok. 150. l.

„Mire mindenfelől a dob pergett, a trombiták harsogtak, minden oldalról indultak előre sebes léptekben a zászlóaljok.

Bemnek ez alatt Csutak elbeszélte, mit látott Hamersdorf és Kakasfalva, valamint Nagy-Csűr felől; Bem éppen sebeinek kötözésével foglalkozott. — Azután Csutak lóra kapva kilovagolt helyére, mit tettek a többi tisztek is, mindnyájan a kijelölt helyre a csataterre siettek, a hová Bem is nemsokára kijött.

Puchner ötszörte nagyobb serege¹⁾ egy hosszú, Nagy-Csürtől Kis-Csűrig nyúló, mértföldet elfoglaló sorban — csatárlánczba közeledett a dombon fejlődő ki arczvonalba. — Mire a magyarok egész hadseregöket voltak kénytelenek hasonlóan csatárlánczba fölállítani, csak a zászlóknál hagyván egy-egy szakaszt mint reservát.

Bem a balszárnyra Kis János kapusa feletti tetőre az ellenség jobb szárnyát Nagy-Csűr felől fogadni — mint már a hely előre ki volt jelölve — Zsurmay őrnagyot küldötte 4 ágyuval, a Vilmos-husár escadron, a Kresz vértések és a 4-ik honvéd zászlóaljból két századdal, hol a szathmári tüzérek voltak felállítva Nagy Károly parancsnoksága alatt.

A jobbszárnyra gr. Bethlen Gergely őrnagyot Kis-Csűr felé küldte a Mátyás huszárok osztálya, a 31-dik honvéd zászlóalj és négy ágyuval.

Bem pedig a középponton maradt Szeben felé, a többi ágyuval, a Keményféle zászlóalj és a Czetz vezér-őrnagy parancsnoksága alatt levő bécsi legióval.²⁾ A tüzérség felett Adorján, a lovas üteg kapitánya parancsnokolt.

A magyar csatárláncz az ingódombtól egész a kis-csüri utig volt felállítva.

¹⁾ Mezey jegyzetei. Vasárn. ujs. 1880. sz. 15. — ²⁾ Czetz „Bem erd. hadj. 83. 1

A császáriak már egy ágyulövésnyire közeledtek a magyar sereg állomásaihoz, a nélkül, hogy Bem csak egy lövést is tétetett volna; csak mikor e távolság be volt töltve, kezdett a tüzésége és a vadász-sággá változott gyalogsága tüzelni.

A tüzelés 7—8 óra közt kezdetett meg ágyuval a császáriak részéről ¹⁾ az egész harczvonalon. ²⁾

A magyar sereg részéről legelőbb a balszárnny ereszkedett csatába, azután a jobbszárnny; a két szárnyon a tüzelés fokenként erősebb lett. — Midőn az ellenség a középhez is elég közel jött, az is megkezdte a gyilkos tüzelést. — Oly gyorsan lőtt a kis magyar sereg egész félóráig és biztosan, hogy az ellenségnek 3—4 lőszer kocsiját fellobbantotta egymás után.

Négy óra hosszat folyt a harcz, a kemény ágyuzás és csatártűz a magyar részről mindig sikeresen; a kis magyar sereg nem esett kétségbe, hanem a legnagyobb harczitűz és thermopilaei hősök lelkesültségével küzdött az ellenség ellen egész délelőtti 11 óráig.

E tájt, a mint némely jelen volt honvédek beszélik, Bem tüzérei Puchnert le akarták lőni, de Bem nem engedte, mondván: „*Ne löjjelek, mert helyette majd okosabb hadvezért fognak küldeni, a kivel nem lehet oly könnyen elbánni!*”

Puchner látva, hogy a kis leonidási sereggel nem tud semmire menni, midőn Zsurmay a balszárnnyon megbontá elleneit s a 4-ik zászlóalj szuronyszegezve rontott előre a Kresz vértések közreműködésével a magaslatokra visszavonuló ellenséges jobbszárnnyra: retirádát fuvat; mire az ellenség az egyes elszórt

---

¹⁾ A császáriak megérkezésökkor rakétákat akartak Vizakna felgyújtására a városba bocsátani, de nem sikerült. — ²⁾ Mezey jegyzetei „Vasárn. Ujság.” 1880. sz. 15.

magaslatokra visszavonult, hátrahagyva számos halottat, sebesültet, több ágyut és töltényes szekeret. ¹⁾

Bem a sikernek örvendő s nem gyanítva, hogy az ellenségnek oly gyors visszavonulása hadicsel: hogy Bem táborá előnyös fekvéséből kimozduljon, hol az ellenség tüzelése ellen meglehetősen földve volt, daczára tisztjei ellenzésének szokott hajthatatlansága és vakmerőségével a sánczokból ágyuit kiléptette; elhagyta kedvező helyzetét; az „Előre!” kemény parancsszót kiadta s maroknyi népét az ellenség üldözésére rendelte. — A jobbszárnynon azonban mind a két rész megmaradt eredetileg kijelelt helyén. — *Puchner* felismervén, hogy maroknyi néppel van baja; hogy a magyaroknál a hosszú csatárláncz után sem *Unterstützung*, sem *Reserve*, annálkevesebbé *hadoszlop* (*Haupt-Chor*) látható ²⁾ rövid visszavonulás után a dombokon megállt; összes tüzéségét a magaslatokon összevonta; a domb háta megett új támadásra rendezte magát; ³⁾ új zászlóaljokat küldött előre az egész vonalon hősiesen harczoló honvédek ellen; kemény ágyutüzélést kezdett; *lovasságát és gyalogságát rohamra vezényelvén, hatalmas erővel csapott vissza egyenesen Bemre és seregére.*

Bem e perczet döntőnek vélvén iszonyu tüzelést kezdett minden ponton az ellenség ellen; ez azonban derekasan megállt, bár a golyók zápora egész sorokat terített le közüle, s hatalmasan folytatta tovább a rohamot. ⁴⁾

Most Bemnek számra nézve csekély gyalogsága nem igen vehette hasznát szuronyainak; a jó állásából s védett helyzetéből kijött tüzéség is sok embert és lovat veszített. De Bem mindamellettt rendületlenül

¹⁾ Czetz. Bem erd. hadj. 83. l. — ²⁾ Csutak. „Adatok“ 150. l. —

³⁾ Herendy Vilmos levele szerint. — ⁴⁾ Huszár Fer. Honv. Napl. szerint.

megállott a legiszonyatosabb tűz között csapatait folyton rohamra lelkesítve, ¹⁾ Nyarganczai jobbra, balra csak úgy repültek, rendeletet s intézkedést vive ide-oda.

Megtett a hős lengyel mindent azon páratlan katonai lángésszel, mely őt annyira kiemeli szabadságharczunk történelmében feljegyzett más hadvezérek sorából.

Ezen pillanatban a legvéresebb harc egyike voltott, a miket e korban vívtak a magyar seregek. — A gyalogság egy órai gyilkos tűzben maradott.

Azonban nemsokára, bármily kétségbeesetten is védte magát a kis magyar had; bármily hősiesen vívott is: a győzelem istennője tőle eltávozott, őt elhagyta!

Csakhamar egy néhány furcsa ágyu golyó jött a magyar sereg közé; Bemtől nem messze egy leesvén azt felvétette, kezébe vette és megnézte; ekkor Csutaknak és környezetében levőknek azt mondá: *„làsont des Russes, ce-ci at il 8 livre, l' Autrichien n'y ont pas, el faut que nous nous retirons d'ici.*

Mire Bem négy órai kemény küzdés után déltájt elhatározta a visszavonulást. Azonnal leizent futár által Bauer őrnagy hadititkára és irodaigatójának, hogy az iroda és főpénztárral, valamint minden podgyász és tábori szekerekkel vonuljon ki, még a csapatok odaérkezése előtt a város tulsó oldalára átellenben; mely domináló hegyre ő is siettetni fogja lovas ütegeit, hogy azok a városon átvonulást fedezhessék.

Bem sejtve a veszedelmet, Csutaktól több ízben kérdezte, hol német hol francia nyelven: *hogyan látja e még Bauert a tulsó oldalra vonulni a városból?*

Midőn Puchner jobb szárnyának lovassága a Bem-féle balszárnny szétszórt vadászait megtámadta, kik

---

¹⁾ Bem, Czetz erd. hadj. 84. l.

nem lévén eléggé gyakorlottak a tömegképzésben, nagyobb részt elhullottak, a többi pedig futni kezdett; akkor a központ gyalogsága is kezdett visszavonulni; a magára maradt tüzérségnek pedig nem volt más hátra, mint őket követni.

A magyar jobbszárnyon azonban bár, az ellenség majdnem összes lovasságát oda összpontosította és többszörösen támadást is próbált, nem birt területet nyerni.

Puchner jobb szárnya és középpontja azonban használván a nyert előnyt oly erővel megtámadta a balszárnytól elvágott magyar tábor központját, hogy ez csakhamar visszavonult előbbi állásába, onnan pedig rövid időn menekülni volt kénytelen.

Egy császári vértess csapat Bammel egyszerre ért az első állomáshoz és tisztjük néhány közemberrel körülfogta a magyar sereg hadvezérét, hogy az foglyul esik, ha Czetz hadsegéde, Simonyi Simon őrnagy az elhatározó pillanatban elő nem rugtat, két közlegényt pisztolyával le nem lő, a tisztnek kétfelé nem vágja sisakját, mire aztán elnémulva a bécsi legió kis tömeget formálva Bem körül, a többi vértest szétkergette.¹⁾

A vértessékek egyszerre Puchner gránátosai is lerohantak a hegyről, és a sóagnák előtt kezdték magukat erősíteni, kiket maga az osztrák fővezér Puchner vezetett.

Ennek természetes következménye az lett, hogy Bem csapatai az első állomásukat is elhagyva, onnan visszavonulni, menekülni kénytelenítettek.²⁾

---

¹⁾ Czetz. Bem erd. hadjáratai. 84. l. — ²⁾ A sebesültek a visszavonulás kezdetekor utnak indítottak Szerdahely felé szekereken, kik közül az uton a dermesztő hideg miatt sokan meghaltak. Mezey J. Jegyzetek „Vasárn. Ujs. 1880. sz. 15.

A Nagy Napoleon azt mondá: „*hogy nehéz körülmények közt jól visszavonulni tudni, egy tábornok remeke.*“

Visszavonulása a magyar seregnek, tekintve a nehéz körülményeket, nem ütött ki igen rosszúl; sőt a mint Czetz megjegyzi: „Bem dicsőségteljes visszavonulása alkalmával a legcsodálatosabb dolgokat vitte véghez.“¹⁾

A visszavonulás kétfelé történt:

1) *A balszárnyból* a zavarban mintegy 300 főre számítható gyalog és lovas elvágatván, mely elvágott csapatban volt: a Vilmoshuszárok svadronya, a Kresz-vértések, egy néhány szakasz a 4-ik honvéd- és Kemény zászlóaljából és több más a csatából hozzánk akadott harcosokból két ágyuval; ezeket Zsurmay Vilmoshuszár őrnagy Pereczy őrnagygyal Nagy-Selykre, Kis-Kapusra, innen Medgyes-felé vezette.²⁾ E csapathoz csatlakozott a zavarban Sztupa Ignác hadnagy is, a 27-ik zászlóalj lobogójával.

2) *Bem tábor*a zöme és *jobbszárnyával* pedig Vizaknán a Fürdő-utczán vonult vissza,³⁾ mely alkalommal egy ágyuból folytonosan tüzelt, hogy ezáltal akadályozza a dühös üldözést.

Mikor a sereg a városban volt és Bauer ép akkor indította ki a podgyász szekereket; mire minden hadi szekér, de még a lakosság közül is többen szekereken siettek menekülni. — Neki rohantak a tanácsházon tul levő hidnak, mely az üres pénztár-szekér alatt összeroskadt, a szekér felfordult és elzárta az utat; itt azu-

¹⁾ Czetz. Bem. erd. hadj. 83. l. — ²⁾ Közl. 30. sz. Honv. 44. sz. Kőv. Erd. Tört. 187. l. Kőv. Erd. Régiségei. 79. l. — ³⁾ Bem visszavonulásakor a serházból egy fiatal sebesült honvéd jött ki fegyvertelenül, meglátván egy polák a fegyvertelen sebesültet, lelötte; mit meglátván egy gránátos, e nemtelen tettért ő a polákot lötte le; a gránátost pedig ezért egy másik polák. — Ily és hasonló igen jellemző esetek is történtek igen nagy számban a vizaknai csata alkalmával!

tán jövő egyik szekér a másikba akadt, melyek akaratuk ellen is barricadot készítettek az akkor oda érkező ágyus szekereknek, melyek megmentéséről szó sem lehetett, mivel a felakadás pillanatában azonnal ott termett a német lovasság osztálya Babarczy százados vezérlete alatt és a granátosok osztálya, kik a pap kapusán rohantak be; a tüzérség egy része levagdaltatott; az ágyuk, löpőszekerek, valamint más podgyászszekerek is elfoglaltattak.

Csutak a csetepátéból a patika előtt megpillantá, hogy még a gyalogütegből három ágyu megmenthető, azokat a patikánál a ref. templom melletti utcára utasította; melynek vágatva a már felállított gránátos osztályon sikerült is áttörni és elmenekülni.

Bem ekkor már az ördögök árkánál kihatólva a tehenek melegdalanál volt. Bem látva Csutak jeles tettét, Bethlen Gergelynek Csutakról mondá: „*Herr Oberstlieutenant! der junge Major ist ein guter Soldat!*“¹⁾

A míg Bem a magaslatokra visszavonul, egy zászlóalj honvéd még benn rekedt a városban, mely utóvédcsapat volt. Szembe találkozott az osztrák gránátosokkal s ezek reá kiáltanak honvédeinkre: *Ne löj-
jetez ránk fiúk, mi is magyarok vagyunk!*

Honvédeink szót fogadnak s nem lönek. Azok pedig használva a cselt, honvédeinkre sortüzet bocsátottak, mintha muszkák lettek volna.

Mely zászlóalj aztán udvarokon, kerteken keresztül vergődött ki a városból, s minden további baj nélkül elérte visszavonuló seregünket²⁾

Bem vezéri erélyének tulajdonítható, hogy Vizaknároli kivonulásakor a magyar sereg egészen tönkre nem ment.

¹⁾ Csutak „Adatok“ 152–153. l. — ²⁾ Mezey jegyzetei. Vasárn. Ujs. 1880. sz. 15.

Ő a legveszedelmesebb pontokon megjelent, rendet csinált; egyetlen szavával új lelket öntött a feloszlásnak indult seregbe.

Czetzet és Bethlen Gergelyt elküldötte, hogy az elől futókat megállítsák és rendezzék; addig ő hátul az ágyúkkal¹⁾ folyvást posztót véve verte vissza Losenau ezredesnek üldözésre rendelt osztályát, mely kilencz ágyúval nyomult Bem után; s mely ellen csak az utak és hidak elrontása által tarthatta fenn magát.

Vizaknáról Bem a Rétya tetőn a fekete erdő Észka mellett levonuló tepercsei után Tepercseré (Toporcsa) innen Apoldon át Szeredahely felé vonult vissza.

VII.

Bemnek a vizaknai szerencsétlen csata alkalmávali veszteségei.

A világtörténelem Xerxes perzsákok királyáról megjegyzi azt: hogy óriási haddal támadta meg thermopilaei szorosnál Leonidást háromszáz emberével.

A halhatatlan Leonidas Athén és Spárta hona szabadságáért utolsó csepp véréig harczolt, harczosai egytől-egyig mind elhullottak; az óriási perzsahad győzedelmeskedett.

A vizaknai 1849. febr. 4-ki csata, kedves olvasó! valódi hasonmása volt a thermopilaei csatának; a vizaknai csatában Puchner xerxesi nagy tábora harczolt Bem leonidási kis serege ellen! . . .

Nem csoda, ha Bem e csatát elvesztette! Bemnek ezen vesztesége sok tekintetben igen érezhető és nagy volt.

---

¹⁾ Négy ágyúval (Bauer őrn. hagyományai. 143. l.). az ötödik ágyút pedig az elővidéknél hagyta, hogy azok magukat azzal védelmezzék (Huszár Ferencz „Honvéd Naplója“ szerint.)

Amint Csutak Kálmán honvédezredes emliti,¹⁾ ki ezen nevetes csatában jelen volt, 349 honvéd esett el, ezek között sok tiszt.

A 27-ik honvéd zászlóaljból elesett 157. Mátyáshusár 18, Vilmoshusár 9; a többi az összeszedett különböző csapatokból.²⁾

Megsebesült 132; és pedig a Mátyáshusárokból 9, a vilmoshusárokból 11.

A sebesültek között névleg következők ismeretesek:

- 1) Horváth József, százados.
- 2) Simonyi Géza, főhadnagy
- 3) Bulyovszky, főhadnagy.
- 4) Huszár Ferencz, hadnagy.
- 5) Ajkai Izidor, hadnagy.
- 6) Szilvásy István, tüzérhadnagy.
- 7) Kalozdy, törzsorvos.
- 8) Klobucsek György, tűzmester.
- 9) Csányi Sándor, Vilmoshusár tizedes.
- 10) Balla József, nemzetőr.
- 11) Kelecsényi István-Sándor, huszár.
- 12) Fogas István, huszár.
- 13) Bányay János, honvéd.

Ezek részint a visszavonuló sereg, részint pedig még a csata napján Szászsebesre küldöttek között életbe maradtak. Azonban, fájdalom! több sebesült társaikat a kísérő csapatokkal együtt éjjel a szászsebesiek legyilkolták.³⁾

A Vizaknán maradt sebesülteket Kalozdy törzsorvos Glasz elfogott császári főorvosra bízta;⁴⁾ azonban da-

---

¹⁾ Csutak 1880. apr. 19-kén Konstantinápolyból írt levele tanúsága szerint. — ²⁾ A névleg ismert halottak névsorát olvasd alább! —

³⁾ Bauer őrn. hagyományai. 146–147. l. — ⁴⁾ Huszár F. Honvéd Naplója.

czára ennek többen közülök az ütközet napján ¹⁾ a kórházzá átalakított róm. kath. fiuiskolában a császáriak által legyilkoltattak. ²⁾ — Véröktől az iskolaterem padozata egészen be volt lépve. — Kőváry szerint azonban mintegy 50 sebesült Vizaknáról Szebenbe szállított be még az nap; ³⁾ kik között jórendire azon 16 fogoly is értetődik, kiket Puchner a sóhivatal elébe rendelve, megnézett és Szebenbe bekísértetett. ⁴⁾

Az ellenség kezébe került 16 ágyu, ⁵⁾ melyek közül egy néhány künn a csatatéren foglaltatott el, de a nagyobb rész a piacon összeakadt szekerek miatt meg nem mentethetvén.

Ezenkívül a városban a piacon elfoglaltatott: 11 tölényszekér üresen, minden podgyász szekér, hadiiroda és pénztárak a papkapusán a menekülő magyar seregbe berohanó gránátosok által.

Bem magán kocsija ép akkor foglaltatott el, midőn Timár udvaráról kiharajva Fereenczy Károly háza előtt robogott, melyen voltak hivatalos és privát irományai, fővezéri pecsétje, min egyesülve vala a magyar korona nélküli czimer a lengyel sassal, ⁶⁾ egy megirt napi parancsa Bianchi lengyel ezred átjövetele tekintetében. ⁷⁾

Ezen, későbbben a császáriak által a magyarokra nézve szinte veszedelmesen felhasznált napiparancsban az állt: *„hogy ha a csata közben fehér zászlóval közeledik valaki az ellenség közül, azt barátságosan kell fogadni!”*

Ugyanis, a Bianchi lengyel ezredből átszökött

¹⁾ Bauer őrn. hagy. 142. l. — ²⁾ Czetz, Bem erd. hadj. 85. l. —

³⁾ Kőv. E. T. 175. l. — ⁴⁾ A foglyok közt volt Bagner százados is. — ⁵⁾ Szilágyi For. Férfiai 170 l. Csutak 1880. apr. 19-ki levele. —

⁶⁾ Huszár F. „Honvéd Naplója.” — ⁷⁾ Szelindeken kelt ezen napiparancs, hova jöttek át számosan az osztrák seregből lengyel szökevények. *Bauer hagyományai.* 122. l.

közlegények, valamint a csatákban elfogottak azt állították, hogy az egész Bianchi lengyel ezred át akar a magyarokhoz jöni, de az alkalom hiányzik erre; a csatában pedig azért bajos, minthogy a magyarok nem tudhatják, hogy ők baráti szándékkal közelednek, miért is a magyarok sortüzének nem akarják magukat kitenni.

E kedvező hirre Bem a magyar sereghez átjött néhány Bianchi féle lengyel ifjut visszaküldött a császáriakhoz, mintha azok a magyaroktól visszaszöktek volna, azonban oly utasítással: adnák tudtára a Bianchi ezredbelieknek, hogy honvédeink az általok kitüzendő fehér jelvényt a csata vad zajában tiszteletben tartandják. Mit Bem az említett tábori napiparancsbán katonáinak ki is adott, ¹⁾ megtartás végett.

Az ellenség kezébe került Vizaknán a visszavonulás alkalmával az egész kis-csüri requisitio is, hasonlóképen egy nappal előbb a székelyek által Vizaknára szállított élelmi és munitioval megrakott sok szekér. ²⁾

Az ellenséges táborba egy néhány boszantó átszökés is történt. — Egy cigány káplár csatározás közben eleinte lassan előre indult, de midőn az ellenfélhez közebb volt, átfutott. — A vele volt honvédek észrevevén árulását, utána lőttek, de nem találták. — Ő pedig alig volt a császáriak között, oldaláról letépte a nemzeti színű porteepeét, lábaival megtaposta és régi társaira kezdett tüzelni. ³⁾ Hasonló módon szökött át egy német nevű tiszt is.

De megtörtént az is, hogy többen menedéket ke-

---

¹⁾ „Honvéd“ 1868. ok. 19. sz. 42. Ezen parancs az ellenség kezébe kerülven, avval a piski csatánál szomorúan végződő visszaélés történt. Mezei Jegyzetek. „Vasárn. Ujs.“ 1880. 16. sz. Honvéd 1868. 42. sz. — ²⁾ Huszár Fer. „Honvéd Naplója.“ — ³⁾ U. o.

resvén, vagy a seregtől elkészvén, Vizaknán hátramaradtak.

Dézsiéknél elrejtezkedve hátramaradt: Musnay; Székely Józsefnél egy pap fiu; Moldovánnál: Eperjesy. Hentes Juon g. n. e. lelkész ur is egy őrnagyot mentett meg az ágyba elrejtve; Komán Krizbai pedig egy tisztet szalma kazalába beásva tartott.

Mindezek után nem csoda, ha a magyar táborból a százszebesi összeszámitás alkalmával 569 ember hiányzott.¹⁾

Lóvesztés is volt mintegy 52.²⁾

Amint Csutak ezredes felemlíti, Petőfi a vizaknai veszteség, főkép az ágyuk elvesztése felett annyira el volt keseredve- és meglepetve, hogy Szeredahelyt este a tűznél könyezve csak annyit mondott: „*Isten, légy igazságos!*“³⁾ . . .

Azonban az ellenség vesztesége is nagy volt. Elesett: D'or és Binder százados és Nahlik hadnagy,⁴⁾ a magyarokénál több közharczos. Megsebesült 137-nél több.

A vizaknai csata teljesen elvesztve volt a magyar seregre nézve *Bemet leginkább sujtotta ezen elveszett csatának azon szomorú következménye, hogy Szeben közelében tartózkodását, mi által bátorítólag akart hatni a szebeni csata után leverte kedélyü Erdélyre — fel kellett adni!* . . .

VIII.

A szerencsétlen csata alatti és azutáni állapotok és események Vizaknán.

Egy felvert, felzavart hangyaboly állapota nem lehet rendetlenebb és kuszáltabb, mint a csata alatt

---

¹⁾ Csutak 1880. apr. 19-ki levele szerint. — ²⁾ U. o. — ³⁾ U. o.
— ⁴⁾ Köv. Erd. Tört. 175. l.

és azutáni állapota, kinézése s belélete volt Vizakna városának !

A nép egyik része gyülesezett, a másik ijedve menekülni akart, a harmadik szivszakadva várta végét a borzasztó eseményeknek.

Csata alatt — a mint jelen volt Herendy Károly székesfehérvári tüzér írja — az egész piacz oly népes volt, mint egy országos vásár ; már pedig minden helység, melynek közelében csata van, néptelen és egészen kihalt szokott lenni, mert mindenki vagyonával menekül és magát biztosabb állapotba helyezi. ¹⁾

Bauer kilovagolván a hadi küzdőterre még a csata elvesztése előtt, midőn visszatért, vigasztalta a kétségbeesett polgárokat a látottak elbeszélése által ; ²⁾ azonban alig telt el egy néhány percz, megfordult a sors ; az osztrákok kerekedtek felül ! A városba omlani kezdettek be a magyar táborból menekülők a csata elvesztését hirdetvén.

A menekülők szekerei, valamint a hadipodgyász és társzekerek vágztatva rohantak ki egyik s másik udvarból. A piacz szeginél éjszak-nyugatra levő, a Visza feletti hid az üres pénztárszekér alatt a mint felebb láttuk, összeroskadt. Itt a szekerek annyira összebojolódtak, hogy valódi eltorlaszolókat készítettek. ³⁾

„A mellett — a mint Huszár Ferencz honvédhadnagy írja naplójában — a nagy sürgés-forgás, az irtó-zatos zaj, az utczában káromkodó tüzekek és huszárok, a házakban siránkozó nők és gyermekek, az egymásba ütköző vagy roskadozó szekerek ropogása, felettünk a magasban a város mellett, és hátunk megett vágztatva robogó ágyuk zöreje és eldördülése, az egymásra lö-

---

¹⁾ 1880. júl. 13-kán, Székesfehérvárról irt levél. — ²⁾ Bauer őrn. hagyományai. 142. l. — ³⁾ Bauer őrn. hagyományai. 143. l.

völdözés, kiabálás, golyók surrógása, az ellenségnek mindenfelőli „hurrazás“ kiabálása, iszonyu és borzasztó állapotot és helyzetet idézett elő a város lakosságánál nézve.

Az osztrákok centruma lőtt be ágyuval az ingó dombról a menekülő magyar seregre; balszárnya pedig Kis-Csűr felől eljutván a város feletti magaslatokra onnan hasonlóan tüzelt be borzasztóan a városba ágyuval és puskával. De a város legfelsőbb részéhez érve sztrigoicza tetőről is hatalmasan ágyuzott át a tehénteleg oldalánál menekülő magyar seregre.

Mely lövöldözések következtében mind a város utczái mind pedig künn többen sebesültek, vagy haltak meg magyarok és osztrákok közül.

Az utcai csatározás alatt a polákok által a város aknai magyar lakosok közül is egy néhányan meglöveket, u. m. Láda Bálint, Láda János, Székely Péter, Burján János, Balás János, Császár János¹⁾ — Gál Imre pedig megsebesült, s később ennek következtében mégis csak elhalt, Láda József karján sebesítettette meg, ki most is él — Kikkeli szerencsétlen eset részben véletlenül a miatt történt, hogy a polákok őket a magyar seregből levőknek gondolták; részint pedig rájuk korból, a románok által a polákok reájok vitetett.

De a románok közül is lövettek meg ezen alkalommal — Az alsó románok közül meglövetett a polákok által Todor Hader éppen akkor, midőn a város alsó végén hol most Gál háza van — egy elesett magyar katonát kifosztani akart. — A felső románok közül pedig meglövetett (de nem halt meg) a magyarok által az öre

---

¹⁾ Ezeket a románok nagy bajjal engedték meg eltemettetni a romáik által. Beakarták őket is vetni a nagyaknába. Burján Jánost bevetették.

Lázár Jossip azért, mert a város felső végén, a czigá-nyoknál levő hidat, hol a magyarok Toporcsára s innen Szeredahelyre akartak átvonulni, társaival épen rontotta le; mi miatt a magyarok kénytelenítve voltak az ördög árkánál levő meredek uton vonczolóskodni ki.

A Vizaknára menekültek közül: Szalánczy László örményszékesi földbirtokos Székely Ferencz udvarában, Miskolczy József ugyan örményszékesi földesur Székely Ferencz kertje végében lövetett meg a polákok által. — Ők is behányattak a sülyedt aknába.

A mint némelyek beszélnek, a románok közül egy néhány akadott, kik az idegen pakkos szekerekkel közreműködve iparkodtak a szekereket keresztül-kasul rakni, hogy a magyar tábor átvonulását akadályozzák. — Megjegyzendő, hogy az egész hosszú utca oldalai tele voltak pakkos szererekkel; melyek nagyobb része a császáriak kezébe esett, kik azokat bevitték (vagy azon nap, vagy később mint egy románul írt városi jegyzőkönyv febr. 8-kán említi) sok pedig a románok martaléka lett, melyeket azok széjjel rontották és elhurczoltak ide-oda.

„*Jaj a legyőzötteknek!*“ . . . „*Vae victis!*“ mondatik ősi idők óta fogva.

E mondatnak szomorú igazolta sehol jobban be nem teljesedett, mint 1849. febr. 4-kén Vizaknán! . .

A magyar seregnek Vizaknáról kiveretése után a vizaknai magyarságra nézve borzasztó délután, este és éj következett be.

A császáriak ekkor megkapták a helyi románokkal a „*fehér lapot*“ . . . és arra szabadságukban állott, *mindazt redírni: a mit akartak.*

Sokan ekkor is becsületességük tényét jegyezték fel, míg sokan kegyetlen és rabló természetöket örökítették meg.

Rablás engedtetett a császári katonáknak 2 óráig. 1
rablás azonnal megkezdetett, a hogy városba a császáriak bevonultak.

Legelőbb is Bem szállására, Timár József udvarára rohantak a gránátosok Bem holmieit és podgyászai kézrekeríteni. Innen marhát, lovat, bort s a mit csal kaphattak, elraboltak. ¹⁾

Hasonlóan tettek több más magyar házzal is. ²⁾

A nibus indiai madárról a természetrajz azt jegyz meg, hogy midőn derült idő van, elbuvik; midőn vészfellegek tornyosulnak, akkor repked és jár zsákmánya után

Ily módon tettek sokan. — A míg a magyarnal derült napja volt, elbujtak; a midőn vésze lett, előrontottak, fenyegetőztek, raboltak.

A császáriakkal némely vizaknai románok egyik házról a másikra jártak, a sóaknák és raktárakba is belövdöztettek, hogy nincsen-e ott magyar. — Sőt midőn *Hoffinger Bertalan* bányatiszt nője és három leányával a *Nepomuk* bánya istalyába menekült, egy román elárulta három, polákot vivén be reájok. De szerencsére sikerülvén Hoffingernek a lappancsot leeresztetni, mi által a világosságot elzárta; a polákok megijedvén, a román utlegek által kényszerítették, hogy mint mondták, ezen ördögi helyről őket kivezesse. — *A bűn, büntetlen soha sem maradt! . . .*

A katonákkal raboltak a helyi románok közül is sokan, de ők leginkább mégis éjjel folytatták nagyobb mértékben az elesett harcosok és a helyi magyaroknál a rablást.

---

¹⁾ Sokat mentett meg innen Dézsi Boldizsár a Dézsiházhoz ment három ismerős gránátossal: Vadady György, Vadady Gergely és Vadasy János őrmesterrel. Ezekkel hozta át Timárékból Bem egyes irományait, hálósapkáját s több apróságait is. — ²⁾ Polgármesteri Jegyzőkönyv 1849. Máj. 22. sz. 1.

A császári katonaság, nagyobb része éjjelre is Vizaknán maradt. Egy házhoz 10–20-an voltak beszél-
lélve. — A magyar gazdákat — nem nézve a hide-
get — házaikból kikergették, mondván: *„Nem lehet,
hogy a katonákkal egy helyt háljanak; a katonák el van-
nak fáradva, elaludznak, a gazdák mint magyarok őket
megölhetik!”* . . .

Puchner, Gedeon, Losenau a kamaraispánnál tar-
tózkodtak

Eltelvén a félelmes és rémletes éj, másnap még
annál ijesztőbb színben tűnt fel minden; a magyar
Vizaknán olyan árva s élettelen lett, mint ősszel a
lehullott levél; . . . alig mert hajlékából kibujni, — s ha
kiment is, levert bus arczczal és szorongó kebellet tette
azt, félvén a következő bizonytalan eseményektől. ¹⁾

Iszonyu és megbosztató volt reá nézve látni reg-
gel az utczákon az elesett vitézek megfagyott véres
hulláit mély sebekkel elborítva, minden ruháikból, sőt
még fejérműikből is kivetkeztetve és megrabolva

*Szomorú egy jutalom ez, kedves olvasó! a hazdért és
annak szent szabadságáért elhullott hősök részére! . . .*

Reggeltől estig a császári katonaság Szebenből
s a környékből folytonosan vonult át Vizaknán To-
porcsának, s onnan Szeredahelyre és így tovább; az
első része a hátra vonuló magyar sereggel csatázván.

Februárius 4-ke és annak éje emlékezetes marad

---

¹⁾ Sokat köszönhetni császári biztos és helyettes királybíró Wag-
ner János őrnagynak, ki erélyesen lépett fel ekkor is; s különösen
febr. 8-kán kemény rendeletet adott ki, hogy egyik nemzet se bántsa a
másikat Vizaknán; ne beszéljen egy más ellen, mert az az ellen hibázót
megfoghatja, megkötözteti és Szebenbe a Generalcommandóhoz beküldi.
Együttal elrendelte, hogy a katonáknak, kik Vizaknára jönnek, utalvány
nélkül semmit sem kell adni. Románul írt városi jegyzőkönyv. 1849.
Nr. 10—11.

sokáig Vizakna városa sok polgárára nézve nem tekintve nemzetiséget, melyről többen elmondhatják a nagyszombati dicsének szavait :

„O vere beata nox, quae expoliavit Aegyptios, ditavit Hebraeos! . . .

Ezen nap és éj Vizaknán sokat gazdagított meg, a kik azelőtt szegény emberek voltak! . . .

IX.

A csatában elesett honvédek egy felhagyott sóaknába behányattak.

A szerencsétlen csata utáni nap intézkedés tétetett az ütközetben elestek összeszedése és eltakarításáról.

Elhatároztatott : hogy a Nagy-Aknán innen a város felé éjszakra — hol régente egy körtefa alatt a jégverem volt — egy nagy gödör ásattassék ; ide temetessenek be azon holttestek, melyeket könnyen odahozhatni : a távol helyen levők pedig ott, a hol könnyekben számokra gödör ásható.

Kovács Sándor főbírói segéd ezen határozat nyomán a fazekas társaságot ki is rendelte a közös nagy sir és más kisebb sirok ásására.

Azonban keményen meg levén fagyva a föld, a fenenmlített határozat végrehajtásától a fazekas társaság elállott.

Némelyek azt mondják, hogy a román nemzetőrségi tisztek : Onya Popi Todor, Mihaila Mundrán s több mások, de legkivált Szávu Mutyán az alsó románok századosa nem engedte volna meg a sirásást mondván : *„Nem méltók, hogy a földbe menjenek, hanem vettessenek a bányába . . .*

A sóbánya hivatal levéltárában levő jegyzet szerint pedig Szász János¹⁾ lett volna az, a kinek intézkedése nyomán a szabadság, a nemzeti önállásügy véres áldozatai, kik részesei voltak a legdicsebb halálnak, a kik a haza szabadságáért égő szerelmöket kiomló vérökkel pecsételték meg egy felhagyott sóaknába, az ugynevezett „*nagy aknába*”²⁾ behányattak.

¹⁾ „Im Jahre 1849 als der ung. General Bem von den Kaiserlichen überfallen, und die Schlacht durch die Letzteren gewonnen, wurden die auf dem Schlachtfelde gebliebenen gegen 300 an der Zahl auf die Anordnung des dormaligen Inspectors Johann Szász — der ein absolvirter schemnitzer Collegiant ist — in diese Grube geworfen — Diese That von einem bergmännisch Gebildeten angeordnet erfüllt gewiss jeden biedereren Bergmann mit dem Gefühle des Unnwillens; — auch verräth schon zur Sommerzeit diese böse Exhalation die Unbesonnenheit dieser Handlung. Benedek. A. Geographische Beschreibung.“ pag. 17—18.

²⁾ *Echo. Die grosse Grube.* — Ezen akna fekszik a csatatértől nem sokkal hátrább éjszak felé. — Innen alig egy puskalövésnyre volt felállítva Bem csatárlánczának centruma, mi a tekintetből is nevezetes hely. — A helyi m. kir. sóbányahivatal levéltárában levő „*Geognostische Beschreibung der k. Viszáknaer Salzgruben*“ című könyv 4-ik lapján ezen régi sóaknáról következő nevezetes megjegyzés olvasható: „*Die Grosse Grube.*“ Hinsichtlich des Alters dieser seiner Zeit in Ansehung der übrigen gleichzeitigen gegen Nordost gelegenen Grube, mangeln im hier *ämtlichen Archive* sogar die muthmasslichen Hilsquellen, *erst im Jahre 1743 den 11-ten October wird derselben erwähnt*, und die Herstellung des eingesunkenen Schlachtfundaments, dann die sorgsame und genaue Befahrung derselben, aus dem Grunde, weil in die in ihrer Nähe gelegene Kleine Salz Grube, aus welcher sogar der Laut der darin arbeitenden Hauer vernommen werden könnten, Wasser eingedrungen war, angeordnet.“

Hauer u. Stache „Geologie Siebenbürgens“ című könyvök 574-ik lapján sub nro 1. ezeket írják róla. „Im Jahre 1777 hatte sie nach einer Beschreibung des Salzwaagmeisters *J. Kleps* eine Tiefe von 61½ Klfr. und an der Sohle eine Peripheria von 116 Klafter; die Tiefe des Schachtes betrug nach *Fichtel* 16 Klfr, nach späteren Urkunden war sie im Jahre 1796 76 Klfr tief und hatte einen Durchmesser von 36 Klfr; im Jahre 1798 sollen in der Grube Kohlen vorgekommen sein; im Jahre

A holtestek' összeszedésére magyarok és cigányok rendeltettek ki; a nagyaknáhozi hordásra is magyar szekeresek u. m. Wilhelm Márton, Takács György, Kovács Mihály, Szász János, Szász Istv. Kádár János, Csekes István.

1804 ward ihre Sohle zu 1017 Quadratklaftern angegeben, so dass nach Abschlag des Füllortes u. s. w. 909. Quadratklaster zur Arbeit blieben und für einen Häuer 4 Quadratklaster gerechnet, eine Belegung mit 227 Häuern möglich war. „Im Jahre 1827 wurde diese Grube, nach den sich schon früher Brüche gezeigt hatten, theils wegen der Schwierigkeit der Förderung aus so grosser Tiefe ganz aufgelassen.“

De felhagyása történt a középányából előtörhető vízveszélytől félelem miatt is. (Mik tekintetében olvasd 1817-ben 21591 sz. alatt az udvartól, 653. 5932. sz. alatt pedig a Thesaurariatustól jött rendeleteket.)

„Im Jahre 1828, aus Vorsorge, derselben Treibkorb und Taggebäude abgetragen und sowohl die Maschine als auch des Taggebäudes noch brauchbaren Bestandtheile unter einer bey der *Sti Ignatii Grube* hiezu eigens erbauten Baracke aufbewahret. (Geogn. Beschreib. der k. *Vizaknaer Salzgruben.*“ p. 9.)

Ugyanezen könyv 74-ik lapja bizonyítása szerint 1829-ben, midőn a nagy aknától régi anyagok az említett célra az Ignatii aknánál felhasználhattak, egy gerendán, melyhez a lejáráshoz szükségelt lajtorják felseje erősítve volt, 1757. évszám találtatott.

1828—1829-ben Oláhországból sok román és bojár volt a háboru miatt kimenekülve Vizaknára; a szegényebbek a nagyakna gépelye elszedésénél is, mint Vulkán Dániel említi — dolgoztak.

1781 és 1787-ben a vizkihúzással benne sok baj volt (olv. dec. 8-kán 167. sz. a. jelentést!)

1804-ben egy akkori leltár szerint 76½ öl mélységű volt.

A régi sóvágók, akik még benne dolgoztak, azt állítják, hogy felhagyáskor 100 ölnél mélyebb lett volna; Hauer és Stache „*Geologie Siebenb.*“ című derék művekben pedig csak 79 ölet mondanak.

1867-ben megmérte, a víz 22 ölnyre már benne fel volt jöve; most a víz sokkal magasabban áll.

Alakja befelé: mindinkább szélesbülő öblösített kup — a milyen alaku sóbányák mind a mult századból valók.

Felül két torka volt; a melyekből az egyik most is látható négy-szegletre fadarabokkal kirakva. Ezeken lappancs ajtó volt, csak 1851-ben

Találtattak pedig holttestek: a Dézsi lábujában, a Kis-csüri tókban, a barázdák alatt, a fakut lunkában, a kacsuláta alsó részében, a fürdő-utczában, a piacon, a hosszuutczában, czigánysorban, az ördögök árkában; de találtattak egyes udvarokban is u. m. Bogorin Juon udvarában 9, Átyim Bogorinéban (most Szingetin Lázáré) 13, Kosokár Juonéban 17, a róm. kath. iskolánál a szin alatt és az udvarban, a serháznál.

Midőn a szekerekről az aknába behányattak, Szávu Muntyán mindeniknél commandirozott mondván: „Fél jobb!” „Indulj!” — „Mars!” — — s avval belöktettek.

Egy szegény honvéd csak sebesült lévén, kérte, „*hogy ne vessék be öljük megelőbb!*” Mire Szávu Muntyán Takács Györgynek azt mondta: „*Ha be nem veted, téged vetünk be!*”

Egy másik egészen nem volt meghalva, hanem hörgés által nyilvánította, hogy életben van; de ez is behányatott.

Másnap az ördögök árkában is taláztatott hat ha-

---

történt a beomlás, a mint Benedek A. „Topographische Beschreibung“ című irata bizonyítja. — 1854-ben készítettett körülötte lánczfa.

A lejárás egymáshoz erősített lajtorjákon történt, a mi miatt sokszor történt szerencsétlenség.

Echónak nevezetik azért mivel ha kő hajtatik be, vagy ha belelőnek, többszörös viszhangot ad. — Ha pedig dynamit patrone vettetik be, nagyszerű robajt és mennydörgéshez hasonló hangokat ad több perczig.

1817 szeptemberhő elején egy szombat napon *Ferencz* császár Nagy-Szebenbe jöven, egy régi sóvágó azt állítja, hogy a császár Vizaknán is künn lett volna a helyi sótermelést és a nagy aknát megnézni; s hogy ő tiltotta volna be itt a további sófejtést a fennirt okokból; minnek valóságára azonban a helyi sóbánya hivatal levéltárában eddigi kutatásaimban nem akadtam.

„Im Jahre 1856 wurde dieselbe abgesenkt, (mint Benedek A. Topogr. Beschreibung című iratában említi. —] und vom Tagkranze bis zu Sohle massern 70° 5' dec. m gefunden.“

lott; ezek is a nagy aknába hányattak be. — De hetek múlva is találtak hol a határon, hol pedig a kertekben holttesteket, melyeket a kutyák vagy vadállatok részben felemésztettek; ezeknek is egy része a nagy-aknába vettetett be; más részt pedig egyik vagy más magyar ember — mint az öreg Tóbiás az ő honosait s nemzetebelieit — eltemette, félelem és rebegés között, nehogy valaki megtudja.

Két szatmári honvéd — kiket a ruhájokról ismeretek meg a fakut lunkánál a rogyinákban, a vasut alatt a Purvu földjénél temettetett el, mivel itt ingoványos levén a hely, ki nem lehetett őket hozni.

A kis-csüri fordulóban pedig egy honvéd lábait az ágyu elvivén, azt ott járván egy román botjával föbe ütötte, ennek tevésére az illető által kérettetvén, ki ott is temettetett el.

Egynek sem adatott meg a ker. hit végtisztessége: a pappali temetés, hanem csak mint teherhuzásban kidőlt lelketlen állatokat szokás, úgy dobattak be rideg sirgödreikbe!

B. A. egykori vizaknai sóhivatali tiszt, mint fentebb láttuk *300-ra teszi azok számát, akik a nagy-aknába behányattak* ¹⁾ „Erdély földrajzi, sótelepeinek földismeit és sóbányászata művelési viszonyainak vázlata.“ összeállított a kolozsvári m. k. bányagazgatóságnál című könyv 17-ik lapján ez áll: „nagy-bánya arról nevezetes, hogy abba a vizaknai csataterén 1849. febr. 4-kén el-esett harcosok, számszerint 300 ember behányattak.“

Moldován János egykori román nemzetőr kapitány, ki a behányás idejében Vizakna főbírája volt, 307-et említ. — Melyek szem előtt tartásával, miután az is tudva van, hogy az osztrákok még az ütközet napján halottaikat katonai társzekerekkel, nagy-csüri és szebeni

---

¹⁾ Topographische Beschreibung, pag. 18.

szekeresekkel Szebenbe beszállították, bizton állithatni: *hogy a Nagy-Aknába behányattak — egy pár kivételével — mind a magyar táborból valók.*

Kossuth Lajos 1848. decz. 20-án azt javaslá a képviselőház előtt: *hogy készíttessék egy aránytábla, mely készen legyen befogadni azok nevét, kik érdemesek lenednek, hogy emlékök örök időkre terjesztessék; mit a képviselőház helyben is hagyott.¹⁾*

1849. máj. 28-án utasította a hadügyministeriumot: *a függetlenségi harcban elesettek neveinek összegyűjtésére, hogy azok valami „nagyyszerű emlék által” adathaszanak át az utókornak.²⁾*

Kedves olvasó! a Vizakna határán elhullott szabadságbajnokok is megérdemlik, hogy emlékök az utókornak átadassék; miért engedd meg: *hogy ezen szerény művemben én is egy lapot emléktáblául szentelhessek azok neveinek, a kikről tudomást nyerhettem, hogy Vizaknán lettek a haza alkotmánya és szabadsága mártyrjai;* hadd legyenek tisztelet és kegyelet között fennmaradva nemzedékről-nemzedékre.

- 1) Zalányi Miklós, százados 53. zászlóaljból.
- 2) Rohonyi Péter, százados 4. honv. zászlóaljból (pozsonyi.)
- 3) Fodor Imre, százados 4. honv. zászl. (pozsonyi.)
- 4) Gr. Haller N.
- 5) Fleischer Lajos, főhadn. 4. honv. zászlóaljból (pozsonyi.)
- 6) Kulin András, főhadn. a nemzetőröknél.
- 7) Szabadó András, főhadn.
- 8) Dekez Antal, főhadn. szabad csapatnál (toront)
- 9) Széky Dávid, hadnagy a Vilmos huszároknál.

---

¹⁾ Pesti Hirlap. 1848. 246. 250. sz. Szeremley. Forr. Kron. II. k. 66. l. — ²⁾ Közl. 121. sz. Szeremley. Forr. Kron. II. k. 163. l.

- 10) Szabó János tüzérhadnagy. Elesett a géra alatt.
- 11) Hozsváth Károly, huszárhadn. Elesett az ingódombnál a kereszten felül.
- 12) Antonovits Albert, hadnagy (bácskai.)
- 13) Rákosy András, hadn. (székelyföldi)
- 14) Magyar Pál, tüzérirányzó (láposi festő)
- 15) Cservenka, tüzemester (nagyváradi)
- 16) Kopasz János, tüzérőrmester.
- 17) Löbl Dávid, tüzérőrmester.
- 18) Hány Péter, őrmester (szegedi)
- 19) Lerk János, őrmester (kőszegi)
- 20) Szikrai János, őrmester 27. h. zászlóaljából (komáromi.)
- 21) Ilyés Antal, szakaszvezető (Gyergyó alfalvi.)
- 22) Csoma Sándor, ¹⁾ tordai csapatbeli közharcos.
- 23) Boda Hector, közhonvéd marosszéki szabadcsapatból.
- 24) Magyar László, közhonvéd 45. honv. zászl. (alpesti.)
- 25) Karika Mihály, közhonvéd.
- 26) Fischer Nándor, köztüzér (pesti) elesett a só-
őrháznál könn.
- 27) Nagy Antal, közhonvéd (H.-M.-Vásárhelyi.)
28. Kaczér Gáspár, közhonvéd (kassai.)
- 29) Fazakas Sándor, közhonvéd.
- 30) Mátyás —, közhonvéd.

---

¹⁾ Igen vitéz férfi. — Róla bajnoktársai beszélnek: hogy az úgynevezett „Székben,” a mostani gözmalomtól napkeletre eső besánczott kaszálóhelyen a sánczban mint sebesült meghuzta magát, midőn az osztrákok a magyar serget visszanyomták, több ott elhullott bajtársainak fegyvereit maga mellé gyűjtötte négykézláb mászva; midőn ott egy század svalizer elmene, arra lőtt; s biztos lövései által sokat elejtett. — A svalizerek reá rohantak, akkor szuronyra kelve védte hősiiesen magát, a mig utoljára a tetemes erőből tulszárnyalva, összeaprittatott.

- 31) Talián János, huszár (udvarhelyi)
- 32) Beke József, közhonvéd (baróti.)
- 33) Pongrácz József, huszár (küküllővári)
- 34) Fehér András, tüzér.
- 35) Király János, közhonvéd (Marosujvárról.)
- 36) Király József, közhonvéd   "   "
- 37) Szalánczy László, földbirtokos (örményszékesi)
menekült Vizaknára.
- 38) Miskolczy József, földbirtokos (örményszékesi)
menekült Vizaknára.
- 39) Burján János, napszámos (vizaknai.)

X.

Ujból osztrák világ Vizaknán. A tisztség restaurál- tatik, az uralkodóház és osztrák kormány hűsége feleskettetik.

A szerencsétlen ütközet után a császári sereg Vizaknát megszállván, ott a legkeményebb osztrák világ lett.

Mint az áradat, kedves olvasó! mindent magával sodor és annak ereje ellen nem lehet ellenállás: úgy történt Vizaknán is. A magyarságnak kellett a hatalmasabb erő után engedni; a katonai hatalom és románság intézkedései szerint magát szabni; mivel ők voltak akkor a helyzet urai.

De még az a szomorú körülmény is előadta magát, hogy a románság közül többen igen kihívólag és rozsul viselték magukat; miért Szász János, Dézsy Elek és Reiszner Mihály egy század császári katonaságot kértek ki Szebenből a magyar polgárság védelmére, a mely kiküldetvén Grupp nyugalmazott százados alatt; az Reiznernél szállásoltatott el, a katonaság pedig

egyes magyar gazdáknál, kik tartoztak gondoskodni azok élelmezéséről.

Az országban a románok ekkor mindenfelé, vagy mert a győzelmet biztosítva látták, vagy mivel tisztába jöttek, hogy az osztrák kormány rájuk támaszkodása tetőpontját érte: arra törekedtek most, hogy az osztrák kormány közegeitől nyert ígéretekzt formulázhassák.

Szebenből Bécsbe küldött *Saguna*, feb. 6-kán Olmützben a felség elé lépett; üdvözlé trónra léptét nemzete nevében, melyre ő felsége méltán számíthat, mint a mely máj. 15-ke óta a magyarok ellen működik s a magyar miniszteriumnak az engedelmességet felmondta, a császári sereget ujonczokkal tartja, *kérte az uralkodót: hogy mihelyt a béke helyredáll, a román nemzetet is hív nemzetei közé emelje.*¹⁾

„A felség az egyenjogositást megígérte.”

„Azonban a románok igényei a csupa egyenjogositás határaival nem érték be, ők azokon tul röpködtek. — Nekik nem volt elég, hogy Erdélyt praefecturákra oszták; azt *Romanéának* kezdék magok s a generalcommandó közt folytatott irataikban nevezni. — Erdélyre előbb *Daco* — most már csak *Romanea* nevet használták, s a román administratio mellett a római törvényeket is magokénak állíták; sőt a forradalom után a kormánytól ezt kívánták részökre alkalmazásba hozni.¹⁾

Laureani és Popázu okmányt terjesztettek Olmützben ő felsége elé, melyben kérték mint a román nemzet küldöttsége: *hogy Erdélyt, Bukovinát, Bánságot a magyar korona területéből kiszakítván, azokat román fejedelemséggé egyesítse.*²⁾

¹⁾ Köv. Erd. Tört. 190. l. — ²⁾ Lásd az okmányt és a szászok replikáját Sieb. Bot. 1850. 9. 29. 68. számaiban!

A szászok midőn látták, hogy a románok kíváncsiak önállásukat végenyészettel fenyegetik; hogy a románoktól el ne nyelessenek, magok is, a mint erre az első lépéseket még 1848. okt. 2-án megtették „*Kronlandd*“ akarák az általok lakott területet emeltetni; a Romanea alapításnak ellenszegültek. — Miből kezdett a meghasználás köztök létrejönni. Sőt a főhadikormány is a muszkák behozatala után a románokra nem sokat adott, az ő támogatásokat kicsinyelte; a mi még több, febr. 10-ről átírt a comitének: mikép szükségesnek látja, hogy a szász és román nemzetörség egy főnök alatt álljon; mi ellen azonban a román comité óvást tett. ¹⁾

Igy álltak kedves olvasóm! — a magyarok szerencséjére — szemközt ez időben a szászok és románok, a generalcommandó és román comité s a két fél lapjai.

A magyar részről a láthatár, hová ekkor egy igaz hazafi szemei hathatának, Erdélyben szűk és sötét volt. A magyar sereg a vizaknai szerencsétlen csata által kis térre szorítkozva nyugtalan bizonytalansággal nézett a kétes jövő elébe.

Azonban Beöthy helyébe, a kivel Bem nem rokonszenvezett, Csányi László lépven fel mint kormánybiztos, nem hunyt el a keblekben az igaz ügy diadala feletti remény. ²⁾

Bem és Csány közreműködése a magyarokra egészen új fordulatot ígért . . . pedig még egy vizaknai szerencsétlen csata! — s hol a halandó, ki a következésekről határozottan szólhatott volna!“

Az erdélyi főhadikormányzóság gyanítva a jövőt, készült a vihar elébe.

¹⁾ Kőv. Erd. Tört. 192. I. — ²⁾ Kőváry E. T. 189. lapján febr. febr. 1-re teszi Csányi mint kormánybiztos fellépését.

De lássuk most kedves olvasó! tovább a vizaknai eseményeket. Febr. 8-kán a szekerek, melyek a magyar tábortól maradtak, összegyűjtettek, a marhák megbélyegeztettek s őrizet alá tettettek a Generalcommandó további intézkedéseig.¹⁾

19-kén a Gerébháznál Wagner elnökle mellett tanács ülés tartatván, elhatároztatott Moldován főbíró kérésére, hogy tekintetbe véve a valóban terhes napokat és a főbíró elfoglaltatását a terükben a többi tisztársai is részt vegyenek. — És pedig az előposztok kiállítására nézve házipénztárnok Lakatos Sándor oly utasítással nevezetett ki: hogy a 8 alutczakapitányt maga mellé véve — a határra csakis 20 románokat rendelhessen, a városban pedig magyarokat használjon. — A kenyér és széna portiók kiszolgáltatására élelembiztosnak tanácsnok Hentes Simion és városgazda Toma Dumă nevezetett ki, hogy magok mellé vegyenek segédek és megkívántató élelmet a katonáknak szolgáltatassák ki.²⁾

20-án Szeben körül fekvő falukból 47 személyből álló népfelkelés (Landsturm) jött egy hadnagy vezénylete alatt Vizaknára. A hadnagy id. Koppandy Jánoshoz, a többiek pedig — egy házhoz kettőt számítva — alább helyeztettek el.³⁾

¹⁾ Románul vezetett városi jegyzőkönyv. febr. 8 Nr. 12. — ²⁾ 1848. Polg. Jegyzőkönyv. 2—3. l. 61. sz. A forposztokkal a városnak igen sok kellemetlensége volt. Midőn házaknál volt, mint p. u. Roska-Nyikulájnál (1849. febr. 22. Polg. Jegyz. 9. l. 64. sz.) az illetők különféle segédelmekért folyamodtak; midőn künn volt, a katonaság a lakosok fáját hordotta el Polg. Jegyz. 1849. febr. 22. 9. l. 74. sz. A város fát és gyertyát is tartozott a katonai őrhelyekre adni. 1849. Polg. Jegyz. 14. l. 81. sz. Febr. 28-kán a bekövetkezett erős idő miatt katonai részről felszólítás következtében kénytelen volt a város a forposztok számára rendelt helyeken kis kalibákat készíteni, a melybe magukat a forposztan álló katonák havazás és eső elől behuzhassák. 1849. Polg. Jegyz. 18. l. 92. sz. — ³⁾ 1849. Polg. Jegyzőkönyv. 6. l. 68. sz.

Ezen időben részint a katonák tovább szállítására, részint élelmiszerek vitelére a város fuvaradással is nagyon volt terhelve; hasonlóan élelmi cikkek kiállítása és beszállásolásokkal is.

Febr. 24-kén kemény rendelet adatott ki: *hogy a katonaság tovább szállítására kirendelt szekerek, ha ki nem állanak a parancsolt időre, nemcsak katonai erővel fognak kényszerítettetni a kiállásra, hanem még Szebenbe is bekísértetnek.*¹⁾

Febr. 25-ike tájt a széna és zab a városban anyyira megszükkült, hogy félhető volt, miszerint a gazdák marhája a kóst nem léte miatt elpusztul, minek következtében a tanács a főhadikormányhoz Szebenbe folyamodott, hogy a Vizaknán tanyázó lovas katonaság részére megkívántató élés egyebűnnen szállitassék.²⁾

Febr. 28-kán pedig panasz emeltetett többek által, *„hogy a helyt szállásoló katonaságot a városnak ugyyszólva csak is egy harmadrésze tartja és tartotta, szüntetessék meg ezen igazságtalan állapot.”*

A tanács e panaszról az illető katonai parancsnokot értesítette, ki bele nem egyezett ugyan abba, hogy tőle a katonaság távol szállásoltassék el, — hanem közegyetértéssel az határoztatott, hogy a katonát tartó gazdák névjegyzéke irassék össze a nálok szállásban levő katonák számával; a katonát nem tartó gazdáknak kötelességévé tétessék, hogy rendre főzetvén mindenki az adott czédulába feljegyzett egyénhez az ételt vigye el.³⁾

Továbbá a lovasfogatok kiállítása is a lovas gazdák kevés száma miatt lehetetlen lévén, febr. 28-kán a tanácsülésben folyamodás készítettett a helyi katonai parancsnokhoz, hogy a lovas előfogatok időnként más

¹⁾ 1849. Polg. Jegyzőkönyv. II. 1. 76. sz. — ²⁾ U. o. 12. 1 72 sz. — ³⁾ U. o. 16. 17. 1. 90. sz.

helyről p. u. Kis-Csürről rendeltessenek ide; a mibe a parancsnok belé is egyezett.¹⁾

A magyar seregnek vizaknáróli eltávoztása után — a Bem rendelete következtében új választás által kiegészített²⁾ — városi tanácsbéli tisztség is nem tartott meg, hanem megújított; mely alkalommal megválasztott új tisztségben volt:

a) Wagner János, helyettes királybíró és császári biztos.

b) Moldován János, főbíró (150 frt fizetéssel.)

c) Szentpály Mihály, Kovács Sándor, Hentes János, Hentes Simion és Kertész László (gk. esperes, ki egyáltalán főnotarius is volt) száz-száz frt fizetéssel.

d) Pénztárnok: Lakatos Sándor, 60 frt fizetéssel.

e) Aljegyző és levéltárnok: Gaskó Imre, 85 frt fizetéssel.

f) Igtató: Westemian Elie, 50 frt fizetéssel.

g) Fiscalis és Collector: Vesmás József, 20 frt fizetéssel.

h) Városgárda: Toma Duma.

i) Szószóló: Onya György Vakár.

k) Erdő inspector: Savu Oni Miti és Joan Kriszté.

---

¹⁾ 1849. Polg. Jegyzőkönyv. 17. l. 91. sz. — ²⁾ Bauer őrn. hagyományai 139. lapján jegyzet szerint az oláh tanácsosok megszökvén, a megürült tanácsosi állomások törvényszabta uton betöltetvén Bemnek Vizaknán léte alkalmával:

Wagner János, volt királybírói helyettes volt,

Moldován János főbíró.

Dézi Elek, Székely József, Szász János, Székely Ferencz tanácsnokok.

Kiss József, főjegyző.

Pénztárnok: Kovács Sándor.

Levéltárnok: Gaskó Imre.

Városgárda: Toma Duma.

³⁾ U. o. 21—22. l. 97. sz.

I. tizedbeli utcza-főkapitány: Kovács Sándor.

II. „ „ Moldován János

III. „ „ — —

IV. „ „ Hentes János

Mart. 3-kán tartott ülésben határozatott, hogy igdtató Westemán Illés, az aljegyző által bizonyos idő óta csupán magyar nyelven irt jegyzőkönyvet tegye át román nyelvre, s ezután a jegyzőkönyvet mind a két nyelven vezesse.¹⁾

Márt. 7-ike nevezetes nap Vizakna városa történelmében!

E nap a tanács és választó polgárság összes jelenlétében gyűlés tartatván, Wagner mint elnök előterjesztette, hogy a főhadikormányszik a megválasztott felsőbb és alsóbb rendű tisztviselőket megerősítette: „miután a megválasztottak között egy sem találtatik, kik a közelebb történt eset alkalmával a cs. kir. kormány — s az egész uralkodóház iránt magokat kétes helyzetbe hozták volna“ felhivja őket az esküre.

Mire „a kiküldött forma szerént elébb a magyar azután a román ajkuak általán hitet letévén, a felséges kormány hosszas uralkodásáért éljen! szavaztatott.²⁾

XI.

A híres négy napi hátrálás.

Vizaknától Piskiig való hátrálása Bem seregének minden tekintetben bámulandó és csodaszerű volt; melyről történethüen irta Petöfy.

„Négy nap dörgött az ágyu —
Vizakna és Déva között,

¹⁾ 1849. Polg. Jegyz. 23. l. 99. sz. — ²⁾ Ú. o. 27. l. 106. sz.

Ott minden talpalatnyi
Földet vér öntözött.

Fehér volt a világ, szép
Fehér hó este be,
Ugy omlott a piros vér
A fehér hóra le.

Négy hosszú nap csatáztunk
Rettentő vad csatát,
Minőt a messzelátó
Nap csak nagynéha lát.

Mindent megtettünk, a mi:
Kivánt a becsület . . . .
Tízannyi volt az ellen,
Győznünk nem lehetett.

Szerencse és az Isten
Tőlünk elpártola,
Egy pártfogó maradt csak
Vélünk: ez Bem vala.

Vizaknáról a város felső végén, a tehenek meleg-
oldalánál visszavonuló magyar serget, az átellenben
délnyugotra levő magaslatokról az ellenség balszárnya
ágyuval a míg szüntelen lőtte; ¹⁾ addig benn a város-
ban az ellenség zömébeli katonákat a magyar sereg
podgyászos szekerei kikutatása és kiüresítésétől vissza-
tartóztatni és rendbehozni nem lehetett. — Ez a magyar
seregre isteni gondviselészerű volt, mert míg ez meg-
történt, az alatt Bem serege annyi tért nyert, hogy az
ellenség jobbnak látta az azonnali üldözéséről lemon-
dani, és azt másnapra hagyva, futár által Szász-Sebesre
a magyar sereg elébe rendelni a fehértvári várórság

---

¹⁾ Huszár Ferencz „Honvéd naplója.”

egy részét, hogy két tűz közé véve Bem-et és sergét annál biztosabban elfogja.¹⁾

Csak egy lovas osztály küldetett Losenau alatt Bem üldözésére Toparcsáig, melyet a legnagyobb részben legtalálékonyabb ősz vezérnek ágyuinak egyes helyeken jól elhelyezése utáni folytonos tüzelésével egy időre visszatartania s az üldözéstől elijesztenie sikerült.²⁾

Bem hadserege egy vagy más uton tönkre lett volna téve, ha azt a hozzá mérve óriási ellenség Vizaknáról nyomban üldözi s így keríti két tűz közé; de annak Vizaknán gondatlanul pihenése, és a nyert győzelem miatti önhittsége mentő angyalul szolgált a kis magyar seregnek.

Bem seregével Toporcsántul üldözetlenül haladt elő összeszedett és rendezett zászlóaljainak töredékével egész Szeredahelyig, a hová még azon nap este meg érkezett.³⁾

A szebeniek a császáriak győzelmén rendkívül örültek. Ismét vasárnap levén, mint január 21-kén, ujjongva kiáltotta fel a Siebenbürger Bote szerkesztője: „Die Ungarn werden der Hermannstädter Sontage gedenken!“⁴⁾ Nem gondolván meg: hogy fortuna a mythológia szerint is lepke szárnynyal, bekötött szemekkel, tekén vagy kereken állva ábrándoltatik le; s szeszélyei szerint osztó, vagy megfosztó lény; nem gondolván — hogy a híres latin költő P. Ovidius Nasoként:

„Omnia sunt hominum tenui pendencia filo
Et subito casu quae valere ruunt
Ludit in humanis divina potentia rebus
Et certam praesens vix habet hora fidem,
Tu quoque fac timeas, et quae tibi laeta videntur,
Dum loqueris fieri tristitia posse puta!“

¹⁾ Bauer őrn. hagy. 145—146. l. — ²⁾ Czetz. Bem erd. hadj. 85. l.
— ³⁾ Bauer őrn. hagyom. 143. l. — ⁴⁾ Huszár Fer. „Honv. Naplója.

Szerdahelyen az étlen, szomjan s kifáradva megérkezett magyar seregnek a téren és az utcákon kellett Bem parancsolatára táborozni;¹⁾ *hol a gulákba rakván fegyvereit, közülök egy rész elszéledett élelmet keresni; de minden ház el volt zárva, s honvédeink csak erőszak után csikarhattak ki egy-egy falat eledelt vagy egy korty bort; sőt még a kutak használata is meg volt akadályoztatva, belévén szedve azoknak vedrei és kutostorai.* — Ezen nem várt fogadtatáson megboszankodva találkozott aztán egy-egy huszár, ki lovát itatni akaráván teremtett magának egész családokat a kutak körül, kik vizet huztak lovainak; azonban gondolható, hogy milyen jó kedvből!²⁾

Bem a fogadóba szállt meg.

Tagadhatatlan, hogy ezen vasárnap este a magyar tábor igen szomorú és leverő estéje volt; ki azonban azt gondolja a mint Csutak honvéd ezredes megjegyzi — hogy Bemet ez nap eseménye komolyabbá tette, az csalódik; mert ő rajta ugyan semmi változást sem lehetett észrevenni, sőt este a szerdahelyi események felett még el is mosolyodott, a mi nála felette ritka eset volt.³⁾

Bem elrendelte Szerdahelyen megszámitani, hogy serge mennyiből áll? . . Mely az itteni összeszámitás szerint mintegy 1500-nyi volt.

Mig Szerdahelyen rövid pihenőre dőlt a minden tekintetben igen megviselt kis sereg, addig az előcsapat utnak eredt, a sebesültek, betegek és a podgyász szekerekkel Szász-Sebes felé, hová minden baj nélkül el is ért. — A szászok jól fogadták azon hirre: hogy Bem táborá nyomban jó étellel, borral megvendégelték;

---

¹⁾ Czetz. Bem erd. hadj. 86. l. — ²⁾ Csutak „Vizaknai csata.“ 1849. febr. 4. kézirat. 8. l. — ³⁾ U. o. 9 l.

azonban alig pihentek le és szunyadtak el, megérkezett a fehérvári várőrség mintegy éjfél után 1 órakor, a bezárt kaput egy ágyulövessel megnyitotta, az ott álló őrt legkonczolta, *mire a városi nemzetőrök előszedik eldugott fegyvereket és lemészárolták a semmi rosszat nem gyanító magyar sebesülteket, betegeket és kísérőiket nagy részben.*¹⁾ Simonyi Géza, Huszár Ferencz tisztek több sebesült társaikkal csak azáltal menekültek meg a biztos haláltól, hogy a fehérvári őrség a további mészárlást megakadályozta.

E közben Bem is seregével Szeredahelyről 2 óratájt utnak indult. „Gyönyörű éjszaka volt; világos akár csak mint nappal — mint *Mezey* megjegyzi.²⁾ De rendkívüli kemény hideg, a hó csak úgy sirt, jajgatott az ágyuk talpa alatt.“

„Egy pompás látvány a kemény téli éjszakában haladó kis seregünket egész lelkesültté tette. A nyugoti égbolton gyönyörű szivárvány támadt, s nekünk úgy tetszett, mintha egy széles ragyogó nemzetiszín szalagot vontak volna fel az égboltozatra.“

„Ezt nézegettük gyönyörködve; *sokan győzelmet jósoltak a ritka szép égi jelből.*“

Hajnal táján Bem a szászsebesi bertalanéjrről értesülvén,³⁾ sergeit siettette a nemtelen tettű város felé; hova febr. 5-kén reggeli 5 órakor megérkezett. Itt őt a kapu előtti téren a fehérvári cs. őrsereg csatarendben ágyutűzzel fogadta; ki azonban az utját állani akaró, *Bartels* alezredes alatt álló fehérvári várőrséget, a román- és szász felkelőséget egy fél órai küzdés után szétverte; tőlök egy szekér löport elfoglalt, a mi reá nézve megbecsülhetetlen nyeremény volt, mert a gyalogság löpora fogyatékán volt.⁴⁾

¹⁾ Bauer őrn. hagy. 146—147. l. — ²⁾ Mezey jegyz. „Vasárn. Ujs. 1880. 15. sz. — ³⁾ Bauer őrn. hagy. 147. l. — ⁴⁾ Czetz. Bem. erd. hadj. 87. l.

Szász-Sebesen Bem azonnal a kapukat és a falakat — a hol omladozottak voltak — eltorlaszoltatta, az ágyukat a kapuknál lehető legelőnyösebben állította fel, csapatait újból számba vette.

Még ugyanazon nap délutáni 2 órákor az ellenség megérkezett *Losenau* ezredes vezénylete alatt, ¹⁾ a várost 2—7 óráig ágyuzta, mely több helyen felgyuladt ; Bem csak gyöngén visszonozta a lövéseket, s csupán csak akkor tett egy kirohanást, midőn az osztrákok Szeredahely és Szász-Pián felé visszavonultak támadó helyzetükből.

Este Adorján tüzérszázados atyjával, Popescul százados több kisebbrendű tiszttel, görög papok: Chris-tian és Muntyánnal egy néhány fegyveres honvéd fedezete alatt elment Szászváros felé, mely kis csapatot a portyázó császári lovasok és fölkelő románok elfogták, egyrészt föbe lőtték és agyonverték, a más részét pedig Fehérvárra hurczolták. ²⁾

Febr. 6-kán féltíz órákor az összes császári erő 15 ezer ember 50 ágyuval a város alá érkezett, s azt bekerítette. Puchner parlamentair által felszólította Bemet: „*hogya adja meg magát és tegye le a fegyvert.*“

Bem azonban elutasítólag felelt, mondván: „*Mondja meg ön Puchnernek, hogy Bem csak ágyúkkal parlamentiroz.*“ ³⁾

Bem azonnal megrendelte a hátrálást Szászvárosra s a legnagyobb csendességben Szászsebesről kivonult ; Czetz alezredest a román tábor szétverése céljából a szászvárosi utra előre küldötte, mely utat a fehérvári várórség — mely ide volt rendelve -- elkéssett elzárni. — Bem személyesen ágyufödözetre állt ; a hírnök csak

¹⁾ Losenau osztrák lovassági ezredes Bem ifjúkori barátja s tanuló-társa volt, a piski ütközetben elesett. — ²⁾ Bauer őrn. hagy. 149. l. Mezei jegyz. Vas. Ujs. 1880. 15. sz. — ³⁾ U. o. 153. l.

azután bocsáttatott el, a hogy a csapatok a városból kivonultak.

Az ellenség későre vette észre a magyar sereg távozását, de azonnal *Kalliani* és b. *Stutterheim* dandára az után rohant és üldözőbe vette; azonban Bem ügyes elhelyezkedései és biztos lövései által ágyui s a Mátyás huszárokkal egész napon át oly erélyesen védte s fedezte övéit, hogy serge alkonyatra nagyobb baj nélkül Szászvároshoz megérkezett, melyet az oda csoportosult több ezerből álló román felkelő néptömeg és 2 század szász vadászoktól szuronynyal elfoglalt s éjszakára megszállott.

A honnan sötét éjszaka a román felkelők között b. Kemény Farkast három órányi távolságban levő Déván felkeresni gr. Bethlen Gergely vállalkozott, ki lovásza és egynéhány huszár kíséretében megjárta, s éjjél után 1 órakor ezen jelentést tette: „*Kemény Farkassal találkoztam Déván, előőrsei Piskinél állanak; Bem ezredes is megérkezett, reggel 5 órakor Szászvároson vagyunk.*“¹⁾

Mi nagy öröme szolgált Bemnek, hogy végtére elérhette célját oly rendkívüli veszélyek után. Reggel csakugyan bevonult Szászvárosba két szakasz az 55. honvéd zászlóaljból és a bihari nemzetőrség egy osztálya²⁾

Szászvároson Puchner Bemet korán reggel megtámadta, hat órakor folyt már a harc. Nyolcz órakor látván Bem, hogy lehetetlen itt az ütközetet kiállani s a Déváróljövőket bevárni, nincs tehetségében löszere elfogyása miatt, — elrendelte a visszavonulást; — mely alkalommal egy csapat Leiningen gránátos a patak mellett álló két ágyujához ért, azt rohammal

---

¹⁾ Bauer őrn. hagy. 157. l. — ²⁾ Czetz. Bem erd. hadj. 91. l.

elfoglalta; Bem egész hideg vérrel azonnal közéjük lovagolt, egy katonát lovagostorával arczul ütve lenygelül reájok kiáltva mondta: „*Nem látjátok, hogy ezek az én ágyuim, takarodjatok kutyák!*“ . . s úgy megrémiti, hogy ezek Bemet osztrák tábornoknak, a fekete-sárgára festett ágyukat pedig osztrák ágyunak tartván, visszafuttak; ¹⁾ azonban mintegy 100 lépésnyire feleszmélődvén Bemre sütötték fegyveröket, s Bem jobbkeze egyik ujját ellőtték; melyet ő Pádon levágatott és beköttetett. ²⁾

Bem Czetznek átadván a főparancsnokságot, ő maga személyesen Piski felé sietett, a hol a Déváról kiindult Kemény Farkas a magyarhoni segélyhaddal előnyös állásban a hidnál várakozék. — Bem ideérkezve a hid további védelmét b. Kemény Farkasra oly utasítással birta: *Piskier Brücken verloren, Siebenbürgen verloren!*“ — — meghagyá neki e pontot utolsó vérig védelmezni.

Itt szekérbe ült és Dévára hajtatott.

Nemsokára az 1200 emberre tizedelt főszereggel Czetz is megérkezett a piskihidhoz, folyton harczolva az ellenséggel; ki itt az ellenség további feltartóztatását Keményre birta; ő pedig kiéhezett s elfáradt csapatait Déva felé vezette, hogy ott azokat némileg kipihentethesse. — A császáriak pedig e nap felhagytak az üldözéssel, megelégedtek azzal, hogy erős őrszemle által Kemény csapatait nyugtalanították.

„*Igy végződött — mondja Czetz tábornok,* ³⁾ *az erdélyi hadsereg volt tábornoki főnöke — ezen a háborúk történetében majdnem példátlanul álló bámulatos meszeszerű visszavonulás, melyhez hasonlót csak a katonák bi-*

¹⁾ Czetz. Bem erd. hadj. 91. l. — ²⁾ Bauer őrn. hagyom. 158. —

³⁾ Czetz. Bem erd. hadj. 92. l.

zalma, lankadatlan kitartásuk, mely semmi veszélytől vissza nem rettent és az agg vezér bámulatos lángesze, nagy hadvezéri tehetsége hozhatott létre !"

XII.

A piski fényes csata és azutáni diadalmas hadi operatiók.

Febr. 8-kán Puchner előhada Piskinél a hid ellen nyomult, s b. Kemény Farkast megtámadta, ki a tulnyomó erő ellenében Bemtől segílyt kért.

Ekkor Czetz elindult a Strigy felé, megérkeztekor azonban a magyar ágyuk s a 11-ik zászlóalj visszaverték az ellenséget.

Ugyanezen nap délben megérkezett a várt 14-dik seregosztály *Máriássy zászlóalja* Hrabovszky őrnagy vezérlete alatt Dévára.¹⁾

Másnap febr. 9-én volt a híres piski csata; a lét vagy nem lét harcza, mely Erdély sorsára befolyással bírt s az erdélyi hadjáratban nevezetes fordulópontot képezett.

Itt Bem keményen megverte az osztrákokat, mi által hirnevét nálunk is megalapítá s katonái bizalmát teljesen megnyerte.

Bem e nevezetes csata által ismét meggyökerezte lábát Erdélyben, és e győzelmet kísérő erkölcsi benyomás jótékony hatása alatt ismét valószínűvé vált mindenki előtt Erdély visszafoglalása, a minek még gondolatát is a szebeni és vizaknai veszített csaták után chimäärának hitték még Debreczenben is.

E csatát mondhatni a legközelebb mult szabadságharcunk egész hazaszerte a legfényesebb, legneve-

---

¹⁾ Czetz. Bem erd. hadjáratai 93. 1.

zetesebb és legvéresebb, de a legeredményesebb csatái egyikének a helyiség és a kölcsönös erő mérlegbe vétele után.

Bem tábora állott 7700 ember és 28 ágyuból ¹⁾; a Fuchner tábora pedig a Szászsebesre érkezett parlamentair nyilatkozata szerint, 15000 ember és 50 ágyuból. ²⁾

A piski örökemlékű fényes csatát és győzelmet, annak hű és részletes leírását kedves olvasó feltalálod Czetz. Bem erd. hadjáratai 95—101. l. Csutak. Aradi fogságom alatt irt Adatok. 22—25. l. Kövály Erd. Tört. 179. s következő lapokon. Bauer őrnagy hagyományai 173—181. l. Honv. 44. 47. 48. számaiban stb.

Bem a piski dicső csata után mint támadó lépett fel, s feladatául tűzte ki, a nyert győzelmet minél sikeresebben felhasználni. — Fel is használta, mint azt február hónap többi napjai s márczius elsőfelébeni különböző tényei és hadműveletei bizonyítják; melyek leiratát több ez ügyben kiadott jelesebbnél jelesebb munkákban olvashatni; miért én ezeket mellőzván, csak a Vizaknára vonatkozó és az ott történetekkel összefüggésben levőket említem fel.

Bem a piski csata után, midőn Medgyes felé vonult, (mely volt a legközelebbi célja, hogy a Küküllő vonalat előbb elérje, mint a császáriak, és azt magának biztosítsa, mely Marosvásárhely és a Székelyföld között körülbelől központot képezi), *Akszentye* egybegyűlt embereit megtámadta, széljelverte; kik közül mintegy 1200 mellék utakon Vizaknára menekült, a honnan Rezsinarra vonultak. ³⁾

---

¹⁾ Czetz. Bem erd. hadjáratai. 93—94. l. — ²⁾ Bauer őrn. hagyományai. 172. l. — ³⁾ A hol parancsnokuk további rendeletét vártak, s addig is fegyverforgatásban gyakorolták magukat. Parancsnokuk azonban

Bem csapatai egynehány kisebb csatározás után, borzasztó fáradságos utakon 10-kén déltájban *Szászvárostra*, ezután *Szászsebesre*, este kilencz órakor *Alvinczre*, innen febr. 11-kén ¹⁾ *Strázsa*ra, esti 10 óra tájt *Bervére* érkezett, — hol 12-kén nyugpontot rendelt, a honnan sokfelé rendelkezett futárokat küldvén szét.

Bervéről Bem febr. 13-kán *Szász Csanádra*, 14-kén este *Asszonyfalvára*, *Kis-Kapusra*, innen pedig 15-kén virradóra *Medgyesre* érkezett. *Itt találta a Vizaknánál a főseleget elvágott balszárnyat Zsurmay őrnagy alatt*, mely a mint előbb említettük, az ellenséges b. Haydte repülő hadtestével Medgyes birtoka fölött változó szerencsével több ütközetet vívott; míg vége a Székelyföldön nagy mértékben előhaladt szervezés Haydte a vidék végképi elhagyására kényszerítette, s Medgyes Zsurmay birtokában maradt. ²⁾

Medgyesen Bem sergét biztosította, *hogy legfőbb vágya Szeben elfoglalása s az országnak a szászok és a császáriaktól megszabadítása.* ³⁾ Itt minden kellő intézkedéseket megtett és sergét rendbe hozta.

Febr. 16-kán hirt vevén arról, *hogy Urbán Bukovinából berontott s Besztercze vidéke felé indult*, 14-kén *Riczó* czredest a Bukovina felé rendelt magyar figyelhad vezérét *Király-Némethiben* elejtette, seregét megverte, miért Bem 17-kén Urbán ellen indult, s öt több összeütközés után ujlag Bukovinába visszaüzte.

Beszterczén Bem igen tekintélyes haderőt hagy-

---

csak febr. 26-kán kapott rendeletet embereivel megindulni s az egész vidéket Balázstalváig felkölteni.

¹⁾ Oly uton indult Bervére, melyet tekintetbe véve a télen át föltornyosult havat és az ut járatlanságát, még maga Hannibal és I. Napoleon is egy hadsereggel legnagyobb kényszerűség nélkül alig merészlett volna megtenni. — ²⁾ Bauer őrnagy hagyományai. 193. l. — ³⁾ Czetz Bem erd. hadj. 105. l.

ván hátra, megnézte Déést és a nagy-bányai ügyeket, — hol rendelkezéseket tett a lőszerkészleteknek Medgyesre történendő szállítása iránt.

Ezalatt az egész császári hadsereg Szebenben összpontosult; két jeles tábornoki tisztet is nyerve, febr. 27-kén két hadoszlopban elindult Szebenből Medgyesre Bemet megverni és seregét megsemmisíteni. — Bem itt márcz. 2-kán megverte az osztrákokat; másnap az osztrákok b. Statterheim és b. Uracca dandárai által megerősítve, a magyarokat verték meg és nyomták vissza Medgyesre; a hol Bem összeszedvén seregét, az esetében a várost elhagyta, s a legnagyobb óvatossággal a Küküllő jobb partjain húzódott Erzsébetváros felé; s ott a balpartra térve, az országuton ment fel Segesvárnak, hová márcz. 5-ke reggelén áttette főhadiszállását.¹⁾

Segesvárt megerősítette és táborát rendbeszedte, segélycsapatot is kapván; bámult, hogy ott a császáriak öt 5-től 8-ig meg nem támadták.

De értesülvén 8- és 9-ke közti éjjel arról, hogy az ellenség apró csapatokban vonult Bese és Keresd helységeken keresztül, miből világos lett Bem előtt az ellenség terve; mire az ősz vezér így szólt tábornokához: „*Most Szebenbe megyünk!*“ . . .

Puchner ugyan kedves olvasó elhatározta Bemet mindenestül elfogni, azonban „elszánt és bátor ellenfele előtt a körül összehúzódó művészi stratégiai hálóban épen a segesvár-medgyesi főutat majdnem egészen nyitva hagyta.“²⁾

Bem valódi hadvezéri pillantással kikémlelve a legalkalmasabb percet, midőn már félig bekerítve

---

¹⁾ Kőv. Erd. T. 199 I. — ²⁾ Berl. Milit. Lit. Zeit. egyik referense igen találó észrevétele szerint.

volt, márcz. 9-kén d. e. 11 órakor egy félórai indulásrai előkészüldés után seregével a városból kiindult a Küküllő balpartján Medgyes felé, hol másnap reggel a cs. őrséget meglepte s szétszórta; itt *Pereczy* ezredest 1500 ember és 4 ágyuval őrségül hátrahagyva, maga a n. szebeni uton előre sietett, hogy Puchner főtámpontját megrohanhassa és kezébe ejthesse.

Márcz. 9-kén reggel Puchner a helyett, hogy terve végrehajtása után látott volna, ünnepélyes beszédeket tartott tisztei előtt, érdemjelek osztogatásával töltötte az időt; azután megindult, előcsapatai csak estére érkeztek Segesvárra, a hol Bemnek csak hült helyét találták.

XIII.

Bem Szebent nagy diadallal elfoglalja. A magyar nemzet öröme és lelkesültségének napjai.

Bem márcz. 11-kén délutáni 4 órakor hadseregét Nagy-Csűr és Szeben közé állította fel a magaslatokon, hol őt a muszkák fogadták, kik azonban Bem által Szeben felé visszanyomattak; a csata a Szeben alatt elnyúló térségre tétetett át.

Hol *Pfusman* osztrák tábornok és *Skariatín* orosz ezredes Puchner távollétében mintegy 4000 főnyi muszka és 2000 osztrák őrséggel védték a várost a magaslatokkal szemben elhelyezkedve.

Kemény csatározás után esteli 7 órakor a székelek többszöri roham után a sánczokba jutottak. Midőn a székelek között levő több lándzsás lándzsájára támaszkodva ugranak a sánczokba, Bem biztatólag szólott hozzájuk:

— „*Ne féli székel!*”

— „Nem félünk apó, — mondák ök, — de csak menhyik innen tova! mi ha elesünk is van helyettünk más — de ön helyett nincs senki!“ . . . ¹⁾

Bem ekkor a városra gránátlövéseket kezdett szórni, mikor Bethlen Gergely a kolozsvári (11) zászlóaljjal megérkezett; mire kemény szuronytámadás intéztetett, s így sikerült a várost bevenni; onnan 9^{1/2} órakor az oroszokat és osztrákokat kiüzni, kik Vöröstorony felé menekültek.

Szétugrott maga a román nemzeti-comité s mindazon központi hatóság is, melyek Szebenből működtek, pénzt, fegyvert küldvén széljel a felkelés általánosítására.

A város, melyet a törökök soha be nem vehettek; melynek ösfalai most pallisádokkal voltak erősítve; mely négyezer muszkát saját védelmezésére fizetett, a magyarok kezébe esett; — mi által az erdélyi császári hadsereg morális veszteséget szenvedett.

De Szeben bevételének még az a nagy haszna is volt, hogy Puchner minden hadikészlete; 21 ágyu, 5 ezer apró fegyver, 6 ezer ágyutöltés, 1 millió puskatöltény, 150 mázsa lőpor, feles élelmi szer, tömérdek katonaruha stb. Bem kezébe került, mire neki valóban szüksége is volt! ²⁾

De kezébe került azon ágyuüteg is, melyet Vizaknán a császáriak a véletlenül készült szekér torlasz miatt elfoglaltak volt tőle.

A barátok klastroma s katonai laktanyából 514 nél több magyar nő és férfi rab örömkönyvekben uszó arca köszönté a szabadítót.

A családi öröm és harczi vívmány diadalérzete

---

¹⁾ Szilágyi. Forr. férfiai. 172. l. — ²⁾ Kőv. E. T. 202. l. Közl. 56. sz. Szilágyi F. Tört. 337. l. Honv. 71. sz.

egymást váltogatá Szeben elfoglalása nagy estéjén a magyar nemzethez tartozóknál!

De a piski és szebeni diadalmak fénynapjai az Osztrólenka hőseit, Erdély szabadítóivá is tették! . . .

Ha más tábornok, s nem olyan nemes lelkű, mint a hős lengyel Bem vala, vezényli hadait Szeben ellen és éjfél tájban foglalja el a várost, úgy — a milyen elkeseredettség és ellenszenv uralkodott honvédeink közt akkor a szászok ellen, tekintve ama roppant sértegetéseket, melyekkel az itteni szászok hirlapjaikban a magyar nemzetet illették; a románokat a magyar ellen lázitották; az orosz segítségnek behívásával a pártütésen túl a legnagyobb honárulást követték el ¹⁾, melyet egy státusnak polgára hazája ellen elkövethet; *ismétlem, ha kevésbé nemes lelkű hadvezér által történik Szebernek bevétele, úgy a szászok és az erdélyi reactionnak ezen főfészke kiraboltatik, felgyujtatik és földig leromboltatik.* ²⁾

Dicső vezérünk azonban mindezt meggátlá; és ha az éjfélkorai rohamnak még tartó hevében történtek is egyes kihágások, azért sem a magyar hadsereget, sem a tábornokot nem lehet okozni; mert Bem azon néhány kihágást elkövetőt is (11 honvéd) hadi törvényszék elé állíttatá és főbe lövetteté.

„Gyujtogatást csak egyes granátok okoztak; gyilkolás pedig honvéd által egy sem történt.“

„Volt ugyan egy eset — mint Huszár Ferencz honvédhadnagy Naplójában megjegyzi — hogy egy menekülő egy mellette elszáguldozó huszár által agyonlövettet; de ezen eseményt inkább a gondviselés által elrendelt bünte-

---

¹⁾ Kossuth által a honvédelmi bizottmánynak tett értesítésben, hogy ő minő intézkedéseket tett a szászok és interveniáló oroszok ellen. Szilágyi F. Férmai 173—175. — ²⁾ Huszár F. „H. Naplója.“

tésnek lehet mondani, melyet megérdemlett azon tollvezére a szászoknak, ki dicső tábornokunkat „*Räuberhauptling*“ — „*Rebellenführer*“ — „*Insurgenten-General*“ stb. effélének, vitéz hadseregét pedig folytonos átkozás, gyalázás között „*Räuberhorden*“ — „*Mordbrenner*“ — „*Plünderer*“ — „*Rebellen*“ czimekkel tisztelgette meg.

A szászok ezen tollvezére: *Joseph Benigni Edler v. Mildenberg* a „*Siebenbürger Bote*“ szerkesztője volt; a ki midőn a Bem sergét a császáriak 1849. február 4-kén vasárnap Vizaknánál megverték, visszaemlékezve arra, hogy elébb január 21-kén, ismét vasárnap verettek meg a magyarok Szebennél, — lapja egyik számában egész önhittséggel s gunynyal felkiáltott: „*Die Ungarn werden der Hermannstädter Sonntägen gedenken!*“ . . .

Ő most is t. i. márcz. 11-kén, mely hasonlóan vasárnapra esett, bizván a „*Hermanstädter Sonntagok*“ szerencséjébe, fel sem vette Szebennek Bem általi megtámadását; hanem hasonló eredményt várván mint január 21-ki és febr. 4-ki vasárnapon, nyugodtan már előre egy győzelmi bulletint írva hon maradt.

Midőn Szebennek minden védhető pontja már el volt foglalva; midőn az egyesült osztrák és orosz sereg vadfutásba eredett, gondolt élete megmentésére. Megrendelt hintója megérkezett a legnagyobb zavar közepette is; már benn ült és már hajtattott, midőn balsorsa végzete szerint egy az ellenséget üldöző, és éppen lakása előtt vágató, diadalmámoros huszár, száguldozás közben meg sem állva, lelőtte a kezében tartott pisztolyával, vissza sem tekintve többé! ¹⁾ . . .

---

¹⁾ Szeben annyira tisztelte ezen hírhedt emberét, hogy nemsokára a szabadságharcz legyőzése után Benigninek, mint a szászok egyik mar-

Márcz. 10—11-ke a szomszéd Vizaknára nézve is nevezetes. Ugyanis márcz. 10—11-ke közötti éjen tizenkét órakor hat ágyuval igen sok muszka jött ki Szebenből Vizaknára; egy helyre 10—12, sőt sok helyre 24 is volt beszállásolva. — Reggelre a gazdák früstököt készíttettek nekik, de Bem jövelete hírére hirtelen lármadob veretvén, Szebenbe gyorsan bementek, — idejök nem lévén Vizaknán früstökölni.

Márcz. 11-kén délelőtt a *román-comité* parancsára a helybeli előljáróság által 19 gazda négy napi élelem mellett fuvarral Szebenbe berendeltetett, a hol szeke-reikre egyetmás felpakkoltatván, a császáriak és a muszkák által Vöröstorony felé beindítottak. — De innen a podgyászokat Oláhországba *Kinienbe* kellett hogy vigyék; a hol a muszkák marháikat levágták. A honnan csak $\frac{1}{4}$ részben kárpótolva jöttek haza, együttesen mintegy 1085 frt (3198 váltóforint) kárt vallva, a mi nekik még mai napig sem térített meg.¹⁾

Szeben iszonyu rettegésben volt Bem általi elfoglalásakor²⁾; de Bem sokkal kegyesebben bánt, a hogy a szebeniek még gyanítani is merték, — mert ő a többek közt Szeben lakosainak amnestiát adott: „*A magyar hadsereg előtt szent a békés polgár személye és vagyona* — mondá ő — *s felhívta a hivatalnokaiknak szabadoni választására: „Válasszatok — mondá a nemes-szövü vezér — olyanokat, kik érdekeiteket jobban tudják védeni.*“ A fegyvereket beparancsolta, a „*Siebenbürger Bote*“ német lap tovább folytatását megengedé, de a várost megfizetteté.³⁾

Ugyan márcz. 12-kén egy osztály magyar honvéd

tyrjának helyben nagyszerű szobrot állított fel. *Huszár Fer. „Honvéd-Naplója.*“

¹⁾ A kár 1853 okt 16-kán felvétellett. — ²⁾ Szilágyi F. Férnai. 73. l. — ³⁾ U. o.

gyalogság és egy osztály huszárság *Buday* százados vezénylete alatt kijött Vizaknára azon czélból, hogy az itten hátramaradt század *Leiningen* katonaságot elfogja; mely észrevévén Szeben bevételét, Fehérvárra elmenekült. — Ezen alkalommal a kiküldött csapat által a febr. 4-ki szerencsétlen csatából hátramaradtak, összeszedettek, a sóhivatalnál a pénztár lefoglaltatott s nyugalmazott őrnagy *Wagner János* helyettes bíró és cs. biztos Szebenbe bevitetett; kit azonban a vizaknaiak közbenjárására Bem szabadon bocsátott

Bemnek Szebenben maradása ideje alatt, *Timár Józsefné* a febr. 4-ki vizaknai csata alkalmával az ősz vezérnek a háznál maradt némely irományait, nappali sapkáját személyesen átadta. Bem ennek annyira megörvendett, hogy örömében *Timárnét* átkarolta és meleg szavak között köszönte meg az irántai ezen szép honleányi figyelmet.

Bem pár napot Szebenben mulatván, rendezte azalatt a helyőrséget, a város és vidék parancsnoksági ügyeit, folytatá a készülődéseket, új sergeket organizált, megtette minden tekintetben a további lépéseket; azután hadműveleteit tovább folytatni indult.

Mindenütt diadal koszorúzta ezután a magyarok zászlóit hűségök, kitűrésök és vitézségek jutalmául. Az alig képzett sereg a szabadság és jog iránti lelkesülttével megtörté az osztrák tábort, elszórta a szabadság és ellenségét, a segélyül hívott orosz csapatokat.

Márcz. 14-kén *Czetz*, Fenyőfalváról (szebenszékbeni) *Stutterheim* előőrseit elverte; frekki hidtól *Klo-kocsán* őrnagyot elriasztotta.¹⁾ — 16-kán Bem *Boiczánál* a *Vöröstoronyba* futó császáriakat megtámadta, hátravetette; s 17-kén tovább üldözte s az oroszokat

---

¹⁾ Kőv. Erd. Tört. 204. l.

hadállásaikból kivervén a határszélig kergette, melynek védelmére az 55. zászlóaljat négy ágyúval ott hagyta.¹⁾

Márcz. 18-án Bem névnapját Szebenben nagy ünnepélyvel ülték meg. Bem Brassófelé indulva, Fehérhalomnál az osztrákokat és oroszokat megverte, Brassót 19-kén nagy dicsőséggel megszállta,²⁾ s a Brassóból futó orosz-osztrák sereget Tömösnél az erdélyi határból kiverte.³⁾

Bem ugyan 21 kén Brassóban kelt iratával Erdély ellenséges érzelmű lakóinak közbocsánatot hirdetett, a bujtogatókat és felkelőket hazatérésre s testvéri kibékülésre hívta fel;⁴⁾ s egyszersmind miután a közös ellenség, a muszka- és osztrák katonaság, meggyőzetvén Oláhországba szaladt, s elrendelte, *„hogy a legközelebbi vasárnapon felszólításom vétele után minden vallások szertartásai szerint oltár előtti, vagy pedig szószéki ünnepélyes hálaadások által ezen nap jelentősége egész Erdélyben kihirdettessék; a mi teljesítettett Vizaknán is általános ünnepély és öröm között.*

Márcziushó e táján ugyszólva az egész Erdélyben mindenfelé egység, öröm és tevékenység, mozgékony harczélet, szóval az emberiség és a szabadság szelleme uralgott, mely felvillanyzá mindenütt az elszibbadt kedélyeket.

Az elvonult események ugyan sokkal borzasztób-

¹⁾ Kőváry Erd. Közl. 59. sz. Uj Ism. 21. 104. l. — ²⁾ Kőv. E. T. 205. 207. l. Honv. 86. sz. Közl. 59. 64. sz. Szil. F. Tört. 338. l. —

³⁾ Kőv. E. T. 206. l. — ⁴⁾ Bem a legyőzött ellen iránt emberséges és gen nagylelkű volt, elve lévén, a mit Csutak 1849. márcz. 9-ki Dandárvezéri napi parancsában mondott volt: „Nekünk mint szabadság harczosainak, nem szabad szem elől téveszteni azt, minden felingerültségünk dacára is, hogy a szabadságharczosainak, egy félrevezetett nép ellen, nem szabad bosszu vágyainkat szilaj kedvre bocsátani; a szabadságharczosainak jobbában a megfélemező segyvert, baljában a béke olajágát magasan kell hordozni a felzendült nép ellen (Adatok. 179. l.)

bak valának, hogy sem azok véres nyomai oly rövid idő alatt elenyészhettek volna; az ejtett sok sebek azonnal bé nem heggedhettek minden felé; de legalább enyhültek és gyógyulásnak indultak, mert a magyar rész minden igyekezetét oda irányozá.

A történetíró, ki hazájának annyi vészteljes napjait ugyanannyiszor átérezni kénytelen, a hányszor amaz idők eseményein elmélkedik, szintugy örvend, hogy a kietlen pusztán átvivő utjában egy kis zöld oázon le-
gelteti szemeit! . .

Kietlen pusztában levő zöld oáz volt Vizakna bel életében is a Szeben elfoglalása utáni időszak, a mely neki élet- és vagyon biztonságot, békét és nyugalmat adott, a sok félelem és sarczolás alól felszabadította!

Márcz. 23-kán Csányi L. erd. főkörménybiztos Királyföldet a kormány további rendeletéig Szeben városával együtt ostromállapot alá vetette s rögtönítélő hadi- és rendes törvényszékeket állított fel. A közpénztárakat, a helységek és városok pénztárai kivételével, az állam felügyelete alá rendelte; a kincstári hivatalokat, a postai igazgatóságot s a tartományi főbiztosságot Kolozsvárra helyezte át; a lotteryákat mindenkorra eltörölte.¹⁾

Márcz. 27-kén Bem kivervén az ismét betört oroszokat a vöröstoronyi szorosból, Oláhországba visszazárta; aztán a hegyszoros védelmére 2 ezer emberrel s hat ágyuval Ihász Dániel őrnagyot hagyta hátra.²⁾

Bem ezután Czetz alezredest tábornokká s jóváhagyás reményében erdélyi főhadparancsnokká tette; vele Szebenben a commandirozó generalisi szállást elfoglaltatta; térparancsnokká *Koczó* alezredest, országos főhadbiztossá pedig *Schopfot* nevezte ki.

---

¹⁾ Honv. 76. sz. Kőv. okm. 161. l. — ²⁾ Honv. 82. sz. Kőv. E. T. 212. l.

U sergekről is gondoskodott, mi tekintetből nemcsak a magyar és székely, hanem a szász és román nemzetből is ujonczozni kezdetett. — A mint Bem a honvédelmi bizottmányhoz irt levelében is említi: „*Ki-üzvén az ellenséget egész Erdélyből, minden gondját arra fordította, hogy ez ország védelmét kellőleg organizálja, s hogy személyesen Magyarországra menjen azon sereggel, mely Erdély biztonságának kockáztatása nélkül kívül használható* ¹⁾

Mielőtt azonban Magyarhonba ment volna, Fehérvárt is szerette volna megszabadítani a császáriaktól; miért annak ostromára ment, 31-kén oda megérkezvén, annak egész tüzerővel lövetését azonnal elkezdette s feladását követelte; de August ezredes a parancsnok, kívánságát megtagadta. Kétségkívül Bem már áprilisban elfoglalhatta volna a várat, de ő neki továbbható stratégiai tervei voltak; az után kellett, hogy lásson. — Megkapván a rendeletet a Bánátba vonulásra, a vár ostromlását előbb Keményre, azután pedig Steinra birta. ²⁾

Április 7-kén, husvét szombatján elfogták Vizaknán a románság legfőbb lázítóját, *Onya Popi Todort*, ki délután egy izraelita őrmester által megkötöztetve katonák kíséretében Szebenbe bevitetett; más héten *Mihailla Mundrán* is elfogatott. ³⁾ — Sok nemtelen bánásmódjok, erőszakoskodásuk és zsarolásaikért stbi. a rögtönítélő bíróság által halálra ítéltetvén, a disznódi utban, balra az élelmezési-raktár háta megett Szebenben főbelövettek.

Toma Tudur is bevitetett azon feladásra, hogy nála két pisztoly találtatván egy magyar huszárt ölt volna meg, a ki szálláson Moldovánál volt.

¹⁾ Szilágyi Forr. Férfaia. 176. l. — ²⁾ Czetz. Bem. erd. hadj. 123 — 124. l. — ³⁾ Polg. jegyzőkönyv. 1849. 52. l. 157 sz. nemkülönb 53 l. 160. sz.

Moldován is beidézttetett a rögtönítelő törvény-székhez, a hol vallatás alkalmával ártatlanul két órára el is záratott; de ártatlansága kiderülven, szabadon bocsáttatott; nemsokára Toma Tudur is a vád alól felmentetett. ¹⁾

Apr. 10-kén Csányi szervező rendeletet küldött a törvényhatóságokhoz, melyben elrendeli: a hadi- és házi adók behajtását, a megakadt törvénykezés ujolagi megindítását, a szász és románok által okozott károknak békebíróságok után leendő megtérítését, ²⁾ ujonczok előállítását (18—30 évig.) a nemzetőrség szervezését stbi. ³⁾

A megyék a magyarhoni megyék mintájára alakítottak át; tisztujítások történtek.

A szászföldön april 16-dikán az új rendőrség is megkezdte működését volt harminczados *Dobokay József* alatt.

Május 1-én Kolozsvártr kelt rendeletével Csányi Erdélybe behozta a magyarhoni mezei rendőrségi törvényt is. ⁴⁾

XIV.

Magyarország függetlenségének kikiáltása. Vizaknai alkotmányos mozgalmak: Tisztujítás.

Kossuth, hogy I. Ferencz József császár decz. 2 ki trónralépése s márcz. 4-kén kiadott chartájára az óvást tegye, azon merész gondolatra jött: *hogy Magyarország Auszriától függetlenségét proclamálja.* — Apr. 14-kén a képviselőház elé lépett s függetlenség iránti indítványát megtette, mely az nap elfogadtatott;

¹⁾ Descriș. Fapt. diu an. 1848—49. pag. 33—44. — ²⁾ Polg. Jegys. 1849. 37. l. 127. sz. — ³⁾ Honv. 91. sz. Köv. okm. 170—173. l. — ⁴⁾ Köv. okm. 182—183. l.

s Kossuth Magyarország kormányzójának kikiáltatott, mint kormányzó miniszterium alkotásával megbízott.¹⁾

Valamint Magyarhonban: úgy Erdélyben is a két nagy eseményt minden felé megkezdették ünnepelni.

A hatóságok, városok és megyék hódoló feliratokat intéztek. A szász városok is szintén ezt tették. Szeben is máj 9-ki ülésén követte a más szász városok példáját.²⁾

Vizakna városa sem maradt hátra. Ugyanis, máj. 5-kén főbíró Moldován János indítványára a tanács és választott közönség elhatározta: *hogy miután a magyar szabadság kivívása több magyar városokban ünnepeltetik, Vizaknán is ez ünnep 6-kán megtartassék; közköltsegen adassék egy ebéd, melyre kormánybiztos Berde Mózes ur, s több katona tisztek, úgy a helyben levő kisebb és nagyobb rangú urak hívattassanak meg, estve tartassék táncszvigalom és a város világíttassék ki.*³⁾

A mely módon Vizakna városa is hazafiui ünnepélylyel a nagy Magyarhon függetlenségének emlékét — úgy polgári, mint társas körében — megörökíteni kívánta.

Berde Mózes szebenszéki kormánybiztos a függetlenségi nyilatkozat tekintetében a városnak máj. 4-én 212 sz. alatt adott utasításaiban meghagyta: „hogy a nemzetgyűlés határozatát az egész községben a lehető legnyilvánosabban és ünnepélyesebb módon kihirdettesse, teljes kötelező erővel életbe léptesse. Egyszermind minden czimeket, feliratokat, jeleket, mi a száműzött dynastiával összeköttetésben van, minden köz- és nyilvános helyeken eltöröljön, hogy a nép külső-

¹⁾ Közl. 80. 81. sz. Honv. 97—104. sz. Szil F. Tört. 352. l. F. Férf. 218. 269. l. — ²⁾ Kőv. Erd. T. 221. 222. l. — ³⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1849. 45. l. 145. sz. A kormánybiztos az ünnepélyre meg nem jelenhetett. Polg. J. 49. l. 152. sz.

képpen is szemlélje, miként zsarnoki véres jármától teljesen megszabadult.“¹⁾

Máj. 2-ről 238 sz. alatt kelt iratával Berde Mózes szebenszéki kormánybiztos tudtára adta Vizakna város községének: hogy Vizakna városának polgári kormányzata is reá van bízva, s elrendeli, hogy az 1848. XXIII-ik t. cz. értelmében minden választóit összeírja s tanácsa tisztí személyzetét azonnal ujítsa meg. . . ’)

Máj. 3 ról 238-ik sz. a. kelt rendeletében pedig meghagyja: *„hogy addig, míg a választók összeírása megtörténne, hivatalos foglalkozását folytatni, és a közigazgatásnak pontos és törvényes végrehajtásában szorgalmasan eljárni a vizaknai tanács tartsa szoros kötelességének.“*³⁾

Ugyan máj. 3-kán a Gerébháznál főhadnagy *Kämpfer Mihály* elnöklete alatt tanács és választott közönségi ülés is tartatott, a melyben a főhadnagy előadta, hogy a térparancsnok által a végre küldetett ki Vizaknára, miszerint a magyarok hátravonulása alkalmával itt elkövetett rablásokat, embertelen és minden gazcselekedeteket nyomozzon ki; mely nyomozást eddigelé kívánt sikerrel is folytatott, csak egy terhes gyanu alá jött Nyikuláj Bobes nevű embert még kézre nem kerithetett; a nevezett egyén felkeresésében közreműködését kéri a tanács és választott közönségnek. A mi meg is tétetett.⁴⁾

Bobes Nikulájról azt beszélük: hogy a kis utczában egy magyar tiszt a febr. 4-ki csata alkalmával kérte, hogy rejtse el, mert 300 forintot ad. Bobes a pénzt kezéhez vette, de azután az elrejtési helyre palákot vitt és a magyar tisztet meglövette.

---

¹⁾ Városi levéltár. 153. sz. — ²⁾ Városi levélt. 141. sz. — ³⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1849. 43–44. l. 140. sz. — ⁴⁾ U. o. 40–41 l. 135. sz.

Ugyan a fennirtt tiszt nyomozása alatt kiderült az is, hogy az ördög árkanál a cigányok sok magyart legyilkoltak, kik magukat oda bevonták volt a vész elől. Miért a többek közt Forgács Pétert elfogatta és Székely József kapujában a padra lehuzatta és ott két káplár által halálra verette; — mely alkalommal rablásért Vaszília Mundrán, Onya Albu és felesége, sőt a felső románok közül is sokan verettek meg, a kiknél rablott tárgy találtatott.

Máj. 6-án Szentiványi Károly neveztetett ki erdélyi főkormánybiztosnak a miniszteriumba lépett Csányi helyébe,¹⁾ ki 9-én Kolozsvárra meg is érkezett.²⁾

Máj. 10-kén Berde M. szebenszéki kormánybiztos elrendeli az utlevéllel el nem látottak elfogatását; a gyilkosok, rablók, lázítóknak rögtönítelő bíróság eleibe való állítását.³⁾ — Mely okból elrendeli a városok és faluk benn keblükben és künn határaikban és erdőségeikben a legéberebb őrködésre és a városok polgári és katonai czirkáltatásra (patrouille) utasíttatnak, mivel a rablásnak több esetei fordulnak elő.⁴⁾

Máj. 19-kén 611. sz. alatt kelt iratával értésére adta Berde M. kormánybiztos a vizaknai tanácsnak, *hogy Vizakna városa kebelében az új tisztválasztást 21-kén reggel 8 órakor maga személyesen szándékszik megtartani;*⁵⁾ a mely napon következő módon állíttatott össze a városi előljáróság:

Polgármester : Szász János.

Főbíró Deési Elek.

---

¹⁾ Közl. 99. sz. Kőv. E. T. 222. l. — ²⁾ Honv. 114. sz. — ³⁾ Törvénykezési Jegyzőkönyv I. l. I. sz. bizonyítása szerint a vizaknai tanács elhatározta: a városból elsőkött Nyikulaj Bobest, Szavu Kerebulját, Juon Lapusánt, György Mohánt és Szavu Muntyánt mint honárulókat rögtönítelő bíróság elé küldeni. — ⁴⁾ Kőv. okm. 183-184. l. — ⁵⁾ Városi levéltár.

Tanácsosok: Szentpály Mihály, Székely Ferencz.

Főjegyző: Lakatos Sándor.

Pénztárnok: Kovács Sándor.

Iktató: Gasko Imre.

Városgazda: Moldován János.

Szószólló: Gyorgya Vakár.

Május 31-kén Kis József mint *szolgabíró* emlittetik, ki a szolgabírói hivatalt nem fogadván el, helyette az utána legtöbb voxot kapott Harro Imre lett szolgabíró. ¹⁾

Ekkor választás útján megújított: a városi képviselőtestület, a választott közönség is.

Ezen tisztujítás volt kedves olvasó az 1848-ki alkotmány szerint az első, a melyet sok tekintetből méltán nevezhetni alkotmányos tisztujításnak. — Itt használta minden városi lakos az ő jogát legelőször nemzetiség különbség nélkül; mivel ezen alkalommal törvény szerint rendesen összeírt ²⁾ s a törvény által jogosított minden választó polgár a tisztujításra befolyt.

Máj. 31-dik 8. sz. alatti kérelmére a városi tanácsnak a népnevelés előmozdítására, a helyi „álladalmi sóhivatal körében eddig volt katolikus iskola épületjét örömmel átengedte Berde M. kormánybiztos jun. 4-ki 873-ik sz. alatti iratával Vizakna városa közönségének, hogy leromboltatván, valahára az ember, faj- és vallás egymástól eltávolító utálatos korlátai, szolgáljon az emberiség művelődése templomául“ ³⁾ azonban ez a katolikus rész tulajdon joga sérelme nélkül meg nem történhetvén, a rendelet érvénytelen lett.

A mint 1849. jun. 6-kától kezdve *Vizakna városa*

---

¹⁾ Polgármesteri jegyzőkönyv 1849. máj. 22-kétől fogva 23. 27. sz.

— ²⁾ Városi levéltár. Berde kormánybiztosnak 1849. máj. 2-ki 238. sz. és ugyan máj. 11-ki 448. sz. alatti rendelete bizonyítása szerint — ³⁾ Városi levéltár. —

*tanácsa előtt folyt törvényes dolgokról vitt jegyzőkönyv*¹⁾ nemkülönben máj. 22-től kezdett „*Polgármesteri jegyzőkönyv*“²⁾ és más hiv. okmányok bizonyítják, Vizaknán ezen időben minden a legalkotmányoszerűbben ment. — Egy szóval mindenben tapasztalható volt a magyar és az alkotmányos szellem és mozgalom. — A városi pecsét nyomó is magyar körirattal láttatott el: „*Vizakna városa pecsétje* 1849.“³⁾ A sópénztár és sóaknák őrizetére magyar katonák jöttek ki Szebenből: 2 tizedes és 15 honvéd.

XV.

Az orosz interventio (invasio). Bem Erdélybe visszatér. Átalános felkelés hirdettetik.

A hogy a magyar nemzetgyűlés Debreczenben Magyarországot a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzá tartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad önálló és független európai statusnak nyilvánította; a hogy a *Habsburg-Lothringeni uralkodóház* a magyar sz. koronához tartozó országok, tartományok és részek feletti uralkodásból a nemzet nevében örökre kizáratott, kirekesztetett, a magyar koronához tartozó minden czimek használatától megfosztatottnak, s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivetettnak nyilvánított: Magyarországon a dolgok oly fordulatot vettek, hogy az orosz invasio bekövetkezése bizonyosnak látszott.

A bécsi kabinet még apr. 15 kén szorult helyzetében az oroszok czárjához fordult és arra kérte *Miklós* czárt, hogy indítson 30,000 főnyi segélyhadat Er-

---

¹⁾ Városi levéltár. — ²⁾ U. o. — ³⁾ U. o. 19. sz. alatti iratán a vizaknai törvényszéknek.

délybe a magyarok legyőzésére.¹⁾ Mely kérelmet akkor ugyan a czár nem teljesíthetett, részint azért, mivel az osztrákok szorult helyzetén ily haderővel már nem remélte segíthetni; de azért sem, mert a segélyadás föltételei és részletei sem voltak kölcsönösen megállapítva. — Azonban máj. 8-kán már a czár közhirrétette: *hogy miután Ausztria Magyarországbán nem bírta leverní a lázadást, sőt ez „növekedve a mi 1831-ki lázadó lengyeleinknek s minden más nemzetek szerencselovagjainak, száműzötteinek és kóborlóinak csapatai által, a legfenyegetőbb kiterjedésben van: a közös ellenség ellen, a lázadás elfojtásába, s azon vakmerő pártütők megsemmisítésére, kik a mi tartományaink nyugalalmát is bátorkodnak fenyegetni“ a kért segélyhadat megindította.*²⁾

Kossuth kormányzó és Batthány Kazmér külügyminiszter a minden hadizenet nélkül történő orosz beavatkozás ellen a magyar nemzet nevében máj. 18-kán Európa színe előtt óvást tett, s kijelentették: *hogy a nemzet hábár az egész világtól elhagyatnék is . . a zsarnok erőszaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harczát utolsó csepp vérig megvivandja.*

Ezenkívül a ministeri tanács előterjesztésére elhatározta a kormányzó, hogy miután az idegen hadsereg beavatkozásának veszélye nagyon közel vagyon, szükség, hogy rendes hadseregünkön kívül az összes nép résztvegyen a harczban; miért általános népfelkelést és keresztes háborút hirdetett elhárítása végett azon irtózatoss veszedelemnek, mely az európai nemzetek szabadságát, különösen a magyar nemzet e legdrágább kincsét fenyegeti. Elrendelte, hogy a határszéleken a beavatkozó muszka sereg elől minden élelmi szerek és

¹⁾ Ber. I. 21. l. Kőv. E. T. 236 237. l. — ²⁾ A czár nyilatkoz-mánya Függ. III. 26 l.

szükségletek egész mérföldekre elháríttassanak, az álladalom tökéletes kárpótlást igérvén azoknak, kiknek ez által kár okoztatik.¹⁾

Bem junius közepe táján Erdélybe ismét visszatért. Szebenből nyomban a szorosok megnézésére indult.²⁾

Az ujonczozás keményen megindított . . . Az 1848-dik évben kivetett 200,000 ujonczból Vizaknára 47 esett; meghagyatott, „hogy a katonai hatóság keze alá az ujonczok a hatóságok által fejenként jó czondrával, vagy köpenynyel, harisnyával vagy nadrággal, két pár fehérművel és egy pár csizmával, vagy bakkanccsal küldendők be.“³⁾

Vizaknán jun. 18-kán Berde korm. biztos rendelete értelmében az ujonczozás meg is történt, mit bizonyít Prekup Majerán és Dumitru Máté jun. 20-kán kelt kérelme is, melyre a korm. biztos megengedte, hogy katonának esett fiaik helyett egy-egy felszerelt lovat állítsanak.⁴⁾

Jun. 19-én 115 pár vászon nyári ruha elkészítéséhez kelme küldetett ki Szebenből Vizaknára 1 kitli és 1 nadrág varrására 36 krt p. p. számítva, a mit a város a katonaság számára meg is varratott.⁵⁾

Dorsner Ferencz ezredes és cs. kir. biztos Erdély lakosaival 18-kán kelt proclamatíójával tudatta: hogy a fels. Császáruk és királyunkkal barátilag szövetekezett muszka hatalom serget Erdélyország határára lépnek, ezen ország a pártütés terrorismusa alóli felmentése és a csend s jó rend helyreállítása végett.⁶⁾

Az oroszok Lüders vezénylete alatt Töröcsvárnál

---

¹⁾ Közl. III. sz. Szilágyi F. Tört. 380—383. l. — ²⁾ Czetz. Bem Erd. hadj. 157. l. — ³⁾ Berde M. kormánybiztosnak N.-Szeben jun. 11-kén 1098. sz. alatt kelt körrendelete. — ⁴⁾ Város levéltárában levő folyamodási válasz bizonyítása szerint. — ⁵⁾ U. o. Felszerelési biztos Gyulavári József irata szerint. — ⁶⁾ Városi levéltár.

Grottenhjelm alatt pedig éjszakon Bukovina felől a borgói szoroson Erdélybe betörték. Mind a két helyen a betörés jun. 17 kére volt határozva; — a mi azonban a borgói szoroson 17-kén, a tömösinél pedig a 19. és 20-ki kemény csaták után történt meg.¹⁾

Bem országos körutjában éppen Kolozsvártt volt, midőn az orosz betörésnek hírét vette. Legott *Dobai* hadtestéhez ment éjszakra, kinek megjelenése visszaállítá a hadtestben a hős szellemet, rendet s fegyelmet.

Midőn ezen hadsereg a muszkák ellenében megerősítve volt s győzedelemre vitetett, Bem onnan a székelyföldre sietett, hová nagyobb veszélyek szóliták, itt jul 20 és 11-kén Sepsiszentgyörgy alatt a muszkákat megverte s győzedelmesen haladott elő mindenfelé; a minek leiratát feltalálod kedves olvasó! Czetz „Bem. erd. hadj. czimü könyben (165—171. l.)

Jul. 4-kén Szentiványi K. korm. biztos 5467-ik sz. a. rendeletével Vizakna városa pénztárában levő pénzt Kolozsvárra küldeni parancsolta.

Jul. 9-kén Vizakna városára ujoncz kiállítás rovatott újból elrendeltetett, hogy a mult évben kirótt mennyiségből még ki nem állított összeg is kiállitassék.²⁾

Jul. 11-kén *Wohlgemuth* altábornagyot a Fölség kinevezte Erdély polg. és katonai kormányzójának, mellé rendelvén a polg. ügyekben *Bach Edét* teljhatalmu biztoskép.³⁾

¹⁾ Ber. I. 29. l. Czetz. Bem erd. hadj. 158. 165. l. Kőv. E. T. 242. 243. l. — ²⁾ Berde M. korm. 6. jul. 9. 1002. sz. alatti rendelete. — ³⁾ Kőv. okm. 190. l.

XVI.

Szebent az oroszok elfoglalják. Vizakna újból cs. katonai közigazgatás alá jut, tisztsége megváltoztatik. A róm. katolikus és reform. lelkész elfogatik s Szebenbe rabságra hurczoltatik.

A hogy Lüders orosz tábornok 15—20000 emberével a székelyek által thermopilaei hősiességgel, kétségbeesetten védett tömösi szorost elfoglalta, Brassó megszállására sietett, a melyet jun. 22-kén elfoglalt.¹⁾

Innen székelyföldi csatározásai után, midőn *Clam Gallas* osztrák tábornok 11 ezer főnyi hadtestével megérkezett — ki a vöröstoronyi szorosnál Erdélybe be nem ronthatott — Lüders tovább ment, a többi hadműveleteket *Clam Gallas* osztrákjaira bízván. Lüders hadának éle *Engelhardt* tábornok alatt *Fogaras* ellen ment, a melynek csekély őrségét onnan kiverte. *Minek hírére jul. 20-án a szebeni 500 főnyi magyarőrség a várost odahagyta és két ágyúval Medgyesre vonult el; — Lüders pedig Szebent megszállta.*²⁾

Lüders *Barnutiával* Szebenből felhívást küldetett ki, melylyel a románokat, kik örökségre számot akarnak tartani, jul. 29-re fegyveresen *Nagy-Csergedre* rendelé. Ő a segesvári vonalat választá magának, Szebenben pedig *Haszford* tábornok alatt őrséget hagyott hátra 16 ágyúval.³⁾

A városok és községekben újra osztrák világ lett.

Jul. 24-kén 19. sz. alatt „*Vom provisorischen Stadt- und Stuhlscommando*,” Wagner őrnagy Szebenben rendeletet kapott, hogy Vizaknára menjen ki, mivel a

¹⁾ Czetz. Bem. erd. hadj. 163—164. l. — ²⁾ U. o. 165. l. Kőv. E. T. 257. l. — ³⁾ Kőv. E. T. 257. l.

mint ezen rendeletben említették: „*Vermög Auftrag des Herrn Obersten und k. k. Commissairs von Dorsner ist der freie Ort Salzburg mit dem dortigen Salzamte in die militärische Administration zu übernehmen, und nach jenen Verfügungen zu verwalten, welche früher von Sr. Excellenz den commandirenden Herrn Generaln Baron Puchner vorgezeichnet werden sind.*”¹⁾

Wagner Vizaknára kijöven, jul. 26-kán tanács és választott közönségi gyűlést tartott, felolvastatta a kapott rendeletet, a melynek az egész tanács meghódolván, leköszönt hivataláról, mire az elébbi tisztség és választott közönség hivatalukba léptek.²⁾ Azonban Szentpály Mihály helyett tanácsosnak Szász János jelöltetett ki helyettesül, mit Szász János elfogadott egy új választásig.

A gyűlés is tekintetbe vévén a naponként nevedő vészteljes időket, tanácsosnak látta felsőbb helyen egy merőben új választás megtarthatása kieszközlését; a mely ügyben „*a cs. kir. ideiglenes Város és szék vezérséghez*” Wagner útján folyamodást is tett;³⁾ azonban ettől aug. 2-ről 122 ik sz. alatt azon választ kapta, hogy a kért tisztujítás megtartására joga nincsen, hanem mihelyt az interimalis commandirozó generalis Calliani ő nagyméltósága megjövend, e jelen tárgy tökéletességre fog hajtadni; azonban, kik hivatalukat letenni kívánják helyükbe ideiglen az elébbi választásból a legalkalmasabbak vétessenek fel.

Mely alkalommal Kertész László esperes is lemondván a főjegyzőségről, helyébe Lakatos Sándor neveztetett ki ideiglen.⁴⁾ — Moldován János is a fő-

¹⁾ Városi levéltár 1. sz. — ²⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1849. 55. 1. 1. sz. Az elébbi tisztréget lásd X. sz. alatt. — ³⁾ U. o. 56. 1. 2. sz. —

⁴⁾ Polg. Jegyz. 1849. 75. 1. 16. sz.

biróságról le akart mondani, de el nem fogadtatott.¹⁾
— Szálláscsináló Ferencz József tovább is hivatalában meghagyatott, s minthogy az esküdtek közül egy hiányzott, helyettes esküdtnek vétetett fel.²⁾

Jul. 25. és 26. közti éjszaka szekér jövén ki Szebenből császáriakkal, róm. kath. plebános *Freudel Károlyt és Herepey Károly* ref. lelkészt, nemkülönben *Csen-gery János* mázsamestert elfogták és Szebenbe vitték be a miatt, hogy gyanusítva voltak, miszerint a magyarok kormányzása alatt cselekményök, irományok és levelezés által magukat a fenséges uralkodóház és kormánya ellen vétkeessé tették közreműködésük és lázadási fondorkodásukból ártalom eredett; a mik tekintetében 26-kán 39-ik sz. alatt a cs. kir. ideiglenes Város és szék vezérség felhívást intézett tudakozódni.³⁾

Wagner 27-kén összehívta a tanácsot és választott közönséget s attól a fennirtak tekintetében lelkiismeretes és részrehajlás nélküli nyilatkozatot kért.

A tanács és választott közönség igen kedvező és dicsérő nyilatkozatot adott a katonai kormány által a szebeni katonai fogházban letartóztatva levő két lelkészről.⁴⁾

Aug. 13-kán tartott ülésben Freudel Károly r. k. plebános kiszabadítására kezes levél készítettett, mely a rendelet szerint négy kezes által aláíratott s tanácsilag megerősítettett és Szebenbe beküldetett.⁵⁾

A katolikus és református hivek kérésére Moldován Szebenbe bément. ott lépéseket tett a fentemlitett okmányok nyomán a fenirtt lelkészek kiszabadulására.

¹⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 56—57. l. 3. sz. — ²⁾ 57. l. 4. sz. —

³⁾ Városi levéltár. 5. sz. — ⁴⁾ Polg. Jegyzők. 58—59. l. 3. sz. — ⁵⁾ U. o. 65. l. 14. sz.

A városházánál — mint ő írja — sok urat talált, kiket kért: „*hogy a vizaknai papokat bocsássák haza; mert a híveknek nagy szükségök van papjaikra; ő érettök kezés lesz, s a mikor kell előfogja őket hozni.*“

Ezek nem tudtak eléggé csudálkozni, hogy egy román kezességül tud állani magyarokért! . . Hivatal-szolgát adtak melléje, ki által a lelkészek a fogházból azonnal kibocsáttattak; kiket aztán Moldován nagy örömmel saját szekerén hazavitt.¹⁾

Freudel Károly r. k. lelkészt a fogsági idő alatt helyettesíté Kclosy Antal.²⁾

XVII.

A szebeni utolsó csata. Bem szerencse-csillagának letünése. A szabadságharcz végső napjai és szomorú befejezése.

Hajdan M. Portius Cato Censorius midőn látta a római köztársaság veszedelmét, felette ezen kétségbeeső szavakat mondotta: „*Respublica in extremis sita est!*“

Tekintve az augusztushavi eseményeket, mi is szegény hazánkra nézve elmondhatjuk a híres bölcsész és nevezetes államférfiu említett szavait! . .

Augusztus elején megkezdődtek a végső csapások; — — melyek után a magyar szabadságharcz utolsó napjaihoz, az oly mesés színben ragyogó „magyar világ“ végnapjaihoz értünk!

Bem a híres lengyel hős, a szabadság és jog dicső bajnoka, az imádott erdélyi magyar fővezér hozta azt városunkba, vidékünkre; — — — ő még egyszer sok

¹⁾ Descriu Fapt. din anu 1848—49. pag. — ²⁾ Olv. Matric, Bapt. T. I. p. 133. M. Def. T. I. p. 92.

és dicső harczai, küzdelmei után megjelent városunk szomszédságában Szeben alatt; s innen az ő végső távozásával a magyar szabadság, a magyar világ fátyla is ketté tört, kialudt! . . .

Ugyan is, az ősz vezér a Székelyföldön — Csik és Háromszéken visszahagyván Gál Sándor ezredest, ő maga 3—4000 emberre szaporodott hadtestével a Maros és Kolozsvár felé eső alapjához közeledni igyekezett.¹⁾

Jul. 31-kén segeshvárnál kemény megveretése után midőn az éj beálltával az ellenség abban hagyta az üldözést, kikelt az iszaptól, melybe egy vízzel telt árokban elrejtett volt, úgy hogy az ellenség elszárgult fölötte anélkül, hogy őt észrevette volna. — Egymagában Keresztur felé ballagott; a kukoricaföldön egyik hadsegédére és kissé odább 4 huszárra akadt, a kik holttestét keresték.

Ő legott Marosvásárhelyre sietett, hova aug. 2-án megérkezve annyi haderőt igyekezett összegyűjteni, a mennyit csak lehetett.

Lüders odahagyván Fogarast, Dyk tábornoknak Segeshvárt tanyázó dandára fölött vállalta el a parancsnokságot, s azzal 4-kén Gálfalvára érkezett; de a magyarokat nem találta ott, mert Bem Damaszkint a beszercei őrség maradékával Marosvásárhelyt visszahagyván, aug. 3-kán Gálfalván keresztül Kemény hadtestével szaporodva Medgyesre érkezett; aug. 5-kén, mielőtt az oroszok észrevették volna, 7070 ember és 19 ágyuval villámsebességgel megindult Szeben felé; déltájt Nagy-Csürnél volt.²⁾ — Lüders Bemet nem bírta beérni, hanem 500 kozákokat küldött utána, hogy szemmel tartsák.

Haszford a betegeket, foglyokat és szekereket a

¹⁾ Czetz. Bem erd. hadj. 170. l. — ²⁾ U. o. 172—173. l.

vöröstoronyi szoros felé indítván, maga két dandár élén Nagy-Csürnél fogadta a magyarokat, Haszfordot Bem két órai mérges csata után Szeben falai közé nyomta; ki itt a szebeni polgárokkal együtt tüzesen védte ugyan magát, de estére a városból is kiveretett, s töméntelen embert veszítve, Talmácsra kénytelenített elhuzódni. ¹⁾

Szeben utczáin a holttestek rakásra feküdtek mindenütt. A szászok a magyarokat legbarátságosabban fogadták; virágokat szórtak elejökbe, ²⁾ *a mely virágok itt az utolsó dicsőség koszorujának voltak virágai! . . .*

A magyar sereg a város alatt ütött tábornak a legjobb reménnyel, nem gondolván arra, hogy a sors utai, a jövő titkai beláthatlanok! — — —

Lüders halván Haszford sorsát, lehető leggyorsabban Medgyesen keresztül Szeben felé sietett ugyanarra, hogy aug. 6-ka reggelén Nagy-Csür alatt 11 zászlóalj gyalogság, 15 lovas század és 50 ágyúval csatarendbe sorakozott, s Bemet, kinek serge 6 zászlóalj gyalogság, 500 huszár és 18 ágyúja volt; reggeli 8 órakor egész erejével megtámadta. Bem többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözték.

Bem serge, bármily hősieen küzdött is, a tulnyomó erő által fölülzárnyaltatott; kemény véres csata után visszanyomatott, s Szebenen keresztül Kis-Torony felé üzetett, megveretett s kénytelen volt Szerdahely felé menekülni! ³⁾ . . .

Itt Bemet elhagyta a szerencse csillaga, mely után rövid idő alatt a forradalom, a szabadságharc napjai mindenfelé leáldozott! — — —

---

¹⁾ Köv. Erd. Tört. 260—261. l. — ²⁾ Czetz. Bem erd. hadjáratai. 173. l. — ³⁾ U. o. 174. l.

Magyarhonban Világosnál aug. 13-kán, egy pénteki nap, délutáni 4 órától naplementéig *Görgey* serge végezte el a fegyverletétel szomorú drámáját. ¹⁾

Aug. 18-kára virradólag hasonlóan péntek napon Bem Törökország felé menekülván, serge Erdélyben Dévánál *Beke* ezredes alatt tette le fegyverét ²⁾; aug. 25-kén pedig *Kazinczy* serge Zsibónál. ³⁾

Igy az 1848—49 ki szabadságharcz a magyarra nézve szomoruan bevégeződött! . . .

Jeruzsálem elpusztulása szomorú eseményére vert pénzen egy nő fejét búsan lehajtva ül egy pálmafa alatt sirva, alul ezen irattal: „*Judaea capta*“ — „*Judaea meghódítva*“: hasonló szomorú sors érte ekkor Magyarhont is! „*Hungaria capta*“.

„*Magyarország meghódított!*“ . . .

Erdélyt illetőleg Szébenből már sept. 2-kán kiadott rendeletében Wohlgemuth cs. k. kormányzó megparancsolta a román nemzetnek: „*hogy miután a forradalomnak vége van, a fölkelőség oszoljon szét . . . fegyvereit pedig a illető hatóságoknak adja be . . . senki a multakért bosszút ne álljon!*“ . . . ⁴⁾

XVIII.

Vizakna sorsa a szabadságharcz bevégeződte után.

Valamint a szegény magyar haza a szabadságharcz szerencsétlen kimenetele után elvesztette függetlenségét, elvesztette alkotmányát: úgy Vizaknának is függetlensége és ősi alkotmányos állása megsemmisített, melyről nevezetes okmányt engedj meg,

¹⁾ Görg. II. 422 s köv. I. Szil. Forr. Tört. 421. I. — ²⁾ Szilágyi F. Tört. 423. I. — ³⁾ Kőv. E. Tört. 277—279. I. — ⁴⁾ Samml. Anh. pag. 34.

kedves olvasóm! egész terjedelmében ide beiktatnom, mint hiteles adatot az akkori állapota és helyzetéről a városnak.

C. Z. 137. 1849. *Vom Ober-Districts-Commissair im Sachsenlande.*

An die Gemeinde des Marktes Salzburg.

Nachdem Seine Excellenz, der Herr Zivil- und Militär-Gouverneur — Feld-Marschall Leutenant Freiherr v. Wohlgemuth bei Gelegenheit der neuen provisorischen Eintheilung Siebenbürgens in Distrikte den Ort Salzburg, den das Sachsenland umfassenden und in Bezug auf die Zivilverwaltung mir als Ober-Districts-Commissär untergeordneten Hermannstädter Distrikte und zugleich auch dem Hermannstädter Bezirk einzuverleiben befunden haben, so ist hiedurch zugleich die Unterstellung der Salzburger Gemeinde unter den Hermannstädter Magistrat als Bezirksamt beschlossen.

In Folge dieses höhern Beschlusses hat die bisherige Verwaltungsform und Wirksamkeit des unmittelbar dem, nun aufgehobenen Gubernium unterstehenden Salzburger Magistrat gänzlich aufzuhören und es wird die Verwaltung der Gemeinde Salzburg, auch für den dermaligen Kriegszustand, hiemit vom heutigen Tage angefangen, der in dem übrigen zum Hermannstädter Bezirk gehörigen Landgemeinden vollkommen gleichgestellt.

Die Oberaufsicht über die Gemeinde, wird einem Inspektor mit allen Funktionen und Verpflichtungen, welche die übrigen Inspektoren im Hermannstädter Bezirk haben, anvertraut, die unmittelbare innere Ortsverwaltung führt der Ortsrichter, dem fünf Geschworene zur Seite stehn, von welchen einer die Geschäfte des Adjunkten oder Richterstellvertreter, einer die Verwaltung des Gemeinde-Vermögens zu versehen, einer die

Theilungen der Nachlässe der Ortsbürger und die Vormundschaft der Weisen, einer die Steuer Einsammlung und Ablieferung an den kais. Steuer-Einnehmer zu besorgen hat und einer als Supplent in Fällen der augenblicklichen Dienstunfähigkeit oder Dienstabwesenheit eines der übrigen Geschworenen, zu betrachten ist. Alle Verordnungen erhält die Gemeinde durch den Inspektor vom Hermannstädter Bezirksmagistrat, und alle Berichte gehen durch den Inspektor an diese Bezirksobrigkeit.

Das Geschäfts-Protokoll und die Correspondenz führt der Ortsnotar, als Repräsentant der Gemeinde steht derselben vor der Orator oder Gemeindevormund.

Hermannstadt den 1-ten Oktober 1849.

Der Ober-Distrikts-Kommissär im Sachsenlande.
Salmen m. p. ¹⁾

Ugyan okt. 1-ről 137. sz. alatt kapott rendelettel *kerületi inspektornak kineveztetett Vizakndra Szász János*, a szebeni főkerületi biztos Salmen által a katonai kerületi parancsnokkali egyetértéssel; *helység bírójának*: Moldován János; *segédjének*: Kovács Sándor; *Tu-tornak*: Székely József; *adószedőnek*: Hentes Simon; *Allodial cassae Perceptornak*: Lakatos Sándor; *suplens esküdtnék*: Székely Ferencz; *helység jegyzőjének*: Gaskó Imre és Popovics Péter; *szószólónak*: Onya Vakár.

Az inspektor kapta a királybíró fizetését; a bíró az eddigi főbíróét; az esküdtek az eddigi senatorokét, a notarius és szószóló pedig az ezen hivatallal eddig is járó illetéket. ²⁾

Szász János inspektor a privilegiált Gerébháznál okt. 3-kán megjelenvén, saját elnöklete alatt választottsági gyűlést tartott; melyben előterjesztette, hogy

¹⁾ Városi levéltár. ²⁾ U. o. sz. I.

miután 1-én a felsőbb fizetéses tisztek kinevezettek, az alsóbb rendűek megválasztását — az eddig volt gyakorlat szerint — jónak látja; u. m. az esküdséget, s az ebből kijelölendő 8 szomszéd birákat (tizedeseket) és a két polgárt.

Minthogy azonban az esztendő vége felé volt az eddigi 8 szomszéd birák (tizedesek), és a két polgár hivatalukban ujévig meghagyattak, kik mellé csak 20 esküdt választatott az értelmesebb, az írni és olvasni tudó városi polgárok közül. Szállásoló hivatalában Ferencz József meghagyatott.

Ezen alkalommal Szász János (Orts-Inspektor) kijelentette, hogy Vizaknán a perlekedés megszűnt, törvényes ülések nem tartatnak ¹⁾, mivel a közönséges birodalmi törvény szerint: *„minden lakosok rangkülönbség nélkül kötelesek igazsáikat úgy polgári jogügyekben, mint bűnvádiakban a felállított törvényszékeknél keresni és ezektől fogadni.“*

Igy tehát a vizaknai polgárnak ezen időtől fogva igazságot a szebeni kerületi törvényszéknél kezdetek szolgálni, a mely kerületbe a város be volt osztva.

Okt. 15-kén tartott választottsági gyűlésen felhivatván, hogy a románok két részét teszik a városi lakosoknak, azért a mostani kor kívánata szerint még 8 román esküdtet választani kell a 3-kán választott 30 esküdt mellé; mit a gyűlés el is fogadott s a 8 román esküdtet is megválasztotta még azon ülésben. ²⁾

Ezen ülésben folyamodás készítettett a szebeni

---

¹⁾ Polg. jegyzőkönyv. 1849. 100. l. 63. sz. — Ezen restauratio után Wagner J. nyugalmazott őrnagy és helyettes királybíró Vizaknáról elment és mint „Stations-Commendants“ a katonai részről senki sem neveztetett ki. (Olv. Szász Jánosnak okt. 7—24. sz. alatt kelt a szebeni Districts-Commandohoz ¹⁾ — ²⁾ Polg. jegyzőkönyv. 1849. 103. l. 68. sz.

tanácshoz, hogy miután a házipénztárnokság és város-gazdai hivatal egybe van kapcsolva, engedné meg egy külön városgazda választását. ¹⁾

Gr. Haller Ferencz vizaknai örökös királybíró bir-toka, u. m. Gerébház és ehez tartozók sequestrum alá tétettek ²⁾, s ezeknek évi jövedelme a cameralis cas-sába beadatni rendeltetett. ³⁾

1851. április 25-én tartott közönséges gyűlésen ke-rületi inspektor (Salzburger-Kreis Inspektor) Szász János jelentette, hogy miután felsőbb rendelet nyomán a királybírószág s ebből folyólag ezen hivatal után minden jog megszűnt; egy közelebbről küldött rende-letben, minden, a Haller családot illető javadalmak ki-rályi fiskusnak átadatni rendeltetnek, eszerint a *Ge-rébház* is átadandó levén, felhívja az esküdt közönséget, hogy ennek átadása után gondoskodják egy más ta-nácskozó teremről. ⁴⁾

1853-ban Vizakna városa a szebeni tanács alól ki-vétetvén, a nagy-szebeni Bezirkhez mint falu csatollatott, s a Bezirksamt fennhatósága alatt egyszerű községi elől-járósággal láttatott el.

Az 1849. október elsejéni és 1853. ki intézkedések által Vizakna város történeti multja, ősi alkotmányos állása, függetlensége megsemmisítéssel volt fenyegetve; így az 1848—49-ki szabadságharcz után elvesztett ugyan mindent, de vigaszul megmaradt a városnak a jobb napok reménye és a jog, mely olyan kedves olvasó! mint a bércti forrás, melynek útját az erőszak darab ideig elvághatja ugyan, de előbb-utóbb új utat vág magának; kitör s régi útját követi.

Elfojtott Vizakna városa alkotmányos élete is,

---

¹⁾ Polg. jegyzőkönyv. 106. l. 74. sz. — ²⁾ Városi levéltár. 16. sz.
— ³⁾ U. o. 104. sz. — ⁴⁾ Polg. jegyzőkönyv. 79. sz.

de 1860. okt. 20-ki diploma folytán feltámadott, visszanyerte ismét régi állását, gróf Haller család pedig a vizaknai királybiróságot; minek következtében gr. Haller József 1861. ápril 22-kén Vizaknán megjelent, általános restauráló gyűlést tartott, a királybiróságot átvette s a várost 1848 előtti törvényes állásába vezette.

XIX.

Vizakna városa megtette kötelmét a szabadságharcz ideje alatt.

A hon nemtője, a nemzet védangyala 1848—49-ben sirva esdett minden helység és honfi segítségéért; midőn szabadsága és léte vésznapjai voltak; midőn a harczen istenét véres áldozatokkal lehetett megengesztelni; midőn a nemzetnek élet-halálharczot kellett küzdeni.

Az említett örökké emlékezetes években, Vizakna városa is megértette az országban széthangzó szót; teljes tudatában volt a honfi kötelemnek. — Áldozott a haza és nemzet szent ügye előmozdításának magasztos oltárára személyileg, áldozott anyagilag. — Polgárai, férfiai hűséggel kapcsolták magukat a hazai család közös érdekéhez; mi által kedves olvasó! tiszteletet adtak ők őseik emlékének, figyelemre ébresztették az utókort s a haza és a jelen nemzedék elismerését nyerték ki.

1. Személyi segítség és áldozatok.

1848. jun. 20-kán a tanács és esküdt polgárság a kormányzótól jött meghagyásra önkéntesek toborzását rendelte el 25-kén Szentpály Zsigmond nemzetőr százados elnöklete alatt ¹⁾, Szebenből zenekart hozatott ki

¹⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1848. 121. l. 284. sz.

s négy tánczos legényt fogadott. Ezen alkalommal négy egyén állott ugyan be ¹⁾, de később több. A beállott önkéntesek következők: Vesmás Elek, Vilhelm János, Szilágyi Imre, Kádár György, Markel Ferencz, König Jakab, Nyitrai János, Vesmás István, Uttzás Lajos, Lázár János, Bodó János. ²⁾

September hónapban is toborzás tartatott Vizaknán. ³⁾ — Az említett 11 önkéntesen kívül még részt vettek szabadságharczunk dicső hadjárataiban:

1. *Déési V. Gergely*, volt magyar kir. testőr, őrnagy a Lehelhuszároknál. II-od oszt. érdemjellel díszítettetett fel. Törökországba menekült, honnan amnestia folytán hazajött, 1854-ben elhalt.

2. Homorodszentpályi *Szentpály Zsigmond*, vizaknai nemzetőrségnél első százados, hasonló rangba átment a honvédséghez, hol később őrnagy lett. 1849 január 20-án a járai szorongatott magyar lakosok segítségére ment mint parancsnok, honvédek és nemzetőrök élén, de Balinte román praefect tábora által már azoknak egy része le volt ölvé. Ő az utcán elszórt, ebek és sertések eledeleül kitett holttesteket összehordatta és eltemettette. ⁴⁾

3. *Timár Károly*, előbb nemzetőr százados, igen sokat fáradozott a vizaknai nemzetőrség szervezésében, később tüzér főhadnagy.

4. *Acs Ferencz*, honvédfőhadnagy.

Bányay Julia, főhadnagy. Katonai állásában Gyula név alatt volt ismeretes. Ügyvéd férje elhalálása után a 27-ik honvédzászlóaljhoz beállott. — Midőn az *Matta* főhadnagy vezérlete alatt Dévára megérkezett, Bányay Julia már őrmester volt. A piski csatánál lá-

¹⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1848. 124. l. 286. sz. — ²⁾ U. o. 143. l. 313. sz. — ³⁾ U. o. 189. l. 422. 423. sz. — ⁴⁾ Honv. 75. sz. Kőv. E. T. 189. l.

bán gránít által sebet kapván, a sebesültekkel N.-Váradra vitetett; 2—3 hónapi ott tartózkodása után ismét Erdélybe bejött, az *anini* rendes katonasághoz sorakozván, Zalathnára ment; a havasok között a moczokkali összeütközésekben résztvett.

Midőn *Inczédy* Zalathna fedezetére 10 emberrel visszaküldötte a havasokból, a város végénél az oláh tábor 12 szekér élelmét elfogta Keménynek átadta; a mikor megdicsértetett.

Innen Fehérvár alá ment, a vár ostroma alatt jelen volt. Egy osztrák őrnagyot — ki a várból majdnem egy hónapig járt ki kémkedni — két közkatona segítségével elfogott. Steinnak átszolgáltatott. Ekkor mellén kemény törszúrást kapott, de azzal jutalmaztatott meg, hogy hadnagynak neveztetett ki.

Fehérvárnál, midőn az ostromlásról elvonultak, hátban gránát által újból sebet kapott; a többi sebesültekkel Kolozsvárra vitetett. A muszkák innen kivervén a magyar serget, este felé Fenesre vonult. Másnap, midőn itt a magyar tábort reggel a muszkák megtámadták, a magyar tábor pénztárát, mintegy 22 ezer forintot, Bányay Gyula oly hősiezen védelmezte, hogy avval Keresztény Kálmán pénztárnok elmenekülhetett épen, midőn Bányay Gyula Fenes végénél egy kozákot levágott s többet feltartóztatott; de ő itt is sebet kapván, egy hidnál a vízbe beesett lováról. Innen, éjszaka a buzák között egy lóra téven szert, a táborhoz eljutott; mely alkalommal vitézségeért főhadnagyi rangot kapott.

Kemény, Gál, Kazinczy tábora Zsibóra vonulván, innen Bányay Gyulát női ruhába öltözve, Zilahon át elküldötték Dévára, hogy tudja meg, miszerint Bem tábornok ott van-e? . . .

Bányay Gyula a muszka táboron keresztül meg-

járta Dévát és meghozta Zsibóra azt a szomorú hirt, hogy Bem többé nincs Erdélyben. — Mire Kazinczy serge is letette a fegyvert Mely alkalomkor Bányay Gyula Kemény Farkas és Gál Sándortól egynehány aranyat kapván, Törökországba Bemhez küldetéssel bízott meg.

Zsibóról ő nem ment egyenesen Törökhonba, hanem Vizaknára; innen ment aztán be Oláhországba s onnan Törökhonba, a hol *Omer* basánál kihalgatást kérven, nála megjelent honvéd főhadnagyi egyenruhájában. Elbeszélte történetét s pártfogását kérte, felfejtette, hogy ő nő, kigombolván honvédtiszti ruháját.

Omer basa meghatódván, elküldötte Sumlába; hol Bányay Gyula Bemnek több jó szolgálatot tett, miért ő Bemtől kapitányi ranggal tiszteltetett meg

Az emigratio szétesztelésével, látván, hogy a magyar hazát szabaddá nem lehet tenni; és hogy egy nő magára nem lehet; de beleunván a bujdosó élet gyötrelmeibe is: Matta századossal — kit még első férje életben léte alkalmával ismert mint jó családból valót — elhatározta egybekelni.

1850 márcz. 2-án az emigratio maradványa nagy-szerű ünnepélylyel lakodalmát megtartotta. Esketésnél jelen volt egy római kath., egy reform. pap és egy görög keleti főpap, a ki az esketést végezte. Násznagy volt: Vay László és Kabos alezredes. Vigan ment a lakodalom, jelen volt *Achmet* és *Fuad* basa és *Feid* bey is, — és a lengyel menekültek. ¹⁾

1850-ben Erdélyben proklamatiokat hozott magával, azokat női kalapjába varrva; hasonlóan 1852 tavaszán is, midőn Várady is kijött volt a székelyföldre.

---

¹⁾ Honvéd naptár 1872.

Bányay Gyula a proclamasiokat Gál Sándortól Konstantinápolyban kapta át. Utjában a hol csak megbízható jóhazafit talált Brassóban, Fehérvártt, Nagy-Váradon buzdította, *hogy a nép keljen fel, a török adni fog fegyvert, Kossuth seregével be fog jöni stb.*“

Várady a Székelyföldön szerencsétlenül járt, de Bányay Gyula szerencsésen visszament újból Törökországba.

Sok viszontagság után férjével *Kairóba* (Afrikában) jutott, a hol a legnagyobb szálloda bérleje lett. Itt a magyar bornak nagy hírnevet szereztek, mivel ők voltak az elsők, kik azt itt bemutatták.

6. *Szőcs Sándor*, élelmezési tiszt hadnagyi ranggal.

7. *Székely Károly* id szebeni térparancsnoksági hadnagy.

8. *Déesy V. Boldizsár*, előbb vizaknai nemzetőrségi hadnagy, később a pesti I-ső számú hat fontos ütegnél tüzérhadnagy Müller osztályparancsnoksága alatt.

9. *Csomos István*, bécsi legionista, később szabad csapatnál őrmester.

10. *Koppándy János*, a 74. zászlóaljnál őrmester.

11. *Székely Lajos*, tüzértüzemester.

12. *Takács János*, 4-ik honv. zászl. közvitéz, a katonai érdemjel harmadik osztályával feldiszitett Bem által azon érdemeiért, melyeket a csatateren a hazának tett.

13. *Harró Sándor*, honvéd tizedes.

14. *Reizner Adolf*, Mátyás huszár.

15. *Bőjthy Samu*, Mátyás huszár.

16. *Csomós Sándor*, Mátyás huszár.

17. *Vizaknai Uttás István*, Székely szabad csapatnál.

18. *Koppándy Péter*, a II-ik honv. zászlóaljnál.

19. *Hoprik Sándor*, menekült gyalogsági közharcos.

20. *Lakatos Gergely*, honvéd; Törökhonból nyolcz évvel ezelőtt haza jöven, Vizaknán elhalt.

21. *Székely János*, közhonvéd, a József huszároktól állott át.

22. *Bányay János*, közhonvéd, a pozsonyi 4-dik zászlóaljnál, jelen volt a vizaknai csatán; elfogatott s az osztrákok közé besoroztatott.

23—24. *Két román honvéd* is volt.

Ezek közül a csata alkalmával elpusztultak:

a) *Csomós Sándor*, b) *Nyitrai János* közhonvéd, c) *Vesmás Elek*, d) *Vesmás Sándor* nemzetőr. Szekérrel ki volt rendelve; a hogy a piski csatából visszatért, Hosszutelkénél a románok által legyilkoltatott, szekere és marhája elraboltatott. — e) *Dálnoky Sándort* és *Szabó Jánost* is hasonló sors érte.¹⁾

De szabadságügyünk előmozdításában részt vett mint publicista szemerjai *Szász Károly* is, mint vizaknai képviselő és az igazságügyi miniszteriumnál státustitkár.²⁾

2) *Anyagi segítség- és áldozatok.*

A megtámadott harcz védelmére a honvédelmi szükségek fedezésére 1848. jun. 20-kán megindított aláírási iv szerént³⁾ aláírtak: „Fogarasi János 10 frt. Kabdebo Antal 2 frt. Csitra Sándor 20 krt. Reisner Mihály 20 krt. Dézsi V. Elek 10 frt. Timár József 4 frt. Evinger József 4 frt. Hoffinger Bertalan 1 frt. Herepei Károly 5 frt. Székely József 24 krt. Egy nemzetőr 20 krt. Székely Lajos 2 frt. Kovács Sándor 1 frt. N. N. 1 frt. Cseh Sámuel 30 frt. Szentpály Zsigmond egy 800 vfrtról szóló tiszta hiteles kötelezményt 5 évi

---

¹⁾ Mindahármat mintegy a vizaknai levéltárban levő jun. 20ki irat bizonyítja, az örményszékesiek gyilkolták meg, — ²⁾ Szilágyi. For. Férfiai. 78. l. — ³⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1848. 121. l. 282. sz.

hátramaradott törvényes kamatjával együtt, oly megjegyzéssel, hogy mind a 800 vfrt. tőkének, mind pedig az öt évi kamatnak fele maradjon a haza szükségeire fele pedig maradjon az adakozónak, Dézsi Róza egy pár arany fülbevalót, nehézsége 3 arany. Egy nemzetőr Dézsi Boldizsár 1 frt. Szőcs Sándor egy másfél aranyat nyomó sas czimű pecsét nyomót, Szőcs József tanuló 24 krt. Jákó Istvánné egy véka törökbuzát, Gál Márton 20 krt. Vesmás Józsefné 24 krt. Vilhelm Sándor 20 krt. Kovács Jánosné 20 krt. Hoprik István 20 krt. Ács István 21 krt. Szász Jánosné 10 krt. Prostelki János egy véka rozsot. Bagosi Ferenc 10 krt. Székely János 20 krt. Kovács Dániel 20 krt. Pávai József 20 krt. Pávai János 20 krt. Gali János 40 krt. Ambrus József 20 krt. Egy nemzetőr 30 krt. Kósa Mózes 2 frt. Összesen 80 frt. 23 kr.¹⁾

b) 1848. jul. 23-kán a szerb és illir lázadások lecsendesítésére mennél nagyobb haderő gyűjthetésére ismét egy szép összeg gyűjtetett s felsőbb rendeletre a kamarai pénztárba beszolgáltatott.²⁾

c) 1849. jan. 21. és jan. 31. febr. 1. 2. 3. és 4-kén Vizaknán levő magyar tábor részére a mit a város megtehetett, mindent megtett; márcz. 11-től jul. 20 ig ismét áldozott több versben a haza sz. ügye előmozdítására, a miről a város levéltárában levő hiv. okmányok is hiteles tanuságot tesznek.

---

¹⁾ Kolozsvári Hiradó 1848. jul. 7. sz. 22. Polg. Jegy. 1848. 143. l. 314. sz. — ²⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1848. 148-149. l. 325. sz. nemkülönben 154. l. 335. sz.

XX.

Sok viszontagságokat, megterheltetéseket és károkat is szenvedett Vizakna városa és lakossága az 1848—49-iki mozgalmas időszak alatt.

Bár Vizakna el nem égettetett, lakossága ki nem pusztítottatott és le nem mészároltatott: de más sok mindenfélén keresztül kellett mennie az emlékezetes két évben.

Élnek még többen ezen időnek tanui, a kik félelem és borzadálylyal beszélnek el, hogy mennyi mindent kellett szenvedniök és kiállaniok: de maguk a város levéltárában levő jegyzőkönyvek és hiv. okmányok is sok mindent feljegyezve megtartottak az utókornak!

Nem említem az 1849. febr. 4-ki napot, midőn a császári katonaság és románság egyrésze a magyar lakosságot kirabolta; ¹⁾ nem említem a személyes bántalmakat és ütlegeteket is, melyeket többeknek szenvedniök kellett; ²⁾ nem említem az egyes zsarolásokat erőszakoskodásokat is, melyek a város egyik vagy másik polgárán véghez vitettek, ³⁾ mert nagyon elég más egyéb is!

1) *A város és lakossága igen meg volt terhelve lelmi szerek kiszolgáltatásával.*

a) 1849. jan. 15-ig a Kis-Csűrön tanyázó lovas

¹⁾ Polgármesteri jegyzőkönyv 1849. máj. 22. sz. I. 9. — ²⁾ Csen-geryt az osztrák katonák 1849. febr. 4-én összeverve vltték szállására. Moldován János pedig febr. 28-án serházba hurczoltatott egy lovas katoná által, a muszkák által is egy alkalommal megkardlapoztatott. — Többen mások is szenvedtek bántalmazást. — ³⁾ 1849. febr. 28 dikán katonaság menvén át Vizaknán, Petru Aleman maga ökreit kifogta és Koppándy Sándor ökreit fogta be azok helyébe. Polg. Jegyzőkönyv. 1849. 20. I. 96. sz.

katonaság számára 6500 kenyér és lórészletet kellett kiszolgáltatni.

b) Aug. 8—9 tájt a Szebenben levő muszka táborból kozákok jöven ki, 12 óra alatt 50 drb. vágómarha adását rendelték el; a legczimeresebb marhákat a tehén és meddő csordából kiválasztották és Szebenbe behajtották, miket Lengyel János, Szőcs József és Hentes Simion 1400—1600 frtra becsültek. A katonai kormány ezen marháknak árát 1368 pforintokban megállapítván, a károsultaknak a helybeli magyar lakosság által megtéríttetni elrendelte azért, mivel a mult zavarok között az magát rosszul viselte, a császári jelvényeket letépte s illetlenséggel illette.¹⁾

A magyar polgárság ugyan megfizette a károsultaknak az illető összeget birtok arány szerinti kirovatl utján, de felfolyamodott a gyanusítás ellen. — 1851. júl. 24-kén a szebenitanácstól ennek következtében (lejött felsőbb rendelet értelmében) *Arz Vilhelm* kiküldetett a vádak igaz vagy nem igaz volta megvizsgálására,²⁾ miután a vádak alaptalanoknak bizonyultak be, 1852 ben ³⁾ midőn ő *Felsége Szebenben járt*, a vizaknai magyarság kérelmezett ő Felségéhez, s megnyerte 1855-ben 2200 frtban a kárpótlást; de a kapott összeg a város adójába tudatott be

c) Két rendben 9.500 portiot adminisztrált a császári katonaságnak.⁴⁾ Aug. 25-kén 336. sz. alatt kelt rendeletére pedig az erd. tartományi főbiztosságnak a Szebenbe jövő cs. muszka katonaság számára 12,960 részlet kenyeret, szénát és zabot.⁵⁾

d) Júl. 27. intézkedés tétetett, hogy a muszka

¹⁾ Polg. Jegyzőkönyv 1850. jun. 3. sz. 112. — ²⁾ U. o. 1851. sz. 114. — ³⁾ Júl. 23-kán jött Fehérvárról Szebenbe, hol tartózkodott 24. és 25-kén. — ⁴⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1849. 82-83. l. 31. sz. — ⁵⁾ U. o. 82 l. 30 sz.

sereg részére mindenki 24 óra alatt egy véka liszttel magát ellássa.¹⁾

e) Ezenkívül, a több izben megfordult és szállásban volt katonaság számára a város még sok hust, szalonnát s egyéb járulékokat adott; a lovasság részére pedig szénát, zabot, szalmát stb

2) *De fuvar adás által is Vizakna város és lakossága sok zaklatás, megterheltség és kárszenvedéseknek volt kitéve.*

a) 1849. márt. 11-én 19 szekeres rendeltetett ki Szebenbe az osztrák és muszka tábor részére, a kiknek marhájok és szekerek a mint már láttuk Oláhországban veszett el.

b) márt. 5-kén 60 négy fogatu fuvar küldetett be Szebenbe²⁾ Jun. 27-kén 48 négyfogatu szekér rendeltetett Szebenből Szászsebesre golyókat szállítani.

c) jul. 27-kén 76 vontató szekér adatott; 14 nap mulva 40 szekér elküldetett azok némelyikének felváltására; de se a kicserélés meg nem történt akkor, se pedig a küldöttek vissza nem bocsáttattak, hanem marhájok ágyukhoz fogattak és elhajtattak.³⁾

d) Sept. 6-kán a muszka seregnek Frekkig való szállítására 35 négy marhás szekér rendeltetett ki.⁴⁾

De ezeken kívül kedves olvasó! még hányszor nem kellett, hogy a vizaknaiak kisebb s nagyobb mennyiségben a katonaság számára fuvar adjanak!?

3) *Beszállásolások miatt is igen sokat kellett Vizakna polgárainak kiállaniok!*

1) Szentpály Mihálynál 1849-ik év kezdete óta több mint 207 császári és 80 magyar katona volt cso-

---

¹⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1848. 59—60 l. 7. sz. — ²⁾ Városi levéltár. — ³⁾ Polg. Jegy. 64. l. 12. sz. hasonlóan 65. l. 13. sz. — ⁴⁾ U. o. 85. l. 34. sz.

portosan beszállásolva. Ritka jobbacska magyarház, a hol 100—200-ig beszállásolva katona ne lett volna, kik minden rendtartás mellett is sok kárt tettek és okoztak. Így, Szentpály Mihályt 1848. telén a császári katonák minden gabonája terményéből, tűzifája és szénájából kifosztották; 4 lovát hámokkal s nyereggel elvittek s mintegy 500 frt kárt okoztak.

1849. jan. 22-én a magyarok Popa szája Dumitru-nak kanczáját és egy pár hámját; Nyikuláj Bobesnek Hentes és Joannes Muntyánnak, Juon Prédának, Nyikuláj Albnak egy-egy lovát vitték el; Juon Muntyánnak 5 lova hámostól nyergestől, Szavu Mityinek pedig febr. 4-kén két ökre maradt a magyar tábornál. Ugyanezen napon Székely Ferencznek egy kanczáját vitte el egy osztrák tűzér az ágyuhoz. — A szelindeki expedíciókor Herepey Károly ref. paptól két kanczát vittek el hámostól az osztrákok. Ezeken kívül még igen sokan károsultak hasonló módon u. m. Székely József, Éltető György, Nyikulaj Rossu, Lengyel János stb.

Mart. 6-kán Gyorgye Rosszu panaszt emelt, hogy a közelebb a városon volt katonaság a forposztokon szarufáit s még háza födelét is elhordották és elégették.¹⁾

Vizaknához tartozó Mundra praediumban 1848. okt. 17-kén Farkas István kiraboltatott, elfogatott és elhurczoltatott. Gr. Rhédai Ádám udvara kiraboltatott, egy tribun onnan 4 ökröt egy szekérrel Preszákára hajtott a román tábor számára, a melyek ott le is vágattak. De maguk a császári katonák is innen hajtottak el több ökröt stb.

*A városi fogadók haszonbérlei is sok kárt szenvedtek, minek következtében az összes haszonbér felét nekik el kellett engedni.*²⁾

¹⁾ Polg. Jegyzőkönyv. 1849, 25. l. 102. sz. — ²⁾ U. o. 1851. apr. 25.

1849. szept. 17-ki tanács ülésből a főhadikormányhoz folyamodás intéztetett az ütközetek alkalmával a lakosok által szenvedett tetemes károk összeírása és leendő megtérítése szempontjából; ¹⁾ de ezen és több folyamodások következtében is a lakosság nagyobb részt csak a szenvedett kárral maradt. — E részben a magyar orsz. biztos Csányhoz is tétettek volt lépések.²⁾

A város népénél a mozgalmak kezdete óta csaknem 1849. aug. 29-ig többnyire *lovas katonaság* szállásolt. ³⁾

Sept. 2-kától *Károly Ferd. gyalog ezredének 2 százada*. Oct. 4-kétől pedig „*Die Reserve Division des Regiment gr Leiningen*. Mely alkalommal külön szobákban a gazdáknál több katona tiszt levén szállásban, a gazdától nem lehetvén megkivánni a külön tüzelést számokra, okt. 21-kén a választottság 20 öl tűzifát határozott a város erdejéből vágatni, hogy a mikor kívánatik, az illető tiszteknek tűzifa adassék.⁴⁾

De nem csak a fennirt viszontagságok, megterheltetések, károk és a háborus idő több más veszélyei és csapásai sujtották Vizakna városát s lakosságát: hanem a *cholera* is dühöngött, melynek jul. 20-kától sept. végeig többen lettek áldozatai. ⁵⁾ De a *marhadög* is uralkodott, melyben több mint 310 drb pusztult el ⁶⁾

Aztán *Kossuth banknóta* is több mint 2760 frt és 60 kr. értékű szedetett be, mivel hasonlóan igen sokan károsultak.⁷⁾

Az 1848—49-ki szabadságharcz alatt, mint e szerény műben írtakból láthatod, kedves olvasó! Vizakna városának kevés öröndetes, de igen sok sok szomorú napjai voltak.

¹⁾ Polg. Jegyzőkönyv 1849. 50. l. 41. sz. — ²⁾ U. o. 1849. 48. l. 150. sz. — ³⁾ U. o. 1849. 82 83. l. 31. sz. — ⁴⁾ U. o. 1849. 108. l. 78. sz. — ⁵⁾ U. o. 1849. 75. l. 17. sz. — ⁶⁾ U. o. 105. l. 73. sz. — ⁷⁾ U. o. 64. l. 11. sz. hasonlóan 66—74. l. 15. sz.

Függelék.

A Bem sergéből elestek — mint fennebb láttuk — a csata utáni napon minden keresztényi, hadi vagy polgári eltemetés és végtisztesség megadása nélkül, hol elhaltan, hol élve az ugynevezett „*nagyaknába*“ behányattak; egynehányan azonban a csatamező távolibb helyein egyesek által kegyeletből vájt gödrökbe helyeztettek el.

Ezen vérfagyaláló eset után, feledésbe mentek!

Senki sem emlékezett meg róluk s nem tartatott érettök requiemet; nem eszközölte eltemetésöket s nem jelölte meg sirjokat bár egy igénytelen kereszt- vagy fejfa által, az elnyomott függetlenségi harczunk után bekövetkezett gyászos időszakban — mikor az ilyenek sirjára helyezett virágfüzér is bünténynek tartatott — a félsz miatt; később, midőn a sebek heggdetek, midőn a rablánczra vert honfui gondolat és érzelem is kezdett békítótól megszabadulni, midőn a feledés, megbocsátás és kiengesztelődés fátyola borult a multra, a kegyeletes indulat és érzelemmel nem bíró egoismus és indifferentismus következtében! . .

F. évi 1880. januárhó 1-én igénytelenségem előtt úgy tűnt fel: *hogy őket tovább is így hagyni honfui bűn lenne akkor, midőn tudva van a költő szavai szerént, hogy az ő csatájok is a védelmezett népjog csatája volt!* . .

Azért az üdvezültek emléke iránti tisztelet ke-

gyelet és honfui hála által indittatva emberbaráti, keresztényi és honfui szent kötelmemnek ismertem megtenni irányokban azt, a mit más helyt is hasonlóan elvérzett honvédek iránt megtettek; mit honi lapjaink utján a nemzetnek tudtára adtam még jan. 1-én kelt „*Felhívás*“-ommal.¹⁾

I. 1880. febr. 4. A vizaknai első honv.-requiem.

Olvassuk az Ur kedves és választott népe történetében azt, hogy *Judas Machabaeus* Juda hős királya Antiochus szíriai király seregéveli ütközetben elesett harcosairól nem felejtkezett meg; pénzt szedvén össze, tizenkétezer gíra ezüstöt küldött Jeruzsálembe, hogy áldozat mutassék be elhalt vitézeiért, — elgondolván azt: „*hogy szent és üdvösséges gondolat. az ily holtakért imádkozni és áldozni!*“²⁾)

Hasonló érzelem és gondolattal f. é. febr. 4-kén, a vizaknai csatában elesett harcosokért requiemet tartottam, meghíván arra a helybeli hivatalos testületeket, s Vizakna városa minden polgárát felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül, mely valódi közös részvétellel megtartott hazafias gyász-ünnepélyé is vált városunknak.

Megjelent erre mindenki, a ki megjelenhetett; a gyászravatalon a katonai jelvények mellett a tisztelet és kegyelet jelei a koszorúk se hiányoztak. — Román atyánkfiai közül is sokan voltak jelen megmutatván azt, hogy — *a mint némelyek nemzetembeliük közül féltek — nem zavartatott meg ezáltal a románság és magyarság közötti testvéries jó indulat és béke.* — —

¹⁾ Oly. „Magyar Allam“ 1880. jan. 22. sz. 17. „Magyar Polgár“ 16. sz. „Uj Esztergom“ 7. sz. „Vasárnapi Ujs.“ stb. — ²⁾ Mach. II. k. XII. 43 - 46.

Aztán, *kegyes olvasó!* a vizaknai derék románok — egyesek kivételével — 1848—49 ben is semmi olyast nem tettek, a miért egy ily kegyeleti ünnepély reájok nézve szemrehányás lett — s szívök mélyében valami titkos nyugtalanságot okozhatott volna, a mi ily alkalmakkor reactio, zavar és békétlenségben szokott kitörni! ¹⁾

Hogy ezután is minden évben a csata napján a requiem megtartassék: Kászonimpérfalvi *Csutak Kálmán* f. é. apr. 19-én Konstantinápolyból 10 forintot küldött oly célból, hogy egy alap hozassék létre, mely a csata napján mindig mondandó requiem költségeit évenkénti kamatjával fedezze. ²⁾

II. A harminczegy év utáni temetés.

Juda említettem hős királya nem elégedett meg azzal, hogy a törvény és az ország szabadsága, függetlensége védelmezésében elesett harczosaiért áldozatot mutattatott be Jeruzsálemben, — *hanem az elesett bajnokok tetemeit összeszedte s illő módon el is temette.* ³⁾

Igénytelenségem is a vizaknai csatában elvérzetekérti áldozat bemutatásán kívül eltemetésökről is gondoskodtam sept. 26-kán délutáni 3 órakor.

Roppant néptömeg jelent meg a helység és vidékről. A temetési szertartást nagyságos *György István* apát-kanonok ur végezte több pap segédlete mellett.

Gyászbeszédet tartotta igénytelenségem, előadván *ezen kegyeleti ügy- és a 1849. febr. 4-iki csata rövid történetét; felfejtettem, hogy mik voltak az 1848—49-diki honvédek? mit köszönhetünk nekik? s azért mily tisztelet*

¹⁾ „Magyar Allam egyetemes politikai napilap 1880. sz. 31. —
²⁾ Levelébem intézkedés szerint. — ³⁾ Mach. II. k. XII, 39.

és kegyelettel tartozunk nemcsak az életben levők, hanem a közölök dicső halállal elesetek iránt is!

Megható volt látni a néptenger által körül vett nagy sirt; megható volt látni és hallani Vizakna határán az elesettek, szabadságharczosok felett mondott absolutiot beszentelést, a sirbai halotti diszlővést, és a földbehányást a sir négy széléről!

Minden jó keresztény és hazafi legalább egy maroknyi port vetett be a dicső hősökre, kikre oly huzamos idő alatt a hazafias kegyelet szemfödöt nem tett, hantokat nem hányt s résztvevő fájdalomkönyeket nem hullatott, mit az Ég pótolni ki, minden évben záporokat árasztván le, melylyel a partokat beszaggatta, hogy így mégis föld takarja azokat: kiket emberi kéz földdel be nem takart!

Sokak szive- és ajkairól nem hiányzott azon buzgó fohász is: *adj Uram, örök nyugalmat nekik!* — —

A sir kerítését koszoruk ékesítették és számtalan mécsesek környezték. ¹⁾

III. Vizaknai „honvéd-emlék“ és annak leplezési ünnepélye.

A dicső multu *Hellen* nép nemzeti kegyelete, *marathoni* nevezetes ütközetben elvérzett hőseinek nagy sirhalmát emelt, arra márvány szobrot állított ²⁾ különben *Leonidás* és 300 hős katonája közös sirját is a thermopilaei hegyszorosnáli dicső halálokért feliratos emlékekkel örökíté meg.

---

¹⁾ Olvasd bővebben az ünnepély programját a „Magyar Allam“ és „Magyar Polgár“ napi lapok hasábjain! — ²⁾ Egyetemes magy. Encyclopaedia, XI. k. 170. l.

„*Dic hospes Spartae, nos te hic vidisse iacentes,
Dum Patriae sanctis legibus obsequimur!*“¹⁾

Spárta törvényei tilták a katonának: hogy az az ütközetben kijelelt állomást elhagyja. — Leonidás bajnokai az utolsó csepp vérig nem hagyták azt el, a haza rendeleteit követték; miért őket korunkig a világtörténelemben halhatatlan dicsőség jutalmazza.

Bem hős katonái közül is a vizaknai csatában elestek helyeiket thermopilaei hősiességgel megállva hullottak el; megérdemelték, hogy a magyar nép, kegyelete sirjokhoz emléket állítson, hogy legyen Vizaknán is egy szerény emlékkő, mely a haza szabadságharczában elvérzett bajnokok hamvait jegyezze; hogy legyen itt is valami, a mi lelkesitse a legkésőbbi nemzedéket is a hon alkotmányára, jogai és szabadsága védelmére!

Mely ügyben a hon minden lelkes fiai és leányai áldozatkészségéhez folyamodtam.

Honi lapjaink az ügyet melegen karolták fel, szerény felhívásomat vagy egész terjedelmében — vagy kivonatilag közölvén s olvasó közönségeiket buzdítván az adakozásra.

„*A kegyelet adóját rója le minden hazafi — mondá lelkesítőleg a „Magyar Polgár”²⁾ ha adományával hozzájárul, hogy Bem apó 300 hős katonája ne nyugodjék többé jeltelen puszta gödörben.*“

Felhívásom nem maradt eredménytelen, mert már apr 5-én hozza kezdettem az utkésztetéséhez s a sir körüli hely szabályozásához több vizaknai polgár segítségével. — Itt körsétányt csináltam, s a nagy tekintetű m. kir. kolozsvári *Bányaigazgatóság* — miután a hely kincstári birtok — 182 m. 11 cmeternyi kerítéssel a sirt körülvéttette, 300 darab ákác csemetével mellette a

¹⁾ „Mondd el Spártának vándor! hogy elesve találtál. Itt mikor a haza szent rendeletit követők“ Bumüller. Világtörténet I. k. 138. l. —

²⁾ 1880. jan. 21. sz. 16.

körsétánkat beszegélyezte; engedélyt is adott síremlék emelésére, ¹⁾

A helyi tek. sóbányahivatal pedig a hidakat megjavíttatta s karfákkal ellátta.

Mindezek után, hozzá fogtam a síremlék helye elkészítéséhez is; mi végre egy 9 m. 12 cm. hosszú, 9 m. 10 cm. széles és 2 m. 2 cm. magas négyszegű dombot hányattam, melyre 17 gyeplépcsőn lehet feljutni. — A domb lánczfa kerítéssel van körülvéve.

A domb négy szegletén, négy oszlopon lámpa van. a hová négy pad is csináltatott az emléket megnézők kipihenésére.

Az emléék négy meter magas. (Felső része: 2 m. és 9 cmeternyi szürke szépen kicsiszolt gránit kőből van. A talapzata 80 cmeternyi magasságra kemény másféle kőből. — Tetején pedig mintegy 30 centimetryni magas feszület diszeleg.)

Az emléék elsőalapján következő felirat van aranyozóti betűkkel bevésve:

EMELTETETT

A HAZA ALKOTMÁNYA ÉS SZABADSÁGA
VÉDELMEZÉSÉBEN A VIZAKNAI CSATÁBAN
BEM JÓZSEF TÁBORÁBÓL

1849 FEBR. 4-KÉN ELVÉRZETT 349 HONVÉD
EMLÉKEÜL

KIK KÖZÜL MINTEGY 300
A SZEMBEN LEVŐ SÓAKNA ÜREGÉBE
HÁNYATOTT BE.

EMELTÉK

A HON EGYES HŰ FIAI ÉS LEÁNYAI
MDCCCLXXX.

---

¹⁾ Olv. a mélt. m. kir. Bánya-Igazgatóságnak 525/1880 sz. alatti leiratát!

Az emlék 2 m. 14 cm. hosszú és 2 m. széles vas rácsozattal csinosan van bekerítve, melyen kívül levő térség apró kövekkel kirakott.

A fentartási-alap létrehozatik :

a) Ezen szerény mű kinyomtatási költségén felül bejövő összegből.

6) Kegyes adakozásokból.

c) A sir- és az emlék környezetében levő fák ágainak minden harmadik évbeni eladásából.

A leendő alapnak úgy : mint az emlékek felügyeletét s gondozását a helyi m. kir. sóbányahivatali főnök (kamaraispán) egyetértőleg a róm. kath. plebánossal eszközöli. ¹⁾

Az emlék alapzatába behelyezettett ; ezen szerény mű kézirata, az emlékei adakozásrai nyomtatott felhívási iv az adakozók nevei és az adott összeg megjelölésével ; nemkülönb a temetés, emlék felszentelés és leleplezéséről szóló emlék-lap.

Valamint a temetés : úgy az emlék felszentelés és leleplezés szertartását is a segédkező papsággal ns. *György István* apát-kanonok ur végezte, kitűnő alkalmi beszédet tartott a haza szeretete és védelmezése magasztos erényéről, az emléket felügyelet és gondozás végett átadta helyi m. kir. sóbányahivatali főnök : *Kremniczky Amándó* úrnak, ki azt hazafiai kegyelet legforróbb érzetétől áthatva vette át mint történelmi jelt s megígírte : hogy az előtte mindig tisztelet, kegyelet és lelkiismeretes gondozásba lesz s távozása- vagy halála esetében is szent erekllye és örökségképpen fogja utódjának is őrizet, gondozás és fentartás végett átadni.

Hogy pedig az ünnepélyen jelenlevők örök emlékképpen magukkal valamit vigyenek haza, ezen szerény mű az azt megvevőknek, több példányban kiosztatott ;

¹⁾ A nagytekintetű m. kir. Bányaigazgatóság által meghatározott módon.

mely hasonlóan mint a felszentelt, leleplezett és a közkegyeletnek átadott emlékjel, emléke a vizaknai nevezetes csatának s az ott életüket feláldozott hős bajnokoknak.

Ha a gránit emléket az idő rostohasága és a politikai változások megsemmisítik: megmarad ez, melyet se az idő viszontagsága, se pedig bár mily politikai változás minden példányban meg nem semmisíthet.

Befejezésül imaszerűen a dalárda által a zenekar kisíretében elénekeltetett a hymnus „Isten áld meg a magyart!” stb. . . .

IV. A Jóltevők-névjegyzéke, kiknek pénzbeli vagy más segítségével jött létre az emlék, és hozatott tisztos állapotba a közös-sir környezete.

	frt	kr
1. Nagym. Dr. <i>Fogarasy Mih.</i> erd. püs pök ur ő excellentiája adott . . .	20	—
2. Vizakna országgyűlési követe: mélt. <i>Korizsmics László</i> ur	25	—
3. Gr. <i>Haller Ferencz</i> ur gyűjtési ive szerint a gyűjtő gróf ur adott 10 frt <i>Szoboszlai Károly</i> ur 1 frt	11	—
4. Konstantinápolyból: mélt. <i>Csutak</i> <i>Kálmán</i> honvédezredes ur	15	—
5. <i>A kolozsvári tud. egyetemi tanári kar</i> tagjai közül: dr. Vályi Gábor ur 1 frt, dr. Csiky Viktor ur 1 frt, dr. Haller Károly ur 1 frt, dr. Farkas Lajos ur 1 frt, dr. Lindner Gusztáv ur 1 frt, dr. Óváry Kelemen ur 1 frt, dr. Concha Győző ur 1 frt, dr. Groisz Gusztáv ur 1 frt, dr. Berde Áron ur		
összesen .	71	—

	frt	kr
Áthozatal	71	—
1 frt, dr. Jeney Viktor ur 1 frt, dr. Brandt József ur 1 frt, dr. Géber Ede ur 1 frt, dr. Török Aurél ur 1 frt, dr. Genersich Endre ur 1 frt, dr. Ossikovszky József ur 1 frt, dr. Högyes Endre ur 1 frt, dr. Szilágyi Ede ur 1 frt, dr. Ajtay Sándor ur 1 frt, Finály Henrik ur 1 frt, Szamosy Sános ur 1 frt, Turner Adolf ur 1 frt, dr. Hermann Otto ur 1 frt, Imre Jándor ur 1 frt, dr. Szabó Károly ur 1 frt, Felméry Lajos ur 1 frt, Szász Béla ur 1 frt, dr. Réthy Mór ur 1 frt, dr. Fábiny Rudolf ur 1 frt, dr. Entz Géza ur 1 frt, dr. Brassay Sámuel ur 1 frt, dr. Kánitz Ágost ur 1 frt, dr. Abt Antal ur 1 frt, dr. Koch Antal ur 1 frt, dr. Martin Lajos ur 1 frt, N. N. 1 frt	35	—
6. Sz. kir. Város <i>Kolozsvár nemes tanácsa</i>	10	—
7. Sz. kir. Város <i>Kecskemét közönsége</i> .	10	—
8. <i>Maros-vásárhely sz. kir. város községe</i>	5	—
9. A kalocsai mélt. és főtszt. <i>főkapitán</i>	5	—
10. Gr. <i>Teleky Henriette</i> szül. Weldau .	5	—
11. <i>Simonyi Géza</i> aranyos-maróthi kir. ügyész ur	5	—
12. <i>Szamosrjvár sz. kir. város tanácsa</i> .	10	—
13. <i>Szentpály Ida</i> (Albert Elekné) ő nagysága gyűjtő ive szerint		
a) <i>Czelnárol</i> : a tisztelt gyűjtő urnő adott 5 frt, férje Albert Elek		
Összesen	146	—

	frt	kr
Áthozatal	146	—
1 frt, kedves leánya Ida 1 frt, ki a gyűjtésben honleányi buzgó- sággal közreműködött	7	—
b) <i>Gyulafelhérvárról</i> : Salmen Fri- gyes 2 frt, Csiky Imre 1 frt, Zsombay Gyula 1 frt, Oelberg Otto 1 frt, Nagy Gyula 1 frt, Koncz Gyula 1 frt, Rajner Tu- hutom 1 frt, Jakabfy 2 frt, Tö- rök Sándor 1 frt, Mihelyes Is. 1 frt, N. N. 40 krt, Pap György- né 1 frt, Frölich Gyula 1 frt, Arnstein Lipót 1 rubelt, Babos Gusztáv 59 krt, Deutsch 1 frt, Kohn 1 frt, Czóh 1 frt, Bauer 1 frt, Kádár Miklós 1 frt, Haner Sebestyén 59 krt, Jeney Istv. 1 frt, Cirlea Mih. 1 frt, dr. Sild 1 frt, M. S. 1 frt, K. M. 1 frt, Fuchs 1 frt, Mendel Manó 1 frt, Baruch Albert 1 frt, Kardos Ign. kanonok 1 frt, Regenbo- gen 1 frt, Springer Adolf 1 frt, Tordosan 1 frt, Klestinszki 1 frt, ifj. Hennel Márton 50 krt, Ele- kes Julia 1 frt, ifj. Hennel Jó- zsefné 1 frt	34	90 1 Rbl
c) <i>Magyar - Igenből</i> : Kiss Bálint 40 krt, Kiss Elek 1 frt, Koncz Albertné 11 frt, Köblös Miklós 2 frt, Klein Náthán 50 krt, Mendl		
Összesen	187	— 1 Rbl

	frt	kr	
Athozatal . 187	—	1	Rbl
Em. 50 krt, Bjelicz Berta 20 krt, Rezma György 50 krt, Lajos Sándor 20 krt, Rittersfeld Dá- vid 20 krt, egy szegény gazda 30 krt, Csávásy 1 frt, Rózsavöl- gyi Sándor 20 krt, Bajzát Fer. 30 krt, Hinzl Mih. csendőr 10 krt, Sütő csendőr 20 krt, Fehér Sándor csendőr 10 krt, Bereczky József 50 krt, Bacsó János 50 krt	9	70	
d) <i>Sádról</i> : Szöllősy Kár. 50 krt, Szász Pálné 1 frt, Vadady Ger- gely 1 frt, Kozma Gyulané 1 frt, Deutsch Ignác 1 frt, Schilling Adolf 1 frt	5	50	
e) <i>Krakkóból</i> : Bodor Lőrinczné .	1	—	
14. <i>Kolozsvárról</i> : mélt. <i>Cseh Lajos</i> oszt. tanácsos ur 2 frt. Dávid Endre ur 1 frt, tek. Blasek János ur 1 frt, özv. Komis Lászlóné öz. nsága 60 krt . .	4	60	
15. <i>Budapestről</i> : Héya Mihály orvostudor	1	50	
16. <i>Káiróból</i> (Áfrika): Matta Edvárdné szül. Bányay Julia	50	—	
17. <i>Zetelakáról</i> : Főtiszt. <i>Andrássy József</i> alesp. és plébános ur gyűjtőive sze- rint a tisztelt gyűjtő ur adott: 1 frt, ifj. Lőrincz Fer. segédlelkész ur 1 frt, Miklós Mór 1 frt, Lengyel György 50 kr, Biró Péter 40 kr, Benedek Mór 40 kr, Sándor Ignác 40 kr, Balog Erzsébet 35 krt, Már-			
Összesen . 259	30	1	Rbl

	frt	kr	
Áthozatal	259	30	1 Rbl
ton Fer. 30 krt, Szabó Istv. János 30 krt, Sándor Mih. 20 krt, Fazekas Fer. 20 krt, Sebestyén Mór 20 krt, Szabó Gergely 20 krt, Takács Imre 20 krt, Sebestyén János 20 krt, Máté István 20 krt, Máté Istv. Fe- rencz 10 krt, Lőrincz Gerg. 20 krt, Máté Sánd. 20 krt, Ürmösy Ign. 20 krt, Nagy Fer. id. 15 krt, Tinics Andr. 10 krt, Csép Istv. 10 krt, Biró Antal 10 krt, Lukács Mih. 10 krt, Benedek Mihály János 10 krt, Jakab Bertalan 10 krt	9	30	
18. <i>Sebesy Kálmán</i> csorna-prémontrei ka- nonok ur	1	—	
19. <i>Ó-Becséről</i> : Szulik József 1 frt, Par- csetich F. 1 frt	2	—	
20. <i>Zsombolya-Csitőről</i> : főt. <i>Kiss Gusztáv</i> ur	1	—	
21. <i>Győrből</i> : <i>Ebenhöch Ferencz</i> kano- nok ur	2	—	
22. <i>Ó-Bébáról</i> : özv. Klapsia Arthurné, szül. Korossy Fáni öz. nsága . . .	2	—	
23. <i>Bukurestből</i> (Oláhország): t. cz. <i>Tóth József</i> ur gyűjtőive szerint a tisztelt gyűjtő ur adott 20 frankot, Schäff Rudolt 3 fr, özv. Bányayné 2 fr, Veres Dénes 2 fr, Sándor János 3 fr, Koppándy János 4 fr, Bandi Ignác 2 fr, Salamon Ján. 3 fr, Salamon Jánosné, szül. Bányay Ju-			
Összesen	276	60	1 Rbl

	frt	kr	
Áthozatal	267	60	1 Rbl
lia 2 fr, Gyenert Ján. 2 fr, N. Tamara 2 frt, Ábrahám Istv. 3 fr, Bardocz Péter 1 fr, Vitos Ferencz 3 fr 70 bányit, Koppándy Sándor 4 fr, Penel Matild 2 fr, Cseh Mór 3 fr 70 bányi, Hajdu Andr. 2 fr, özv. Buna Mártonné 2 fr, özv. Marosy Juliánna 1 fr, Kálai Istv. 2 fr, Gál Károly 1 fr, Szabó Antal 2 fr, Risdorfer Samu 3 fr, Beke József 3 fr 70 bányi, Szabó Mari 2 fr, Beteg Zsuzsanna 50 fr 50 bányi, A. Eisner 2 fr, Kates J. 2 fr, Czigler Mari 2 fr, Remény János 1 fr, Kovács R. 1 fr 50 bányi, Viknedy János 2 fr, Sinkovits János 1 fr, Sánta Andr. 1 fr, Kórody Andr. 2 fr, Kocsis György 2 fr, Nedelka Miklós 2 fr, Carolina Blasu 1 fr, Veduv 2 fr, Kovács Sánd. 1 fr, Luczki Ign. 1 fr, Bagéta Péter 3 fr, Begizsán Istv. 3 fr 70 bányit	53	—	
24 N.-Szebenből:			
a) A n.-szebeni honvéddállomás tisztikara	5	—	
b) Gidófalvi Géza áll. főgymn. tanár ur gyűjtő ive szerint a tisztelt gyűjtő ur adott: 1 frtot, Veres Ign. ur 1 frt, Ferenczy Istv. ur 50 krt, Szilágyi Gyula			
Összesen	325	60	1 Rbl

	frt	kr	
Athozatal	325	60	1 Rbl
ur 50 krt, Kolbenheyer Arn.			
ur 1 frt, X. Y. Z. 40 krt, főt.			
Rusz János ur 50 krt, Pozsgay			
Sánd. ur 30 krt, Szábel Alajos			
ur 50 krt, Paczer Károly ur			
30 krt, Simon Péter ur 1 frt,			
Sztojka Sámuel ur 50 krt, N.			
N. 50 krt	8	—	
c) <i>Dr. Lászlóffy István</i> ur gyűjtő-			
ive szerint, a tisztelt gyűjtő ur			
adott 1 frt, Horváth Károly			
ur 1 frt, Bende Attila ur 2			
frt, Eberhardt Klotild 6 nsga			
1 frt, Hamary Béla ur 1 frt .	6	—	
d) Szász Károly ur 1 frt, Do-			
mánffy Péter ur 1 frt, Müller			
Mátyás 1 frt	3	—	
e) <i>Szánthó Mihály</i> ur gyűjtőive			
szerint a tisztelt gyűjtő ur adott			
1 frt, X. 50 krt, Tompa Istv.			
1 frt, Elne Károly 30 krt,			
Kerti Istv. 10 krt, Gaal Mór			
50 krt, Mixych Adorján 10 krt,			
Preiner János 20 krt, Deák Já-			
nos 10 krt, W. J. 50 krt, Nagy			
Lajos 10 krt, Gombos Károly			
10 krt, Konrády János 10 krt,			
N. N. 20 krt, L. J. 10 krt, X.			
C. 10 krt, B. F. 10 krt, R. J.			
10 krt, G. A. 10 krt, P. Péter			
10 krt, Brezina Károly 10 krt,			
Összesen	342	60	1 Rbl.

		frt	kr	
	Áthozatal	342	60	1 Rbl
	Imreh Vitályos 20 krt, H 5			
	krt, Bernárd Sándor 55 krt .	6	30	
	f) Ns. György István apát ur 2			
	2 frt, A. Mathéy 1 frt . . .	3	—	
25.	<i>Gyergyó sz. Miklósról</i> : a község adott 2 frt, Ferenczy Istv. 20 krt, Simon Balázs 10 krt, Kiss Ant. 20 krt, Benedek György 20 krt, Kohn Illés 20 krt, M. N. 10 krt	3	—	
26.	<i>Marosujvárról</i> : Szöke József ur . .	3	—	
27.	<i>Vizaknáról</i> : özv. Mihálikné ő nsága 4 frt, Kronberg Irma ő nsága 1 frt, özv. Garbera Sándorné ő nsga 1 frt, özv. Székely Ferenczné ő nsga 1 frt, Szöcs Sándor ur 2 frt, Szöcs Sándor polgármester ur 2 frt, Kron- berg János ur 2 frt, Koppándy Já- nos 1 frt, Pávay József 1 frt, Te- legdy Ferencz 1 frt, Moldován Ján. 1 frt, Reithoffer Alajos id. 1 frt, Jakó Sándor 1 frt, özv. Prainer Antalné 2 frt, Szilágyi Sándor 1 frt, özv. Tóth Ferenczné 1 frt, Fe- kete Mihály 50 krt, Brandsch Fri- gyes 50 krt, Székely János 60 krt, Kovács Ferencz 30 krt, Harró Sán- dor 20 krt, Ferenczy Károly 50 krt, Hermeczy József 40 krt, Botár Klára áll. tanítónő 30 krt, özv. Koller Józsefné 1 frt, tek. Ávéd Jakab sóhiv. ellenőr ur 6 frt, tek.			
	Összesen	357	90	1 Rbl

	frt	kr	
Athozatal .	357	90	1 Rbl
Huber Jánosné ö nsága	1	frt,	Bal-
tes Mari	20	krt	Nt. Kremnitzky
Amánd m. kir sóbánya hiv. főnök			
ur a maga, nője szentkatolnai Cseh			
Margit ö nsága és kis leánya Emike			
nevében	4	frt,	t. Kainczel János ur
	1	frt,	Öregebb Vulkán Dániel
50			krt,
Losnyicza Simon	50	krt,	De-
meter Andr.	20	krt,	Koppándy Pé-
ter	50	krt,	Ács József
20			krt,
Fekete Ign.	20	krt,	Balázs Márton
30			krt,
Muntyán Juon	10	krt,	Baltes
Dumitru	20	krt,	Baltes Ilia
20			krt,
Kruczler József	10	krt,	Vilhelm
Sándor	10	krt,	Kimpián Juon
10			krt,
Láda Bálint	10	krt,	Péter Pál
30			krt,
ns. Székely Károly állam-			ügyész ur
3			frt,
t. Dézsy Boldizsár	1	frt,	t. Stroné Szaniszló ur
1			frt,
N. N.	1	frt,	Haydecker Lipótné
1			frt,
Haydecker Mathild	50	krt,	özv.
Szőkéné	50	krt,	t. Nyengestyán Ti-
vadar ur	1	frt,	özv. Török Józsefné
15			krt,
Czekes Zsuzsa	10	krt	. . . . .
52			75
28. Komáromból: Binder Frigyes ezre-			
des ur	1	—	
Az összes adakozás	431	25	1 Rbl

Különféle segítségadások.

F. szám	Napszám		Pénzbe szá- mitva frt kr
	férfi	női	
1 A kincstár költségén csinált kerítés és 300 akázcsemete a sír körül	—	—	139 52
2 Kainczel János	12	—	6 —
3 Nyenyestyán Tivadar	12	—	6 —
4 Özv. Szökéné	1	—	— 50
5 Losnyicza Simon	1	—	— 50
6 Özv. Janky Istvánné	1	—	— 50
7 Demeter András	2	—	1 —
8 Izsák József	2 ^{1/2}	—	1 25
9 Árnold Berta	—	1	— 30
10 Dézsy Boldizsár	10	—	5 —
11 Molnár Zsuzsa	—	3 ^{1/2}	1 5
12 Egry Ágnes	—	4	1 20
13 Czekes Juli	—	1	— 20
14 Seres Ferencz öregebb	1	—	— 50
15 Seres Ferencz ifj.	1	—	— 50
16 Lehor Alajos	1	—	— 50
17 Leich János	1	—	— 50
18 Hoflinger Mihály	1	—	— 50
19 Kis József	—	3	— 60
20 Himler András	1	—	— 50
21 Fekete Ignác	1	—	— 50
22 Özv. Titerza Károlyné	—	3	— 60
23 Koppándy Ferencz	1	—	— 50
24 Hoprik Sándor	1	—	— 50
25 Zöldy Mihály	1	—	— 50
26 Tóth Zsuzsa	—	2	— 60
27 Demeter József	1	—	— 50
Összesen	52 ^{1/2}	17 ^{1/2}	170 32

		férfi	női	frt	kr
	Áthozatal	52 $\frac{1}{2}$	17 $\frac{1}{2}$	170	32
28	Rosz Jánosné	—	I	—	30
29	Obert Frigyes	I	—	—	50
30	Boneczán Lázár	I	—	—	50
31	Özv. Dálnoky Barabásné	—	I	—	30
32	Budoczky János	I	—	—	50
33	Varga Bálintné	—	I	—	30
34	Ács Béniné	—	I	—	30
35	Szemrád Mari	—	I	—	30
36	Sepsy Károlyné	—	I	—	30
37	Császár Pálné	—	I	—	30
38	Hermeczy György	I	I	—	80
39	Bakk Endre	15	14	11	45
40	" " a segítőknek étel és áldomás adás	—	—	25	—
41	Bakk Endre nyomtatott ívek és levelezésre	—	—	25	—
42	Bakk Endre 40 drb karó az akác csemeték mellé	—	—	—	80
43	Bakk Endre 25 drb akázcsemete	—	—	I	—
44	Özv. Huber Jánosné 25 " "	—	—	I	—
45	Dézszy Boldizsár 140 " "	—	—	3	—
46	Himler András 10 " "	—	—	—	40
47	Molnár Zsuzsa 20 " "	—	—	—	80
48	Reithoffer Alajos 4 oszlop fát a lámpák számára	—	—	I	20
49	Az ut és körsétány megporondo- zására Vesmás József hozott 30 szekér porondot	—	—	3	—
50	Himler András a fundamentumhoz hozott 2 szekér porondot, négy				
Összesen .		71 $\frac{1}{2}$	39 $\frac{1}{2}$	207	37

	férfi	női	frt	kr
Áthozatal	71 $\frac{1}{2}$	39 $\frac{1}{2}$	207	37
szekérrel pedig az utra, segített a kerítés lánczfát is felszállítani	—	—	2	50
51 Obert Frigyes 1 szekérrel faragott követ hozott ki Szebenből	—	—	2	—
52 Zöldy Mihály 1 szekérrel faragott követ hozott ki Szebenből	—	—	2	—
53 Izsák József 1 szekérrel faragott követ hozott ki Szebenből	—	—	2	—
Összesen	71 $\frac{1}{2}$	39 $\frac{1}{2}$	215	87

V. Kimutatás az emlékrei bevétel és kiadásáról.

F. szám	Bevétel		kiadás	
	frt	kr	frt	kr
1 Begyűlt 1880 január 1 től sept. 15-ig	431	25	—	—
2 Az emlék alapjának kiására 1 frt, fél öl kő 12 frt, 150 drb tégl 2 frt, 5 véka més 3 frt, 1 kőmives nap-szám 1 frt 40 kr	—	—	19	40
3 Az emlék alsórészének faragott kőből készítése s helyreállítása	—	—	116	50
4 Ezen alkalommal kőmives és nap-számosra	—	—	3	60
5 Fuvar Szebenből a kövek elhozatalára az 53., 54., 55. sz. alattiakon kívül	—	—	4	50
6 Az emlék felsőrésze szürke gránitból (készítette Kolozsvárt Lorenz Ferencz márvány-sírkő metsző)	—	—	400	—
7 218 aranyozott betű bevésése a) 8 kr	—	—	17	44
8 A vasuti állomástóli elhozatali költsége az emlékeknek	—	—	10	—
Összesen	431	55	571	44

	fri	kr	frt	kr
Áthozatal	431	25	571	44
9 Négy lámpa 28 frt, vasrácszat 46 frt	—	—	74	—
10 Sorompófak az emléknél felül és alul megfestés és ajtóval együtt . . .	—	—	36	60
11 12 napszám az emlék dombja hánya- tásánál	—	—	6	—
12 Hat pad 1 frt 80 kr, 4 pedig 60 kr	—	—	2	40
13 100 drb nyomtatott felhívásiiv 4 frt 55 kr, szétküldése 2 frt	—	—	6	55
Összesen	431	25	696	99

A bevételt a kiadásból levonván, fedezetlen maradt 265 frt 74 kr.

A pénzbeli adakozást és a különféle segítségadást összevéve, az emlék költsége 1000 frtra számítható.

MUTATÓ-TÁBLA.

ELŐSZÓ.

I. 1848.

	Lap.
I. Alkotmányos szabadság és nemzetiségi mozgalom	7
II. Erdélynek magyarhonnali egyesítése utáni törekvés	10
III. A nemzetőrsegek (a vizaknai magyar nemzetőrségnek is) fel- állítására és megalakulása	12
IV. A reactio kezdete, a május 3-ki szebeni nevezetes tüntetés.	20
V. Az utolsó erdélyi országgyűlés és az unio	27
VI. A reactionnak nyílt fellépése mindenütt. Különféle baljóslatu intézkedések és események.	30
VII. Kiváltások, urbéri tartozások — robot, dézma és pénzbeli fizetések megszüntetése.	36
VIII. A vizaknai román nemzetőrség megalakulása	39
IX. A forradalom kiűtése és egymás elleni felfegyverkezés.	41
X. A vizaknai magyar nemzetőrsereg vész közepett az alkotmány és egymás oltalmára felesküszik; a románság demonstrál és lázong.	59
XI. A vihar megjött. A környék falvakbani öldöklések s pusztítások	63
XII. Vizakna városa a veszedelem és végpusztulás szélén	72
XIII. A szebeni október 18- és 19-ki nevezetes napok s azutáni események	76
XIV. A vizaknai magyar nemzetőrség lefegyvereztetik.	86
XV. Harmincznap szomorú intermezzo. A magyar nemzetőröktől elszedett katonafegyvereket a románok a comitétól kezökhöz kapják, a vadász fegyvereket is elszedik s Balászfalvára mennek.	95
XVI. A kamarálistáktól is a románok a fegyvereket elszedik. A sóvágók igazságait keresik.	90
XVII. Vizakna császári katonai hatóság alá jut, a városi tisztség restauráltatik.	101
XVIII. A deczemberi nevezetes és fontos események.	105

II. 1849:

I. A félelem és remény változatos napjai	108
I. Czetz csapata Vizaknára megérkezik	112
III. Jan. 21. A szebeni első csata	116
IV. Bemnek szelindekrei vonulása és azutáni események	122
V. Bem főhadiszállása Vizaknán s ottani intézkedései	131
VI. A febr. 4-ki vizaknai szerencsétlen csata	141
VII. Bemnek a vizaknai szerencsétlen csata alkalmávali veszteségei	150
VIII. A szerencsétlen csata alatti és azutáni állapotok és események Vizaknán.	154
IX. A csatában elesett honvédek egy felhagyott sóaknába behányattak	160
X. Ujból osztrák világ Vizaknán. A tisztség restauráltatik az uralkodóház és kormány hűségére feleskettetik.	167
XI. A híres négy napi hátrálás.	173
XII. A piski fényes csata és azutáni diadalmas hadi operációk.	181
XIII. Bem nagy diadallal Szebent elfoglalja. A magyar nemzet öröme- és lelkesültségének napjai.	185
XIV. Magyarország függetlenségének kikiáltása. Vizaknai alkotmányos mozgalmak Tisztujítás.	194
XVI. Az orosz interventio (invasio.) Bem Erdélybe visszatér. Általános felkelés hirdettetik.	199
XVI. Szebent az oroszok elfoglalják. Vizakna újból cs. katonai közigazgatás alá jut, tisztsége megváltoztatik. A római katholicus és reform. lelkész elfogatik s Szebenbe rabságra hurcoltatik.	203
XVII. A szebeni utolsó csata Bem szerencse csillagának letünése. A szabadságharcz végső napjai és szomorú befejezése.	206
XVIII. Vizakna sorsa a szabadságharcz bevégezödté után.	209
XIX. Vizakna városa megtette kötelmét a szabadságharcz alatt.	214
XX. Sok viszontagságokat, megterhelteket és károkat is szenvedett az 1848—49-ki mozgalmak időszak alatt	221

Függelék:

I. 1880. febr. 4. A vizaknai első honvéd-requiem	227
II. A harminczegy év utáni temetés	228
III. Vizaknai honvéd-emlék és annak leleplezési ünnepélye	229
IV. A Jóltevők névjegyzéke, kiknek pénzbeli vagy más segítségével jött létre az emlék, és hozatott tisztas állapotba az emlékezetes nagy sir környezete.	233
V. Kimutatás a bevétel és kiadásról.	244